

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Кафедра технологічної та професійної освіти

В. В. Туляєв

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДИЗАЙНУ ТА КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ

навчальний посібник

до дисципліни ВК 09. Теорія і практика дизайну.

(60 практичних аудиторних годин, 60 годин практичної самостійної
роботи, вид контролю – залік 2 години, денна та заочна форма навчання,
індивідуальне науково-дослідне завдання – тези, кількість кредитів – 4,
змістових модулів – 4),

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ОПП : Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність : 015 Професійна освіта (Дизайн)

Рівень вищої освіти : перший (бакалаврський)

Рік навчання : 4

Одеса – 2023

УДК : 7.012 – 025.14 + 004.9 (07)

*Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
(протокол № .....)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ГОЛОФЄЄВА Марина – кандидат технічних наук, професор, Голова методичної комісії Інституту цифрових технологій, дизайну та транспорту політехнічного університету.

БОВНЕГРА Любов – кандидат технічних наук, професор, Завідувач кафедри «Інформаційних технологій проектування та дизайну» Одеського політехнічного університету.

Туляев В. В. Теорія і практика дизайну та комп'ютерні технології [для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта (Дизайн)» денної та заочної форми навчання]. Одеса : Вид-во «Університет Ушинського». 2023. 256 с.

Посібник призначено викладачам і студентам художньо-графічних факультетів, а також шкільним вчителям, керівникам гуртків та іншим для вирішення завдань щодо сфери спеціальностей сучасного дизайну із застосуванням новітніх числових технологій.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи профорієнтації на сучасні професії дизайну	6
1.1. Професійне самовизначення, як теоретична проблема	6
1.2. Специфіка підготовки молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	23
Висновки до першого розділу	41
РОЗДІЛ 2. Методика визначення стану підготовленості молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	43
2.1. Компоненти, критерії та показники готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	43
2.2. Методика вимірювання художніх здібностей, вмінь та важливих професійних якостей молоді	75
2.3. Методика аналізу стану підготовленості молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	93
Висновки до другого розділу	106
РОЗДІЛ 3. Методика формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	109
3.1. Педагогічні умови формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	109
3.2. Методика формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	124
3.3. Методи аналізу результатів формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну	145
Висновки до третього розділу	176
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	178
ДОДАТКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	241
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	254
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	255

ВСТУП

В сучасних умовах навчального процесу художньо-графічних факультетів вищих навчальних закладів загострюється необхідність доповнення змісту предмета «Теорія і практика дизайну» методикою із застосуванням новітніх комп'ютерних технологій відповідно до технічних та соціальних змін в суспільстві та певних вимог МОН України. Вище зазначене зумовлює необхідність застосування новітньої методики передання відповідних знань студентам для їх майбутньої педагогічної та дизайнерської роботи. Крім того, в процесі навчання, у студентів виникає необхідність обрати певну вузьку спеціальність з широкого кола різновидів дизайну. Але таке завдання значно ускладнено, оскільки соціальний розвиток сучасного суспільства призвів до істотних змін у всіх виробничих сферах, що викликало зміни в змісті професій сучасного дизайну. Тому, існуючий ринок праці вимагає розширення переліку і змісту дизайнерських спеціальностей, зокрема в галузі поліграфічного, ландшафтного, промислового, рекламного та інших видів дизайну. На всіх рівнях підготовки фахівців для сфери художніх професій (дизайнерів, графіків, живописців, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва тощо) актуалізується потреба у введенні комп'ютерних технологій, які сприятимуть модернізації навчально-виховного процесу відповідно до вимог сучасного науково-технічного прогресу. Означені зміни викликали суперечність між новими професійними вимогами ринку праці й існуючою системою навчання. Ця суперечність призвела до неможливості ознайомлення студентів на необхідному рівні зі змістом і особливостями сучасних дизайнерських спеціальностей, а також провести відповідні професійні випробування з метою порівняння професійно важливих якостей і можливостей особистості із вимогами ринку праці. Зважаючи на викладене, потрібно внесення відповідних доповнень до змісту навчального предмету «Теорія і практика дизайну», оскільки ця навчальна дисципліна найбільш широко охоплює вивченням всі різновиди дизайну.

Тому, у цьому посібнику обґрунтована методика навчання та система комп'ютерних вправ спрямованих на подолання вищезазначених суперечностей між сучасними вимогами ринку праці до особистості дизайнера і навчальним змістом предмета «Теорія і практика дизайну».

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- а) ГС ПС..... готовність старшокласників до професійного самовизначення
- б) ПС..... професійне самовизначення
- в) СЗНЗХП..... спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади художнього профілю

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ НА СУЧАСНІ ПРОФЕСІЇ ДИЗАЙНУ

1.1. Професійне самовизначення, як теоретична проблема.

Для визначення змісту та структури ПС спочатку необхідно розглянути цілісне поняття “самовизначення” тому, що ПС є його складовою частиною. Для вирішення поставленого завдання необхідно з’ясувати філософську думку з цього питання як таку, що охоплює проблему загалом. Отже, у філософії “самовизначення” розглядається разом із терміном “самопризначення” і пов’язується з етикою, наголошуючи, що самовизначення є діяльним ставленням до ситуації, яке є безкорисливим та навіть небезпечним тому, що спрямовано на захист етичних цінностей від того, що їм загрожує. У словниках І. Фролова, В. Шинкарук [97, 564] автори уникають безпосереднього терміну “самовизначення”, позначаючи дану проблему як “самосвідомість” та “Я – концепція”.

У соціальній філософії В. Андрущенко та М. Михальченко визначають, що в основі свободи є вибір та наголошують на відповідальності особистості за свій вибір. Показано чотири сфери, в яких особистість самовизначається: матеріальна, соціальна, духовна та культурно-побутова [1, с. 211-212].

Самовизначення визначається, як одне з головних питань життя та пов’язується із загальним відчуттям свободи, яке є у людини. Наголошується, що у разі виникнення та усвідомлення особистістю проблеми бути вільним, людина вже може мати можливість вільного вибору. Вважається що, людина може реально обрати себе, як вона хоче, але не може уникнути такого вибору у будь-якому разі. Вказується на необхідність постійного вибору в житті людини, де зокрема вже зроблений вибір зумовлює можливість іншого вибору. Звертається увага на те, що поодинокі вибори інтегруються у глобальний проект, яким власне і є

особистість, враховуючи людське буття у світі, але зауважується на певній випадковості кожного окремого вибору і незалежність його від загального проекту. Акцентується увага на тому, що роблячи вибір, людина перш за все, виділяє себе від світу, а по-друге, завдяки такому виділенню доходить до усвідомлення власної тотожності з світом. Існують також трактування самовизначення, як процесу і результату свідомого вибору особистістю власної позиції, а також мети та засобів самореалізації в конкретних життєвих обставинах, де зокрема, наголошено, що самовизначення є основним механізмом здобуття та одночасно проявом людиною внутрішньої свободи. У психологічній енциклопедії поняття “самовизначення” трактується наступним чином: “Самовизначення особистості – свідоме виявлення і встановлення власної позиції в різних життєвих ситуаціях” [77, с. 311-312]. Більш розгорнуті визначення цього поняття охоплюють головні аспекти людського буття, де самовизначення особистості є самостійним вибором людини свого життєвого шляху, мети, цінностей, моральних норм, майбутньої професії та умов життя. Поняття “самовизначення” трактується, як центральний механізм становлення особистісної зрілості, який містить у собі усвідомлений вибір людини власного місця у системі соціальних відносин. Вважається, що поява потреби у самовизначенні свідчить про досягнення особистістю досить високого рівня розвитку, при якому характерним є зайняття власної позиції у структурі інформаційних, ідеологічних, професійних, емоційних та інших суспільних зв'язків. Важливим чинником самовизначення є сполучення намагань особистості в єднанні із суспільством та одночасно бути відокремленим від суспільства, тобто бути самоцінним індивідумом. Крім того, звертають увагу на те, що важливим компонентом самовизначення є “самоствердження”, вважається, що власну позицію потрібно не тільки обрати, а ще й відстоювати її, тобто своєю поведінкою підтверджувати власну відповідність обраній позиції.

У дослідженні О. Капустіної наголошено на розмежуванні підходів щодо визначення поняття “самовизначення” на два головних напрями: соціологічний і психологічний. Соціологічний напрям трактується, як входження у соціальну сферу життя, а психологічний спирається на методологічні основи, що закладені С. Рубінштейном, зокрема на те, що зовнішні причини діють, переломлюючись через внутрішні умови [37]. Підкреслюється, що незважаючи на тісний взаємозв’язок між означеними напрямками, існує необхідність уникнення змішування їх між собою тому, що у такому разі втрачається психологічний зміст поняття “самовизначення”.

У теорії виховання І. Бех розглядає самовизначення в єдності із спрямованістю, яка у структурі особистості старшокласників є найбільш значущою якістю, де концентрується ставлення людини до оточуючого світу. Підкреслюється, що: “У ранній юності спрямованість особистості, головна її установка полягає насамперед у самовизначенні, у виборі свого життєвого шляху. З цим пов’язані думки, прагнення юнаків і дівчат, роздуми про сенс життя і щастя” [9, с. 101].

Вважається, що головним фактором, який впливає на самовизначення особистості, крім спадковості та оточуючого середовища, є творчі здібності особистості, які надають можливість розпоряджатися своїм життям. Стверджується, що творчі здібності впливають на всі грані особистості (сприйняття, пам’ять, уявлення, фантазії тощо), це зумовлює формування життєвої мети людини та вибір засобів для її досягнення.

Самовизначення є одночасно самообмеженням оскільки учень мусить відмовитись від багатьох інших можливих для нього професій, роблячи тим самим складний і відповідальний крок. Вказується на обов’язкове врахування тісного взаємозв’язку між одночасним самовизначенням особистості у майбутньому та відповідно до нього у теперішньому часі, тому що саме плани учня на майбутнє визначають його дії сьогодні.

Звертається увага на те, що самовизначення – це не одноразовий акт вибору, а низка рішень упродовж усього віку людини, які обумовлені його образом життя. Також самовизначення має індивідуальний характер, яке можна розглядати лише через соціальні відношення та на основі світогляду особистості. Самовизначення також розглядається через процес соціалізації особистості, де визначається протиріччя між рівнем особистісного розвитку індивіда та соціальним простором, що пред'являє певні вимоги до людини.

Досліджуючи життєві перспективи старшокласників, Е. Головаха визначає, що поняття самовизначення передбачає акцент на самодетермінації особистості, де провідне місце займають життєві плани, спрямованість та мета [21, с. 27].

В дослідженні О. Вітківської акцентовано увагу на тому, що для розуміння механізмів самовизначення необхідне вивчення взаємопов'язаних з ним психологічних явищ: формування життєвої позиції та образу “Я”, самореалізації у суспільстві, самодетермінації особистості, а також усвідомлення і саморегуляції мотиваційної сфери. Дослідниця зазначає, що самовизначення – це активна внутрішня діяльність особистості, мета якої є самореалізація та втілення сформованих самоцінностей у різних сферах життя. Означена діяльність здійснюється за допомогою самопізнання особистості, розвитку її самосвідомості, здійснення виборів та розв'язання внутрішніх суперечностей [18].

У дослідженні З. Становських вказано на відсутність чітких меж серед таких понять, як життєве, особистісне, професійне самовизначення, які є різними аспектами цілісного процесу, тому вивчати його потрібно з урахуванням широкого особистісного контексту [88, с. 63-64].

Таким чином, аналізуючи дослідження з питання самовизначення особистості, можна зробити висновок про те, що ця проблема є комплексною і стосується всіх найважливіших аспектів життя людини, де її власний вибір лежить в основі цього поняття. Тому потрібен

багатогранний підхід до вивчення процесів самовизначення та формування в особистості структурних утворень, які мають сприяти входженню в суспільство та самореалізації. Слід вказати на відсутність досліджень, де вивчається вплив образотворчого мистецтва на процес самовизначення особистості. Важливість досліджень у цьому напрямі зумовлюється суттєвою роллю мистецтва в системі пізнання світу людиною та самопізнання, а також підготовки до ПС [67, с. 142]. Для вирішення головної мети даного посібника найбільш відповідним є теоретичне положення про поняття “самовизначення”, яке надано Є. Клімовим тому, що в ньому визначаються головні аспекти, що наближають до сфери художньої діяльності. Завдяки акценту на багаторазовості вибору (що можна віднести до мінливості мистецтва і суспільних відношень) та пов’язування особистісного вибору з образом життя людини (що безпосередньо стосується світовідчуття й ставлення особистості до мистецтва).

Після визначення різних поглядів на загальне поняття “самовизначення особистості” логічно з’ясувати зміст поняття “професійне самовизначення”. Для того, щоб найбільш повно розкрити зміст та структуру поняття ПС доцільно також розглянути його з боку різних наук (філософія, соціологія, психологія, педагогіка). Зміст професійного самовизначення особистості в філософії виявляється у багатьох найважливіших аспектах буття людини. Процес самовизначення учнів у професійній діяльності у своїй основі відповідає філософському розумінню поняття “самоорганізація”, що розглядається як необхідна здатність особистості самостійно організуватись для ефективних дій, потрібних у випадку змін внутрішніх або зовнішніх умов та забезпечує подальший розвиток індивіда. Це поняття цілком взаємопов’язано з іншими процесами – самонавчання, саморозвитку, адаптації, самокерування, що мають місце у професійному самовизначенні

старшокласника. Самоорганізація належить до широкого колу процесів, що відносяться як до сфери точних наук так і до гуманітарних.

Термін “професія” у філософському словнику формулюється як: “соціальний феномен, що існує у вигляді специфічних, як правило, інституціолізованих форм свідомості, діяльності, відносин, а також норм, цінностей та організацій, що пов’язані із систематичним виконанням індивідами суспільно корисних дій” [97, с. 531-532]. Вважається, що в професійній діяльності існує прояв підґрунтя суспільної моралі, на яку впливають соціальні зв’язки, що зумовлені спільною працею. Розподіл праці містить у собі не лише риси завдяки яких ми визначаємо моральність, але й умови соціальної солідарності.

У соціології визначається важливість ієрархічної побудови структури мотивів особистості при виборі професії. Наголошується, що однією із заporук ефективної професійної діяльності людини та відчуття нею покликання до певної праці є така ієрархія мотивів, де моральний бік переважає усі інші.

Мобільність вважається чинником професійної діяльності, який однаково важливий для індивіда і для соціальної групи. Під соціальною мобільністю розуміється будь-який перехід індивіда або соціального об’єкту (цінності), тобто усього того, що створено або модифіковано людською діяльністю з однієї соціальної позиції в іншу. Соціальна мобільність поділена на два типи: горизонтальну та вертикальну, маючи на увазі під горизонтальною – переходи індивіда з одного виду діяльності до другого в межах свого суспільного статусу, а під вертикальною – переходи з одного соціального прошарку в інший.

ПС розглядається в педагогіці на тлі загального процесу становлення особистості, тому під професійним самовизначенням розуміється постійний процес самопізнання та формування інтересів основних та резервних намірів, професійних перспектив, визначення напрямків перекваліфікації, що продовжується на всіх етапах навчальної та трудової

діяльності особистості. ПС визначається як одна з головних частин загального розвитку особистості. Для старшокласника вибір професії є невідривним від життєвого, особистісного, морального самовизначення, у якому актуальними й однаково важливим виникають питання: ким бути та яким бути.

Професійне самовизначення розуміється, як установки особистості при виборі професії, які узгоджуються із суспільними потребами та з персональними якостями (покликання, здібності, професійна підготовка, освіта, психологічні та фізіологічні особливості). Але наголошується, що немає безумовної залежності вибору професії від природних задатків людини та соціально-економічної ситуації в країні або окремому регіоні. Вважається, що людина з нормальним фізичним та психічним станом здатна оволодіти багатьма професіями, не зважаючи на невідповідності з професійними вимогами. Брак потрібних професійних якостей у такому випадку буде компенсуватись за рахунок різного терміну пристосування до трудової діяльності. Це визначення має поширене підтвердження у сфері художньої діяльності, де менш обдаровані учні за рахунок більш відповідального та творчого ставлення не поступались більш обдарованим особистостям, а інколи досягали навіть значно вищого професійного рівня.

Визначається, що ПС не зводиться до акту вибору професії, а виступає як змістовний процес духовного розвитку особистості. Зокрема, вказується на важливість вивчення закономірностей формування внутрішньої, психологічної основи самовизначення. Наголошено на тому, що нездатність до ПС є серйозною проблемою молоді. Вирішення завдання вибору професії він вбачав у пізнанні особистістю самого себе, у об'єктивній самооцінці та зіставленні професійних вимог із власними якостями. Вказано, що вибір професії є відповідним тому стилю життя, який людина обирає для себе, й обрання професії слугує показником того, яким типом особистості намагається стати юнак чи дівчина.

Значну увагу С. Гончаренко приділяє самосвідомості особистості та вмінню аналізувати об'єктивні та суб'єктивні данні, зокрема, вказано, що “Професійне самовизначення – процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. ПС полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності й передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста” [22, с. 275].

Одне з головних питань професійного самовизначення В. Рибалка вбачає в об'єктивному зіставленні професійних вимог з інтересами та здібностями старшокласника. Акцентується на тому, що виконання вказаного зіставлення залежить від повноти знань про доступні для учня професії, а також про власні психофізіологічні якості та вміння порівняти їх між собою та зробити відповідні висновки. Зазначається, що головна психологічна проблема ПС полягає у визначенні та вимірюванні особистісних якостей. Розв'язання вказаної проблеми дозволяє зробити учню обґрунтований вибір відповідного профілю навчання та професійної підготовки з подальшою можливістю отримати ту професію, яка буде відповідати внутрішнім чинникам особистості та зовнішнім вимогам [78, с. 8-9].

В багатьох дослідженнях [67; 54; 57; 71; 73] автори, розглядаючи поняття ПС, приходять до висновку про доцільність введення терміну “готовність старшокласника до професійного самовизначення”, маючи на увазі той факт, що неможливо напевно стверджувати, що вибір учнем будь-якої професії є остаточним навіть після закінчення вищого навчального закладу певного напрямку. Тому більш важливим вважається підготовленість старшокласника до можливості здійснити обґрунтований самостійний вибір майбутньої професії і у разі необхідності готовність обрати іншу спеціальність.

У своїй праці В. Романенко, М. Тименко, С. Тезікова визначають три головних структурних компонента, що формують у особистості готовність до професійного самовизначення. На основі психолого-педагогічних досліджень виділяються такі структурні компоненти: психологічна готовність, яка передбачає свідомий вибір професії шляхом об'єктивного порівняння своїх здібностей та можливостей із вимогами до професії; практична готовність, під якою розуміється потенціальна можливість оволодіти системою професійних знань, умінь та навичок; моральна готовність містить у собі особистісну та суспільну значущість, а також позитивне відношення до праці [79, с. 6].

Готовність особистості до професійної діяльності розглядається В. Семиченко як психічний стан, структурна побудова якого складається з трьох компонентів: “а) операційної готовності – негайна передстартова активізація людини, її включення на потрібному рівні в діяльність; б) функціональної діяльності – усвідомлення людиною власних цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш імовірних способів дії; в) особистісної готовності, що призводить до пролонгованої значної активності особистості при включенні в трудовий процес, прогнозуванні необхідності та розташуванні у часі мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, оцінку імовірності досягнення життєвих успіхів через діяльність” [84, с. 99-100].

Так, Т. Пазюченко у своєму дослідженні доводить, що важливе місце у ПС старшокласників посідають саме такі чинники, як соціальне оточення, віковий період та стать. Доводиться, що вікова відстань лише в один рік виявляє велику різницю між ставленням учнів десятих та одинадцятих класів до ПС. Через це учні одинадцятих класів, на відміну від десятикласників, мають нагальну необхідність у виборі майбутньої трудової діяльності, яка обґрунтована об'єктивним станом випускного класу та природною актуальністю проблеми ПС. У дослідженні наголошується на необхідності індивідуалізації профорієнтаційної роботи

зі старшокласниками, яка дозволяє максимально враховувати індивідуально-психологічні особливості, інтереси та нахили учнів. Впровадження особистісно-діяльнісного підходу в навчально-виховному процесі дозволяє перетворити учня в суб'єкт власного розвитку при професійному самовизначенні [65, с. 169].

Формування готовності учнів до професійного самовизначення В. Мачуський розглядає як процес послідовних та цілеспрямованих змін, які призводять до розвитку професійної самосвідомості особистості. Під готовністю старшокласників до ПС, зокрема у сфері технічної діяльності, дослідник розуміє інтегральне особистісне утворення, що містить у собі стійке прагнення саме до змісту роботи з технікою, а також наявність спеціальних знань, умінь, навичок і комплексу індивідуально-психологічних особливостей. У структурі ГС ПС він виділяє шість головних компонентів: мотиваційний, когнітивний, креативний, психологічний, практично-дійовий та самооціночний компоненти [56, с. 39].

У науковій роботі І. Вітківської звертається увага на те, що ПС не завершується моментом вибору професії, а поступово виявляється та конкретизується у вигляді майбутньої професійної перспективи. Тому дослідниця вбачає два боки ПС, по-перше – це поступове орієнтування особистості у сферах діяльності, а по-друге – сам процес вибору професії, де головним є формування особистісного професійного плану [18, с. 59]. Структура ПС визначена І. Вітківською трьома головними компонентами: а) проблема самореалізації, б) проблема вибору, в) проблема адаптації. Перший компонент характеризується як розвиток особистості й актуалізація здібностей та спрямувань [18, с. 89].

Досліджуючи дану проблему, М. Піддячий робить висновок про те, що “суть ПС полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності й передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних вимог професії до спеціаліста; усвідомлення

особистістю відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети” [70, с. 155-156]. Він виділяє такі основні структурні елементи ПС старшокласників: професійні інтереси, професійні наміри та професійна спрямованість.

У своєму дослідженні І. Жерноклеєв розглядає ПС “як поєднання самопізнання та об’єктивної оцінки особою власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією, що стає можливим завдяки забезпеченню певних педагогічних умов” [27, с. 35]. Дослідник у структурній побудові професійного самовизначення вбачає три головних компонента, які він характеризує у вигляді трикутника: “хочу” – “можу” – “потрібно”.

На підґрунті проведеного наукового аналізу В. Романчук формулює ПС як: “сукупність взаємопов’язаних внутрішніх та зовнішніх чинників, суб’єктивних та об’єктивних умов розвитку особистості” [80, с. 101]. Під внутрішніми чинниками розуміється особистісна характеристика старшокласника у вигляді необхідних знань, у тому числі про професійні вимоги до фахівця, умінь, навичок, а також усвідомлення учнем важливості вибору професії для здійснення його життєвих прагнень. Дослідником встановлено, що підвищення рівня ГС ПС забезпечується за рахунок надання учням інформаційної бази для можливості прийняти адекватне рішення. В інформаційну базу входять наступні складові: знання про світ професій, розуміння власних особливостей, вміння провести самоаналіз та об’єктивно оцінити себе. Під підготовкою старшокласників до вибору професії розуміється процес змін у структурі готовності, які мають здійснюватись цілеспрямовано та послідовно для підвищення низького рівня готовності до високого [80, с. 147-148].

Дослідження, проведене Л. Куліненко в напрямі визначення ГС ПС у сфері технічних професій, свідчить про значний вплив таких чинників, як

усвідомлення вибору особистістю й професійні проби. Дослідниця вважає, що формування ГС ПС потрібно розглядати переважно в напрямку “глибокої рефлексивної проробки змісту діяльності, власних можливостей і соціального професійного проектування” [51, с. 162-163]. У структурі готовності відокремлюються чотири головних компоненти: мотиваційний, інформаційно-змістовий, діагностико-коректувальний і проектувальний.

Досліджуючи питання професійного самовизначення, О. Щотка характеризує це поняття наступним чином: основою ПС є ціннісно-сміслова взаємодія особистості зі світом взагалі й професії зокрема. Головною умовою розвитку ПС, як системного утворення, визначається еволюціонування рефлексивної свідомості та самосвідомості особистості. Вказується, що ПС містить у собі два аспекти: професійний і особистісний, крім того може мати як ситуативний характер, так і виступати особистісною характеристикою професіонала. Структура ГС ПС складається із взаємопов’язаних компонентів: мотиваційно-сміслового, когнітивного, рефлексивного, саморегулятивного [106].

В дослідженні Н. Ковальської звернено увагу на загальний комплекс проблеми і необхідність вирішувати його саме як складову навчально-виховного процесу. Зокрема, приділяти особливу увагу віковій періодизації розвитку учнів і взаємопроникненню дидактичних та профорієнтаційних принципів. ГС ПС, зокрема у сфері менеджменту, дослідниця визначає як інтегроване особистісне утворення [45, с. 157]. Доводиться, що процес формування ГС ПС поєднує в собі розуміння суспільної значущості, змісту діяльності, особистісного бажання та об’єктивної оцінки своїх психофізіологічних якостей і змісту діяльності.

Досліджуючи проблему ПС в ранньому юнацтві, Л. Ткачук доводить наступні висновки. ПС – це особлива форма активності особистості, яка є формою власної життєдіяльності, що спрямовує на вироблення власної позиції до цінностей, які важливі для обраної професії. Зазначається, що ПС є складним структурно-динамічним процесом, який виступає

наслідком сформованості психологічної готовності особистості до професійного вибору. “Психологічна готовність до ПС передбачає сформованість та усвідомлення особистістю всіх його структурних елементів, що детермінують цей процес: мотиваційно-потребуючої сфери, системи цінностей, Я – концепції” [94, с. 162].

В дослідженні О. Мельника привернуто увагу на те, що незалежність самостійного вибору старшокласників у процесі ПС може розглядатися лише певною мірою. Під готовністю до самостійного вибору майбутньої професії розуміється здатність учнів здійснити і, якщо потрібно, повторити обґрунтований вибір майбутньої професії за новими умовами. ГС ПС визначається дослідником як системне особистісне утворення, у якому взаємодія та розвиток структурних компонентів обумовлює вибір майбутньої професії. Підкреслюється, що самостійний вибір учнем професії – це певна діяльність, де механізмом є узгодження об’єктивних умов та суб’єктивних факторів вибору, і мотиваційно-особистісний рівень виступає головним змістом процесу підготовки старшокласника до прийняття рішення [57, с. 150].

У своєму дослідженні О. Капустіна ПС визначає як складне структурне утворення особистості, що містить у собі світогляд людини відносно світу професій як взагалі, так і конкретної професії зокрема, а також можливості особистості в оточуючому середовищі, власні наміри відносно самореалізації в межах певної трудової діяльності. Дослідницею, на основі аналізу наукових праць, було зроблено висновок про те, що саме формування образу “Я” (або Я-концепції) у юнацькому віці становить психологічну основу для подальших процесів самовизначення, зокрема професійного [37].

Процес ПС особистості З. Становських розглядає з двох боків: як процес орієнтування учня у різних діяльностях та як вибір професій із формуванням відповідного плану дії. Здійснення процесу ПС поділено на три етапи: спонтанний, профільний та конкретно-професійний. Етапи

характеризуються різним змістом та ступенем конкретизації суб'єктних рефлексій. Під “рефлексією” розуміється специфічна, інтелектуальна активність особистості, яка виникає при вияві труднощів у процесі реалізації значущої діяльності. Ця активність є спробою подолати труднощі, які виявляються шляхом усвідомлення їх та знаходження способів діяльності, що призводить до вирішення проблеми [88, с. 54-55].

Професійне самовизначення І. Уличний розглядає як самоусвідомлення суб'єктом власних цілей, життєвих планів, ідеалів, як самопізнання та об'єктивну самооцінку особистісних якостей, нахилів, здібностей, таланту та реалізацію потенціалу професійного самовдосконалення особистості на рівні сучасних вимог до обраної професії. [96, с. 91-92].

Підсумовуючи аналіз досліджень, можна констатувати, що сучасні наукові розробки рухаються за двома головними напрямками: 1) гуманізація процесу ПС особистості, який характеризується відходом від пріоритету державних інтересів над особистісними і пошуком шляхів, що спрямовують індивіда до активної самореалізації в сучасному світі; 2) активне залучення до процесу ПС старшокласників сучасних результатів науково-технічного прогресу в розвитку людства та врахування нових соціальних умов. Цей напрям характеризується визначенням організаційно-педагогічних умов, необхідних у сучасних обставинах для подолання протиріч, які виникли при ПС старшокласників.

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що поняття ПС старшокласників та їх готовність здійснити професійний вибір характеризується дослідниками, як особистісне інтегральне утворення, але єдиного визначення та структури не існує у зв'язку із різними напрямками досліджень (Додаток А). Слід наголосити на невизначеність сутності поняття ПС, що стосується сфери художньої діяльності, зокрема нез'ясованою залишається у цьому зв'язку роль художніх здібностей, а також наявності лише одного дослідження щодо використання

комп'ютерних технологій (І. Жерноклєєв) [27], яке дозволяє автоматизувати збір та підрахунок анкетних даних. Однак вказане дослідження не розкриває потенціалу комп'ютерних графічних програм під час безпосереднього проведення навчально-виховного процесу з метою формування ГС ПС.

Аналіз досліджень О. Капустіної, З. Становських, О. Вітківської [37; 88; 18] свідчить про ефективне застосування “Я-концепції” при вирішенні питань підготовки до професійного самовизначення старшокласників. Тому далі потрібно розглянути наукові розробки теорії “Я-концепції” та її зв'язок із формуванням ПС оскільки ця концепція є основою поняття “самовизначення особистості”. За дослідженнями Ів. Беха [4]), саме формування образу “Я” є психологічним підґрунтям для здійснення процесів самовизначення.

У психології поняття “Я-концепція” трактується як система уявлень людини про себе самого, що включає: а) усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, характерологічних, соціальних та інших властивостей; б) самооцінку; в) суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів, що впливають на власну особистість. В структурі “Я-концепції” відокремлюють три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий. Когнітивний компонент характеризується як “образ Я”, до якого відносяться зміст та уявлення про себе. Емоційно-ціннісний компонент (афективний) містить у собі систему самооцінки, тобто емоційне ставлення до самого себе в цілому або до окремих боків власної особистості. Поведінковий компонент характеризує прояви перших двох компонентів у вчинках особистості та її висловлюваннях про себе. Підкреслюється, що “Я-концепція” є цілісним утворенням, де всі вказані компоненти тісно взаємопов'язані.

“Я-концепцію” Ів. Бех розглядає на основі морально-духовних утворень особистості, які виступають у ролі власних особистісних цінностей. Він пояснює: “За своїм змістом рефлексивні риси є внутрішніми індивідуально-вибірковими ставленнями особистості до матеріальних та

ідеальних предметів. Інакше кажучи, це – особистісні властивості, які виявились своєчасно емоційно оціненими, тобто набули свідомого суб'єктивного смислу й цінності. Саме ці усвідомлені узагальнені морально-духовні утворення, що набули статусу власної особистісної цінності суб'єкта, становлять зміст “образу Я”, “Я-концепції”, що утворює ядро людської особистості як регулятора її поведінки і діяльності” [3, с. 210]. Звертається увага на те, що кожен особистісний цінність можна вважати конкретним одиночним “образом Я” системи особистісних цінностей, що призводить до появи узагальненого “образу Я” [3, с. 216]. Розглядаючи проблеми вибору професії та становлення професіонала, Ів. Бех вказує на важливість внесення системи ціннісних уявлень культури до смислового простору професіонала для трансформації у його особистісні смисли та цінності. Для ПС за необхідне визначаються виражені професійні прагнення та мотивації, крім того акцентується увага на сформованості образу майбутньої професійної діяльності та чіткості уявлень про перспективи життєвого шляху [4, с. 266]. “Життєва стратегія” будується на основі віднесеного у майбутнє “образу себе – як професіонала”. В уяві здійснюється поступове “пророкування” образу “теперішнього Я” в напрямі до образу “майбутнього Я”. У результаті формується часова перспектива, тобто здатність людини свідомо передбачати майбутнє, прогнозувати його, уявляти себе в майбутньому [4, с. 269].

Під поняттям “Я” також розуміється три взаємопов'язані аспекти: “Я” – ідентичність (самість), “Его” (суб'єктність) та “образ Я”. Сукупність психічних процесів, завдяки яким індивід усвідомлює себе у якості суб'єкта діяльності, має назву самоусвідомлення, а його уявлення про самого себе складається у визначений “образ Я”.

У методичному посібнику [139] визначено, що: “самостійність, свідомість, активність, свобода професійного самовизначення особистості забезпечуються формуванням “образу Я” як суб'єкта майбутньої

професійної діяльності на основі широкої і вірогідної інформації про світ професій, кон'юнктуру ринку праці, створення умов для самопізнання, оцінки й розвитку здібностей людини” [67, с. 14]. Під поняттям “Я-концепція” також розуміється сукупність всіх уявлень індивіда про себе та їх оцінюванням. Описову складову “Я – концепції” часто називають “образом Я” або “картиною Я”. Складову, пов’язану з відношенням до себе або до окремих власних якостей, називають самооцінкою або прийняттям себе. “Я – концепція” визначає не лише те, що собою уявляє особистість, але й те, що вона про себе мислить, як вбачає власні діяльні засади та можливості подальшого розвитку.

У психології визначається, що “Я” – це диференційований елемент феноменального поля особистості, який складається з усвідомленого сприйняття та цінностей “Я”. Показано можливість складання “Я-концепції” з набору окремих “образів Я”, які відображають специфічні ролі, що відіграє особистість в різних життєвих контекстах (батьківство, чоловік чи дружина, студент, спортсмен, робітник, керівник, службовець). Поняття “Я” розглядається також в контексті історичного розвитку людства, а саме те, що в процесі постійної боротьби за свободу власної індивідуальності людина може стати самотньою. Щоб запобігти перспективи самотності, потрібна так звана “позитивна свобода”, яка може надати унікальність та свободу особистості при збереженні відчуття належності до соціуму. Запорука розвитку позитивної свободи – це спонтанна активність у житті, а також любов та труд.

Таким чином, після розгляду наукових робіт з дослідження питань “Я-концепції” визначаються чіткі зв’язки між означеною концепцією та процесом формування ГС ПС у сфері художньої діяльності тому, що ця сфера є однією з найбільш залежних від емоційного стану людини та його світогляду.

Отже, узявши до уваги розглянуті раніше наукові роботи стосовно поняття та структури ГС ПС та вказані дослідження з питань “Я-

концепції”, створено узагальнену схему структури даного поняття, де зведені головні складові ПС старшокласників та показано їх взаємозв’язки (рис. 1.1).

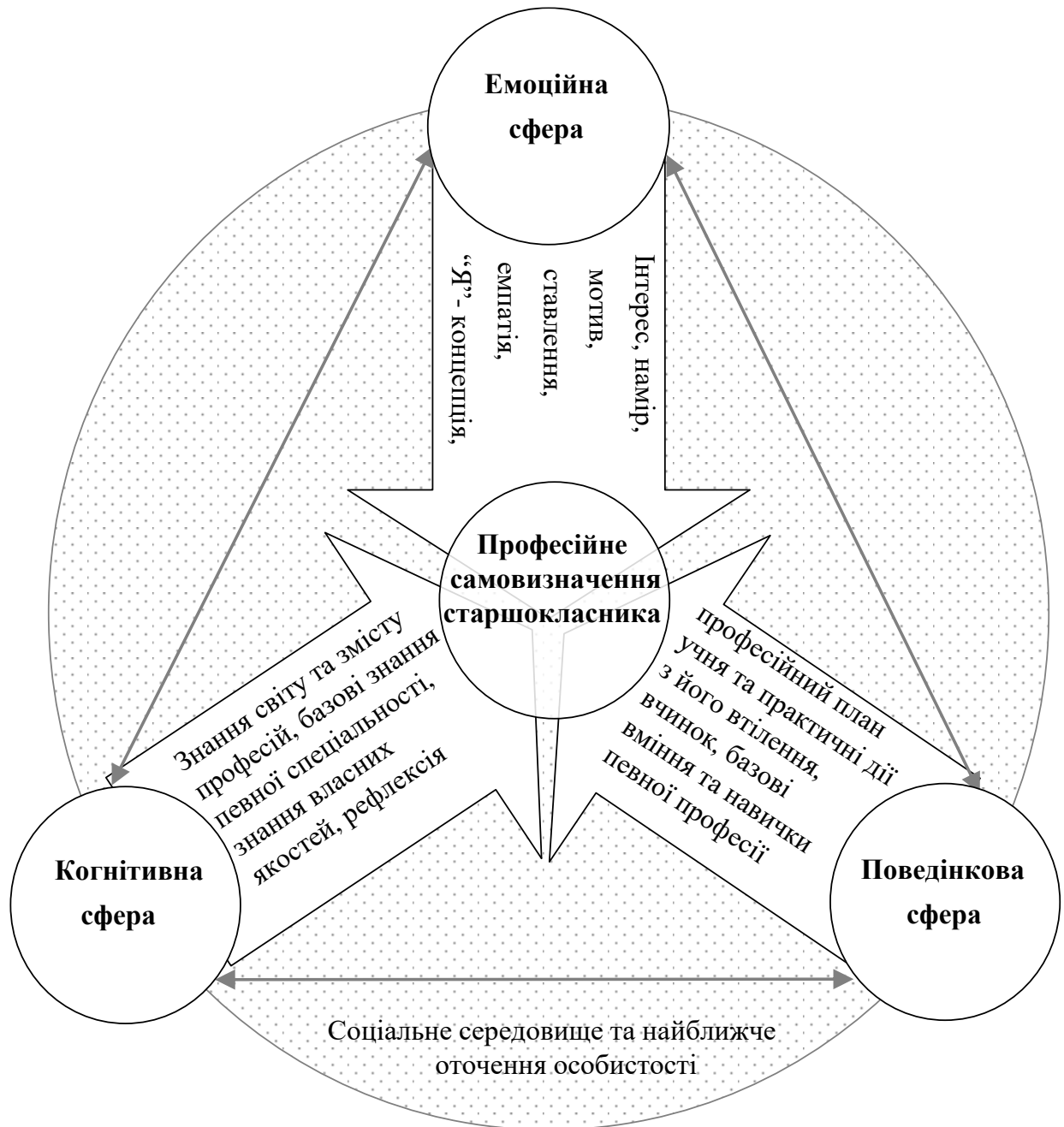

Рис. 1.1. Структура професійного самовизначення старшокласника

Таким чином, на основі викладеного з’являється можливість вести профорієнтаційну роботу за чітко структурованою схемою, де одне з провідних місць займає емоційна сфера особистості, оскільки художня діяльність людини тісно пов’язана саме із цією сферою.

1.2. Специфіка підготовки молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну.

Для підготовки старшокласників до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності необхідно чітко визначити, які саме зміни відбулися на сучасному етапі у переліку професійних вимог до особистості художника. Тому що без таких даних неможливо ефективно формувати ГС ПС у сфері художньої діяльності адекватно існуючому стану ринку праці.

Вміння аналізувати професію з точки зору професійних вимог до фахівця і відповідно співвідносити власні можливості є основою вдалого вибору професії та в цілому образу життя людини, в якому вона буде почувати себе гармонійно та зручно. Але сучасний стрімкий розвиток науково-технічного прогресу та різкі зміни у суспільстві вносять кардинальні зміни у трудову діяльність людини, що автоматично позначається на складанні формули професії, яка, за визначенням дослідників, має таке трактування: “формула професії – набір визначальних психофізіологічних властивостей певної професії. Використовується в методиці *φ – тесту* для виявлення рівня здатності особистості аналізувати професії” [67, с. 142-143]. В художній професійній діяльності комп’ютерні технології та нові матеріали зумовили появу абсолютно нових вимог до особистості фахівця, а соціальне становище в країні та інтеграційні процеси в світове суспільство додають ще більш незвичних завдань. Тому приведення формули професії “художник” до відповідності сучасному стану є необхідним для достовірного зіставлення об’єктивних та суб’єктивних чинників при професійному самовизначенні старшокласників у спеціальностях, пов’язаних із образотворчим мистецтвом.

В методиці складання формули професії вказується на широке коло питань, які пов’язані з особистістю та умовами праці. Зокрема, наголошується, що, крім спеціальних знань та навиків, велике значення має емоційна сфера особистості у процесі становлення художника.

Вважається необхідним для учня небайдуже, емоційне сприйняття оточуючої дійсності, а також здібність придивлятися та знаходити головне і характерне для можливості художнього відображення побаченого. Особливо відзначається активність і наполегливість на шляху оволодіння професією, де серйозна наполеглива праця, висока дисциплінованість є одними з основних факторів, що забезпечують професійний успіх. Також звертається увага на необхідність обов'язкового детального ознайомлення учнів з переліком навчальних закладів, які дають можливість отримати необхідну художню освіту.

В довіднику [91] надано аналіз професії “художник” та її вузьких спеціальностей, де наведено необхідні компоненти для характеристики цієї діяльності: характер роботи, чим займаються люди цієї професії, які характерні ознаки та який вплив ця робота має на людей. Крім того, визначаються складові творчого процесу, особистісних здібностей митця, необхідні знання та вміння, а також обладнання творчої праці; умови роботи, у яких вказується на ненормований робочий час, потреба у великих життєвих силах для виконання творчого завдання, переважно індивідуальна праця, необхідність добре освітлених приміщень, які добре вентилюються; працевлаштування, де перелічено, у яких установах може працювати фахівець, на яких умовах і які можливості у створенні власної справи та де поширена ця професія; професійна підготовка, медичні обмеження та вимоги до індивідуально-психологічних особливостей людини; окремі перспективи професійного розвитку, де підкреслено, що постійне самовдосконалення – головний заповіт успішної кар'єри; окреслені близькі за характером праці професії [91, III- 65].

У зв'язку з тим, що вплив науково-технічного прогресу та соціального розвитку суспільства викликали нові неочікувані професійні вимоги до особистості фахівця, зокрема у вигляді комп'ютерних технологій та інтеграційних процесів у світову спільноту, виникає

необхідність подальшої детальної розробки змісту формули професії “художник”.

Для досягнення поставленої мети потрібно чітко визначення різниці між формулюванням понять професія та спеціальність “художник”. Це є необхідним кроком, щоб уникнути плутанини під час визначення відповідних вимог взагалі до професії та її окремих спеціальностей. Вважається, що спеціальність вужча за професію, але повністю визначає тип трудової діяльності і має власну назву. “Спеціальність – обмежена (внаслідок розподілу праці) область прикладання фізичних та духовних зусиль людини” [105, с. 172].

Професія “художник” поєднує в собі масу різноманітних окремих спеціальностей, які належать до всіх видів образотворчого мистецтва та використовуються в багатьох різновидах професійної діяльності людини.

На підґрунті розподілу понять професія і спеціальність старшокласники мають чітко уявляти, які професійні вимоги існують до професії “художник” та які до окремих художніх спеціальностей. Якщо з’ясувати, які професійні вимоги обов’язково присутні в будь-якій художній спеціальності, то стане зрозумілим головні характеристики професії “художник”. Отже, за умови опанування учнем саме класичних навчальних предметів образотворчого мистецтва таких як малюнок, живопис, композиція та скульптура з’являється можливість працювати у кожній художній спеціалізації, тому що головні професійні вимоги до всіх художніх спеціальностей базуються виключно на теорії та практиці саме перелічених класичних видів образотворчого мистецтва. За цих умов природно враховується необхідність вивчення технології, матеріалів та засвоєння навиків окремих спеціальностей, але ці особливості прив’язуються саме до загальних задач і принципів теорії образотворчого мистецтва. Тому знання цих основ значно полегшує та прискорює процес оволодіння специфікою художніх спеціальностей і їх окремі особливості

не мають вирішального значення у становленні фахівця вузької спеціальності.

Саме на підґрунті диференціації професійних вимог до особистості ефективно провести розмежування термінів професія “художник” та її вузькі спеціальності. Тоді є зрозумілим, що загальні професійні вимоги, які є у всіх без винятку спеціальностях, поєднані у живописі, малюнку, композиції та скульптурі. Тому термін професія “художник” концентрує в собі зміст перелічених видів класичного образотворчого мистецтва, на базі якого ґрунтуються усі окремі вузькі художні спеціальності. На тлі такого розподілу є можливим чітке розуміння, де саме та на якому рівні проходять головні зміни професійних вимог до фахівців та які поправки потрібно вносити у формулу професії.

Розглянемо, які саме вимоги зараз виникли до професії “художник” і до її вузьких спеціальностей. Для цього скористаємось структурою, запропонованою у методичному посібнику [67]: “Схема аналізу професій включає перелік таких особливостей професії: 1. Значущість професії для суспільства. 2. Знаряддя праці. Основні трудові операції. 3. Вимоги професії до здібностей і якостей людини. 4. Вимоги професії до стану здоров’я. 5. Шляхи здобуття професії. 6. Можливості вдосконалення професійної майстерності” [67, с. 78].

Враховуючи вказану структуру, перший компонент виявляється майже без змін, тому що необхідність художньої діяльності для суспільства є безумовною. Незважаючи на деяку перестановку в системі попиту на замовлення суспільством праці фахівців (відхід від домінування держзамовлень), в цілому художня діяльність залишається важливим засобом духовного розвитку людей.

Розглядаючи другий компонент – знаряддя праці та основні трудові дії через систему розподілу “професія” та її “вузькі спеціальності” – маємо суперечливі результати. Так, нові професійні вимоги до художника, який працює у класичному живописі, графіці, скульптурі, торкаються лише

сфери удосконалення традиційних художніх матеріалів. Наприклад, таких, як фарби, розчинники, лаки, ґрунти, полотно, папір тощо та пов'язані з ними деякі особливості в технології живопису, але принципових змін немає. При бажанні художник, що працює у класичному живописі, може застосувати комп'ютерну графіку для створення ескізів, це спрощує та прискорює початкові етапи праці, але для досвідченого фахівця цілком достатньо класичного засобу створення ескізу.

Що стосується вузьких художніх спеціальностей, то тут становище протилежне, комп'ютерна техніка та її технології здійснили значний крок уперед. Комп'ютер став головним знаряддям праці і, відповідно, основні трудові дії пов'язані саме з ним та його технологічними процесами. Переважна більшість сучасних художніх спеціальностей ґрунтуються на комп'ютерних технологіях, які спростили та прискорили саме ті питання, що були суто технічними і не потребували творчого рішення. Так, наприклад, практично повністю відсутня потреба у ручному виконанні шрифтових робіт, які були кропіткою технічною працею, що відбирала багато часу і творчих сил. Такі художні спеціальності, як: дизайнер поліграфії, промисловості, будівництва, оформлювач зовнішньої та внутрішньої реклами, мультиплікатор – практично повністю перейшли на комп'ютерні технології. Спеціальності, які відносяться до декоративних видів образотворчого мистецтва таких, як художня обробка деревини, металу, скла, тканини та інші, залишають свою сутність, що полягає у кінцевому виконанні твору у традиційних матеріалах. Але в цих спеціальностях на рівні виконання ескізів, на відміну від живопису, з'явилась дуже важлива перевага при застосуванні комп'ютерних технологій. Перевага полягає у тому, що фахівець має можливість відтворити в ескізі саме той вигляд твору, який є у його уяві, скоригувати його і подати на розгляд і обговорення замовнику, колегам. В даному випадку виключається ручна праця, при якій багато часу потрібно для передання характерних особливостей того матеріалу, з якого планується

створення декоративного твору, а також зображення складних деталей. Комп'ютерні графічні програми, наприклад, мають можливість миттєво змінити, окрім кольору, різноманітні варіанти прозорості скла, обрати для нього потрібний ступінь блискучості або матовості, підібрати для виробу з дерева потрібну породу, а також задати йому, в залежності від творчого задуму, шорсткість або лаковий блиск. Існує величезна кількість варіантів комбінування будь-яких матеріалів, їх властивостей та необмежена можливість у вільному трансформуванні форми об'єктів та їх положення у просторі. Всі ці можливості комп'ютерної графіки та відповідних технологій при використанні у спеціальностях з декоративно-ужиткового мистецтва дозволяють зробити висновок про вихід на якісно інший рівень розвитку художньої праці. Тому для збереження фахівцем конкурентоспроможності і можливості якісно та ефективно працювати на сучасному рівні, є необхідність застосування комп'ютерних технологій і внесення їх відповідно до важливих професійних вимог спеціальностей декоративно-ужиткового профілю.

Наступний третій компонент структурної побудови формули професії – це вимоги до здібностей і якостей людини. Цей компонент, як і попередній, при розгляді через питання розподілу на загальні вимоги до професії та її окремих спеціальностей також показує суперечливий результат. В довіднику [91] вимоги до професії в цілому характеризуються наступним чином: “Художниками стають люди талановиті, з надзвичайними спеціальними здібностями і талантами. Обов'язковими є розвинені точність об'єму, сприймання кольору, почуття гармонії. У них добре розвинена наочно-образна пам'ять, високі вимоги до короткочасної, оперативної і тривалої пам'яті. Добре переключення уваги, її концентрація” [91, III-65]. Крім того, дослідники додають вимог до професії більш широко з позиції розподілу за типом “людина – художній образ” відповідно до класифікації Є. Клімова: добре розвинутий художній смак, розвинуте просторове мислення, спостережливість, творча уява,

образне мислення [91, I-3]. Якщо розглянути ситуацію з окремими художніми спеціальностями, де є необхідність у сучасних комп'ютерних технологіях, то професійні вимоги до особистості мають різкі зміни. Так, наприклад, до впровадження у художню діяльність комп'ютерних технологій, художньо-образне мислення фахівця було одним з головних професійних вимог. Наявність добре розвинутого логічного мислення розглядалась, як бажане для гармонійної особистості, але те, без чого професіонал може, безумовно, відбутись, тому що художник завжди мислив у творчому процесі художніми образами. Така ситуація була різко змінена з появою необхідності опанування комп'ютерними технологіями, що спричинило виникнення несподіваної вимоги саме до логічного мислення людини. Величезний обсяг інформації змушує максимально завантажувати пам'ять, а нові умови професійної діяльності ставлять завдання конкурентоспроможності, що відбивається на емоційному стані людини. Тому зростають вимоги до пам'яті та психічної стійкості особистості.

Наступний четвертий компонент формули професії “художник” стосується професійних вимог до стану здоров'я людини. Вважається, що професія “художник” – це професія – покликання, тому медичних обмежень не існує [91, III-65]. Але деяка художня діяльність потребує великих навантажень, наприклад, скульптор вимушений досить часто працювати з важкими матеріалами, тому добра фізична форма і витривалість має бути обов'язково.

Далі розглядаються такі структурні компоненти формули професії, як шляхи здобуття професії та можливості її вдосконалення. Головні нововведення – це виникнення різноманітних спеціалізованих закладів на всіх рівнях, у тому числі й приватних, які ставлять завдання виховання гармонійно розвинутої особистості та намагаються удосконалити фахове навчання. Крім того, зараз є можливість, при певних умовах, отримати основну чи додаткову освіту і практику у будь-якій країні світу, що,

безумовно, може збагатити професійні якості та розширити духовний світ людини.

Отже, на основі викладеного можна зробити висновок, що при складанні формули професії “художник” та її окремих спеціальностей, у сучасних умовах, потрібно здійснити суттєві зміни у їх зміст. При цьому необхідно дотримуватись чіткого розподілу на загальні професійні вимоги, які притаманні в цілому професії, й вимоги, які мають відношення тільки до вузьких спеціальностей. Основні зміни, що зумовлені різким стрибком наукового прогресу та соціальним розвитком суспільства, торкаються саме вузьких художніх спеціальностей, тому що вони безпосередньо обслуговують потреби промисловості й змушені вбирати у свій арсенал новітні технології. Нові професійні вимоги майже не торкаються таких форм творчості, як класичні живопис, скульптура та традиційна графіка. Але що стосується вузької художньої спеціалізації, то тут необхідно додати нові обов’язкові професійні вимоги: володіння комп’ютерними технологіями та поєднання їх із теорією та практикою класичного образотворчого мистецтва. До професійно важливих якостей особистості слід додати наявність добре розвинутого логічного мислення поряд з образним та добре розвинутою пам’ять (насамперед з метою оволодіння комп’ютерними технологіями).

Для ефективного формування ГС ПС у сфері художньої діяльності потрібно розглянути особливості цього процесу, які зумовлені специфікою опанування образотворчим мистецтвом. Одна з особливостей ГС ПС полягає у складності та залежності процесу оволодіння основами образотворчого мистецтва від багатьох факторів (соціального, економічного, психологічного, фізіологічного характеру тощо), одним із них є необхідність навчання з раннього дитинства. Образотворче мистецтво не є винятком із загальновідомого ряду професій музикантів, спортсменів, танцюристів, які потребують багаторічного навчання та тренування, починаючи із раннього віку. Існує припущення, що починати

навчання образотворчому мистецтву після шістнадцяти років з метою досягти високого професійного рівня безперспективно. Крім того, важливим фактором є сприятливе оточення особистості, де учні великою мірою навчаються один у одного, рівняючись на кращих.

Наступна особливість – учні з кожним роком більш критично ставляться до власних художніх робіт, на що звертає увагу Л. Любарська [52, с. 12]. Старшокласники мають чітке розуміння того, яким високим може бути рівень майстерності художника, і, порівнюючи власні художні роботи, в учнів можуть природно виникати значні сумніви стосовно власних можливостей досягти професійного рівня, що може стати суттєвою перешкодою на шляху професійного самовизначення.

Ще одна з особливостей полягає у великій емоційності, яка завжди супроводжує творчий процес, але це може бути перешкодою ефективному формуванню певних компонентів структури ГС ПС. У психології акцентується увага на психічному явищі, при якому емоційно напружений стан людини впливає на ефективність його дій. Наводяться приклади, які свідчать, що ефективність дій підвищується у разі емоційного спокою та не напруженості. Отже, беручи до уваги те, що творчий процес неможливий без прояву емоційного ставлення до художньої роботи, слід намагатися звести до мінімуму певний негативний наслідок надлишкової напруженості за рахунок відчуття впевненості у власних творчих силах. Такий подвійний ефект від впливу емоційності на особистість особливо загострено відчувається фахівцями саме художньої сфери діяльності. Навантаження відповідальності, велике бажання обов'язково передати засобами образотворчого мистецтва ті враження, які є у людини, певним чином заважають (беручи до уваги складність мистецтва) повністю розкритись творчому потенціалу особистості. Шлях до подолання вказаного протиріччя – це створення умов для відчуття індивідом задоволення та радості від власної праці на підставі реальних творчих здобутків, що сприяє виникненню впевненості у власних творчих силах і

дає змогу не акцентувати надлишкову увагу на тимчасових труднощах, а рухатись до власної мети. Сутність терміну “самоефективність” в психології це переконаність у своїй здатності організувати й виконати послідовні дії, що дозволяють упоратися з очікуваними труднощами в різних ситуаціях. Людина, що очікує від себе високу самоефективність у конкретній ситуації, впевнена у своїй перевазі. Також, акцентується увага на декількох висновках, у яких негативні емоції (включаючи депресію) негативно впливають на результативність дій людини. Зазначено, що самоефективність впливає на вибір професії, де учні обмірковують більш розширене коло майбутніх спеціальностей та відповідно мають розширені інтереси. Зокрема, вказано на залежність зацікавленості працею за допомогою комп'ютерних технологій від ступеня очікуваних результатів від цих технологій. Для викликання у вихованців відчуття власної ефективності використовують різноманітні техніки, включаючи: тренування, моделювання впевненості й заохочувальні позитивні висловлення вихователя. Вказано, що почуття самоефективності приводить до виникнення завзятості при тимчасових невдачах, а наполегливість, у свою чергу, приводить до більшого успіху.

Наступна особливість та складність полягає у необхідності диференційованого підходу до формування ГС ПС. Це пояснюється наявністю в класі учнів, які не планують пов'язувати свою майбутню професійну діяльність з образотворчим мистецтвом. З цього приводу необхідно мати на увазі поширене явище, коли окремі учні, що раніше не планували працювати у художній сфері діяльності, закінчуючи СЗНЗХП, згодом обирають саме професію художника. Тому потрібно ознайомити таких учнів із світом художніх спеціальностей та, не переобтяжуючи їх складними професійними завданнями, надати можливість випробувати власні творчі сили та зробити відповідну самооцінку щодо особистісних професійно важливих якостей.

При розгляді наступної особливості формування ГС ПС специфічність образотворчого мистецтва проявляється у тому, що розвиток психомоторних якостей учня у сфері художньої діяльності ускладнено необхідністю пошуку індивідуального підходу до кожного учня. Існують апробовані методи формування психомоторних якостей учнів (виконання спеціальних вправ з розвитку необхідних якостей особистості), але завжди у кожного учня виробляється своя неповторна “манера” технічного виконання художніх робіт, що змушує педагога враховувати індивідуальні здібності та можливості особистості. Наприклад, якщо у багатьох професіях викладач має можливість чітко прослідкувати рухи учня та скоректувати їх в кожній окремій фазі, то в малюнку, живописі такий підхід неможливий в силу об’єктивних причин (неможливо водити рукою учня або вказувати куди та наскільки сантиметрів тягнути лінію або мазок). Крім того, існує необхідність розвитку в особистості “вміння бачити” навколишній світ відповідно до специфіки художніх спеціальностей. Психологи звертають увагу на проблему значення слова “бачити”, яке можна трактувати, як звичайний фізіологічний процес, але це ж слово має й інший зміст, зокрема, те, що певний художник бачить колір у можливостях його застосування у своїй професії. Для того, щоб “бачити” у цьому сенсі, недостатньо мати просто добрий зір, але наголошується, що такому вмінню “бачити” можна і потрібно вчити.

Розглядаючи специфіку формування ГС ПС у сфері художньої діяльності, потрібно врахувати фактор, що має одне з провідних значень – наявність художніх здібностей особистості. Вказаний фактор є одним з визначальних при формуванні ГС ПС у сфері художньої діяльності та забезпечує ефективний розвиток професійно важливих якостей особистості. Тому необхідно докладно розглянути особливості розвитку художніх здібностей, де доцільно почати з визначення точок зору на поняття “здібність”.

Так в психології здібності характеризуються, як індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої та визначають успішність виконання певної діяльності та зводяться не до знань, вмінь і навичок, а зумовлюють легкість і швидкість навчання новим способам і прийомам діяльності. Також вказується на існування відмінностей між вищезазначеним поняттям здібність й задатками до здібностей, які є вроджені, фізіологічні особливості людини та слугують основою розвитку здібностей.

У сучасних умовах С. Гончаренко вказує на збільшення впливу зовнішніх чинників на розвиток природних задатків. Так формулюючи поняття задатки, він звертає увагу саме на це питання: “На основі одних і тих самих задатків можуть розвиватися різні здібності залежно від умов життя й діяльності людини” [22, с. 129-130].

Аналіз теоретичних положень стосовно понять “задатки та здібності” засвідчив, що задатки розглядаються дослідниками лише як базис, на основі якого проходить їх подальший розвиток з переходом у здібності. Але не існує чіткої межі, яка відділяє задатки від здібностей, тобто невідомо, коли та на якій стадії розвитку задатки переходять у здібності. Тому більш логічним у даному дослідженні користуватись поняттям “здібності”, які мають лише різний ступінь розвитку тому, що практично не існує задатків у чистому вигляді без будь-якого розвитку. Такий розвиток завжди існує хоча б за рахунок постійного збагачування теоретичного уявлення про навколишній світ та асоціативного порівняння на основі досвіду з інших інформаційних та практичних джерел.

У психології розподіл здібностей визначається у двох варіантах класифікації: 1) психічні функціональні системи (сенсомоторні, розумові, комунікативні тощо); 2) види діяльності (математичні, музичні, наукові, літературні, художні). Крім того, розрізняються загальні й спеціальні здібності, де загальні здібності характеризуються, по-перше, тим, що вони у випадку нормального розвитку є в більшості людей даної вікової

категорії; по-друге, тим, що вони присутні у широкому спектрі діяльностей. До них відносяться загальний інтелект, креативність (загальна здатність до творчості) і, рідше, навченість. Спеціальні здатності не є широко розповсюдженими, їхнє формування вимагає спеціального навчання й нерідко особливого обдарування.

У психології образотворчі здібності – це вид спеціальних здібностей, властивості особистості, що забезпечують успішну образотворчу діяльність, художню творчість. Вважається, що образотворчі здібності розвиваються безпосередньо у діяльності й зумовлюються умовами життя людини, практичною потребою суспільства в результатах образотворчої діяльності. Крім того, велике значення для прояву образотворчих здібностей мають спадковість і навчання. Визначено структуру образотворчих здібностей, де їх складовими є провідні і опорні властивості здібностей. Провідними властивостями є: а) властивості художнього мислення й творчої уяви, що забезпечують відбір головного й найбільш характерного в явищах дійсності, конкретизацію й узагальнення художнього образу, створення оригінальної композиції; б) властивості зорової пам'яті, що забезпечують яскраві зорові образи у свідомості художника, і на цій основі успішну трансформацію художнього образу на полотно, папір; в) розвинуте емоційне ставлення (особливо естетичне почуття) до сприйнятого й зображуваного явища; г) наявність цілеспрямованості й вольових властивостей художника. До опорних властивостей образотворчих здібностей належать: а) висока природна чутливість зорового аналізатора, що вдосконалюється в процесі художньої діяльності й забезпечує передачу пропорцій, особливостей об'ємної й площинної форми, просторових відносин, світлотіні, ритму, кольору, гармонійності тону й кольорів, перспективних скорочень предметів, руху; б) сенсомоторні якості художника. У психології творчості вказується, що лише гармонійне сполучення означених структурних компонентів визначає високий рівень розвитку художніх здібностей.

Наголошено, що головними показниками образотворчих здібностей є вміння передавати на площині паперу або полотна схожість із об'єктом, що зображується, а також швидкість успішного засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, наявність виразної композиції, вміння побачити в предметах й явищах головне, найбільш характерне, вміння образно мислити, легкість зображення будь-яких сцен, подій, людей, пейзажу, цілісність зображення, велика любов до образотворчої діяльності, що супроводжується високою працездатністю. Також акцентується увага на добре розвинутої довготривалої пам'яті, яка виступає першою ланкою при створенні художнього твору тому, що завдяки пам'яті людина може викликати в уяві певні образи та знайти асоціативні зв'язки. У психології під поняттям “пам'ять” розуміється запам'ятовування, збереження й наступне відтворення індивідом його досвіду.

На підставі вищевказаного можна зазначити основні види та типи пам'яті, які є найбільш потрібними для сфери художньої діяльності. Наприклад, образна пам'ять пов'язана із запам'ятовуванням і відтворенням чуттєвих образів предметів і явищ, їхніх властивостей і наочно даних зв'язків і відносин між ними. Образи пам'яті можуть бути різного ступеня складності: образами одиничних предметів й узагальнених уявлень, у яких може закріплюватися й певний абстрактний зміст. Вказано також на необхідність розрізнення оперативної й довгострокової пам'яті, зокрема, оперативна пам'ять – вид пам'яті, що включає процеси запам'ятовування, збереження й відтворення інформації, що переробляє в ході виконання дії й необхідної тільки для досягнення мети даної дії. Оперативна пам'ять активним чином задіяна при малюванні художником з натури (натюрморт, пейзаж, портрет), у цьому випадку важливою проблемою стає саме момент перенесення погляду з об'єкта на папір або полотно. Незважаючи на миттєвість цього перенесення погляду, вважається, що людина встигає забути велику

кількість тільки що отриманої зорової інформації, тому добре розвинута оперативна пам'ять є професійно важливою якістю для фахівця.

Встановлено, що обсяг короточасної пам'яті визначається кількістю символів незалежно від інформації, що міститься в них. Із цим фактом пов'язується проблема кодування інформації, де важливо кодувати потрібний матеріал символами, що містять багато інформації. Вказана особливість короточасної пам'яті відкриває можливість розкрити потенціал комп'ютерних технологій, які в окремому символі містять велику кількість необхідної інформації, що полегшить засвоєння складного матеріалу. Наприклад, комп'ютерні графічні програми дозволяють під обраним символом інтерфейсу вмістити великий обсяг інформації стосовно виконання процесу художньої роботи. Тобто, якщо інструмент "деформуючий пензель", який належить до тривимірної графічної програми 3D Studio MAX або його аналогів програми ZBrush несе у собі цілу низку можливостей змінити форму об'єкта, то учень змушений утримувати у пам'яті різноманітні засоби моделювання обсягу з урахуванням просторових та пропорційних відношень, що сконцентровано під цим символом інтерфейсу.

Емоційна пам'ять – це пам'ять на емоційно означені події. Пережиті й збережені в пам'яті почуття виступають як сигнали, що спонукають до дії або утримують від дій, що викликали в минулому негативні переживання. Така пам'ять міцніша за інші види пам'яті, наприклад, іноді від давно минулих подій у пам'яті залишаються тільки почуття та враження. В образотворчому мистецтві емоційна пам'ять виступає одним з головних стимулів творчості особистості, тому що художник намагається відобразити саме ті події, які вразили його та залишили емоційний слід.

Зважаючи на викладені формулювання різних видів пам'яті, які необхідні в художній діяльності, слід наголосити на характерних особливостях розвитку зорової пам'яті як одного з основних чинників при формуванні структури ГС ПС. Поняття зорова пам'ять визначається як:

“вид пам’яті, при якому домінуючу роль у запам’ятовуванні й відтворенні сприйнятого відіграє зоровий аналізатор. Зорова пам’ять розвивається під час занять такими видами діяльності, які вимагають переважно зорових сприймань” [22, с. 138]. Виходячи з того, що здібності можуть розвиватись тільки в дії, стає зрозуміло, що процес розвитку зорової пам’яті полягає у регулярному виконанні спеціальних вправ, спрямованих саме на відображення раніше баченого. Такі вправи можуть бути у вигляді цілеспрямованих короткочасних начерків по пам’яті або безпосереднє виконання тематичної роботи, де необхідно відобразити об’єкти та явища, які попередньо справили враження на особистість.

Зважаючи на вищезазначене художнє мислення є провідною властивістю структури образотворчих здібностей, виникає необхідність розглянути його особливості. Аналіз наукової літератури показує, що існує розподіл конкретних ознак мислення (зміст, характер завдань, ступінь новизни), тому слід виділити ті види мислення, які є найбільш суттєвими для художньої сфери діяльності. Традиційно, для успіху в образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтві важливу роль має творче мислення, яке характеризується створенням суб’єктивно або об’єктивно нового продукту у перебігу діяльності [103, с. 253-254]. Наступний важливий у мистецтві вид мислення – це образне мислення, що визначається, як конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу й поєднання образів [22, с. 237]. Також слід виділити інтуїтивне мислення, яке характеризується швидкістю перебігу, відсутністю чітко виражених етапів, слабким усвідомленням [103, с. 252]. Акцентується увага на близькому до образного – візуальному мисленні, у якому важливим вважають здатність людини до зорових маніпуляцій, завдяки яким можуть створюватись і перетворюватись взаємодії елементів концептуальних моделей, відтворюватись структура внутрішніх зв’язків та загальна динаміка функціональних відношень елементів, що поєднані у цілісну систему. У сучасних умовах стрімкого розвитку суспільних відношень, науки та

технологій виникла необхідність до перелічених видів мислення, важливих для успішної художньої діяльності, додати добре розвинуте логічне мислення. Насамперед, з метою опанування комп'ютерними технологіями, які є вирішальними на сучасному ринку художньої праці.

Існує спеціальна система розвитку художнього мислення у вигляді традиційного відпрацювання навиків пошуку колірно-тонових, пропорційних та композиційних співвідношень об'єктів. Унаслідок таких практичних дій учень опановує специфічні прийоми зіставлення вказаних аспектів теорії образотворчого мистецтва, за допомогою яких має можливість мислити художніми образами та прийомами, обмірковуючи, як можна відобразити власні ідеї у художніх матеріалах. Новітні комп'ютерні технології також надають можливість учню виконувати практичні вправи, які одночасно активно підключають як логічне, так і образне мислення, що у свою чергу надає можливість для гармонізації різних типів мислення.

Підсумовуючи розгляд художніх здібностей, слід вказати на певну обережність при їх виявленні тому, що неможливо гарантовано чітко визначити якісну характеристику даних здібностей в учнях. Невідомо, який фактор може заважати повному розкриттю їх у даний момент (можливо учень не зрозумів чітко завдання та соромиться запитати або він знаходиться в певному емоційному стані, який заважає розкриттю здібностей або через комплекс "вивченої безпорадності" [84, с. 53-54] тощо). У даному випадку слід брати до уваги важливі чинники – ставлення до художньої діяльності, а також здатність учня до швидкого та міцного засвоєння нового матеріалу. Педагогічний досвід свідчить про поширене явище, коли особистість, маючи, порівняно з іншими, менші художні здібності, шляхом наполегливих занять досягала значно більших успіхів у розвитку професійної майстерності ніж люди, які мали більші здібності. Тому потрібно брати до уваги, що при розвитку відповідних здібностей одним із головних факторів є позитивне ставлення особистості до мистецтва та наполегливість при вдосконаленні художньої майстерності.

Таким чином, враховуючи вказану специфіку, було надано наступне визначення ключового поняття даного посібника: *професійне самовизначення старшокласників у сфері художньої діяльності – це системне утворення особистості, яке ґрунтується на відповідних природних здібностях і утверджує позитивне ставлення до художньої праці, що зумовлює стійку спрямованість на професійну діяльність у художній сфері.* З огляду на надану дефініцію, було визначено поняття *“готовність до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності”*: *це особистісне утворення, складові якого у своїй сукупності забезпечують усвідомлений вибір спеціальності у сфері художньої діяльності на основі систематизованого і цілеспрямованого розвитку відповідних природних здібностей.*

Висновки до першого розділу

На основі аналізу наукових робіт визначено, що сучасні дослідження з питань ПС старшокласників рухаються за двома головними напрямками: 1) гуманізація процесу ПС особистості (відхід від пріоритету інтересів держави); 2) активне залучення до процесу ПС сучасних результатів науково-технічного прогресу та врахування нових соціальних умов. Залишається невизначеним процес формування ГС ПС у сфері художньої діяльності відповідно до сучасних змін у науково-технічному та соціальному розвитку суспільства, зокрема використання комп'ютерних графічних програм.

Для можливості ефективно формувати ГС ПС адекватно існуючим вимогам ринку праці визначено та обґрунтовано необхідні корективи в формулі професії “художник”, що зумовлено сучасним розвитком науки, техніки та суспільства. Отже, з'ясовано, що головні зміни відбулися саме у вузьких художніх спеціальностях тому, що вони безпосередньо обслуговують підприємства та відповідно змушені вбирати у себе новітні технології. Тому, виявляється необхідним ввести обов'язкові професійні вимоги: володіння комп'ютерними технологіями та вміння поєднувати їх із

теорією та практикою класичного образотворчого мистецтва. До професійно важливих якостей особистості слід додати наявність добре розвинутого логічного мислення поряд з образним та добре розвинутою пам'ять (насамперед з метою оволодіння комп'ютерними технологіями).

Визначено особливості формування ГС ПС у сфері художньої діяльності, які зумовлені специфікою образотворчого мистецтва: 1) на опанування основами образотворчого мистецтва впливає тривалість навчання і залежність цього процесу від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів: соціального, економічного, психологічного, фізіологічного, що зумовлюють складнощі при ПС учня; 2) у старшокласника посилюється критичне ставлення до власних художніх робіт, що є небезпечним при його ПС, тому що у випадку незадоволення власними творами може виникнути відчуття нездатності до художньої праці; 3) велика емоційна напруженість творчого процесу, яка притаманна сфері мистецтва, заважає повному розкриттю потенційних можливостей особистості, що у свою чергу також ускладнює процес ПС; 4) необхідність у диференціації завдань та індивідуального підходу до учня у навчально-виховному процесі при формуванні ГС ПС; 5) складність виявлення та розвитку професійно важливих якостей, зокрема таких, як психомоторні та "вміння бачити" навколишній світ з точки зору художника.

На основі викладеного було надано уточнення поняття професійне самовизначення старшокласника, яке враховує специфіку сфери художньої діяльності. З'ясовано, що для успішної підготовки старшокласника до професійного самовизначення у цій сфері необхідним є наявність певних загальних та спеціальних здібностей особистості та їх відповідний розвиток, а також позитивне ставлення до художньої праці та введення у світ художніх спеціальностей.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У СФЕРІ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ

2.1. Компоненти, критерії та показники готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну.

Після визначення у першому розділі змісту та структури загальних понять “професійне самовизначення” та “готовність учня до професійного самовизначення” виникає логічна потреба з'ясувати структуру й зміст ГС ПС у сфері художньої діяльності.

Отже, з'ясовано, що у загальній структурі попередніми дослідниками виділяються три головні компоненти: мотиваційний, когнітивний (освіта та самоосвіта) та практично-дійовий (самореалізація). Вказані компоненти обов'язково мають бути присутні і в структурі ГС ПС у сфері художньої діяльності тому, що вони є основою процесу профорієнтації. Крім цього, беручи до уваги безпосередній зв'язок даного дослідження з мистецтвом, необхідно ввести у структурну побудову креативний компонент (творчість). При визначенні структурної побудови мотиваційного компоненту О. Капустіна, В. Мачуський, М. Піддячий, В. Романчук, І. Улічний та інші [37; 56; 72; 80] враховують перш за все інтерес до професії, його стійкість, професійні наміри та мотиви вибору професії. Тому, спираючись на попередні теоретичні та практичні розробки та враховуючи особливості образотворчого мистецтва (визначено у першому розділі), вказані складові компоненту були внесені у структуру ГС ПС у сфері художньої діяльності. Найбільш складним завданням при формуванні ГС ПС виявляється зсув в ієрархії мотивів особистості, тому дамо характеристику цього питання. Мотиваційна сфера дослідження особистості є однією із найважчих тому, що вона, на відміну від знань і вмінь, не лежить на поверхні, її можна визначити лише опосередкованими засобами. У філософських словниках поняття мотив трактується, як

усвідомлене спонукання, що зумовлює дію для задоволення потреб людини. Виникаючи на основі потреби, мотив достатньо адекватно відображає цю потребу. Мотив є певним обґрунтуванням та виправданням вольових дій та показує ставлення особистості до вимог суспільства. Мотив відіграє важливу роль в оцінці дій та вчинків, оскільки від нього залежить, який суб'єктивний сенс має дія для даної людини. Під мотивом С. Гончаренко розуміє спонукальну причину дій і вчинків людини, де в основі є діяльність людини та її різноманітні потреби. “Внаслідок усвідомлення і переживання потреб первинних (природжених) і вторинних (матеріальних і духовних) у людини виникають певні спонукання до дії, завдяки яким ці потреби задовольняються” [22, с. 217]. У сфері психології мотив розглядають, як матеріальний або ідеальний “предмет”, що спонукає та спрямовує на себе діяльність або вчинок, сенс якого міститься в тому, що за допомогою мотиву задовольняються певні потреби суб'єкта. Крім того, мотив вбачають, як психічний образ даного предмета. У психології визначається чотири головні напрями трактувань: 1) спонукання до діяльності, які пов'язані з задоволенням потреб суб'єкту; 2) предметно-спрямована активність певної сили; 3) вибір, що спонукає та визначає спрямованість діяльності на предмет (матеріальний або ідеальний), заради якого вона здійснюється; 4) усвідомлена причина, що полягає в основі вибору дій та вчинків особистості.

Отже, спираючись на ці визначення, слід зазначити, що в сфері мистецтва саме вольові дії та ставлення особистості виявляються важливими чинниками при опануванні основами образотворчого мистецтва. Тому мотиви виявляються необхідною складовою структури ГС ПС у сфері художньої діяльності. Існуюча диференціація мотивів змушує звернути увагу на певні особливості формування емоційно-мотиваційного компоненту, що зумовлені специфікою образотворчого мистецтва. Зокрема, мотиви поділяють на зовнішні, які задаються ззовні, що орієнтовані на стимули (підвищення соціального статусу, матеріальна

нагорода, визнання тощо) та внутрішні мотиви, які є результатом інтересу до змісту самої діяльності (виникають позитивні емоції від діяльності, а не тільки бажання досягти певних результатів). У сфері психології зазначають, що мотив слід вважати внутрішнім, якщо людина отримує задоволення безпосередньо від самої діяльності, яка належить до цієї професії. Для сфери мистецтва означений розподіл на внутрішні та зовнішні мотиви має значний вплив тому, що саме отримання задоволення від художньої діяльності є одним із головних факторів, який визначає ефективність формування мотиваційного компоненту.

В методичному посібнику [67] звернено увагу на те, що ідеали та переконання особистості є найважливішими життєвими мотивами, і саме вони лежать в основі свідомого вибору професії. Розробляючи структуру мотивації вибору професії, автори цього посібника спираються на те, що мотиви поділяються за принципом належності до двох факторів: 1) суспільної значимості професії; 2) змісту праці. Тобто для людини може бути важливим результат діяльності, а може цікавити зміст професії, або обидва фактори будуть однаково важливими [67, с. 25-26].

Мотиви поділяють на усвідомлені та захисні. Тобто мотиви, які відображають справжні потреби особистості, є усвідомленими, але може бути маскування неусвідомленого спонукання, коли людина (навмисно або ненавмисно) намагається виправдати сама себе в деяких випадках, то це – захисні мотиви [84, с. 34-35]. Цей розподіл мотивів є одним із пріоритетних при формуванні ГС ПС у сфері художньої діяльності, тому що саме чітке усвідомлення істинної потреби (зовнішні чи внутрішні мотиви) запобігає помилці при виборі професії.

У науковій праці В. Семиченко мотиви розподіляються на потенційні й актуальні та наголошено, що в процесі діяльності, спілкування чи навчання здійснюється перехід потенційно активних мотивів в активні. У цьому випадку потреба стає установкою, наміри перетворюються в дії, ставлення переходять у вчинки, а плани реалізуються діяльністю [84, 38].

На відокремлення двох різних рівнів мотивації та їх ієрархічну структурованість звертає увагу Ів. Бех. Перший рівень позначає стійкі мотиваційні тенденції, що характеризують особистість “(у цьому значенні даний термін вживається при обговоренні полімотивованості діяльності, ієрархії мотивів, при розгляді мотивів як таких, що сприяють становленню особистості)” [3, с. 18]. Другий рівень позначає перехідні, конкретно-ситуативні мотиваційні утворення, що спонукають до окремої діяльності “(“показати вмільсть”, “дістати найвищу оцінку за виконану роботу” тощо)” [3, с. 18].

Для формування певних мотивів у особистості В. Семиченко надає відповідні механізми: мотиваційне переключення, мотиваційне обумовлення, мотиваційне опосередковування, психічне зараження, наслідування, емпатія, соціальна пам'ять або соціальне мислення, рефлексія, саморегуляція [84, с. 81-86].

Важливість наступного складнику мотиваційного компоненту – інтерес зумовлюється тим, що на мотивацію вибору професії впливає мета особистості, яка визначається саме інтересами, переконаннями та ідеалами [67, с. 25]. Поняття інтерес С. Гончаренко визначає, як об'єктивну причину діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб. Наголошено, що умови життя людей визначають зміст інтересів, де ці інтереси розділено на економічні і духовні. У сфері психології і педагогіці під цим поняттям розуміється форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності, що допомагає орієнтуватися та ознайомлюватися більш поглиблено із навколишньою дійсністю [22, с. 147].

В. Семиченко визначає пізнавальний інтерес як внутрішній, глибинний мотив, який базується на притаманній людині пізнавальній потребі [84, с. 74]. Професійні інтереси розглядаються як зовнішні прояви окремих складових мотиваційної сфери, тобто мотив, мета, сенс, емоції, притягання, що характеризуються вибірковою активністю людини

стосовно професійних подій. Виділено різні рівні інтересу при виборі професії: споживацький, дієвий (задоволення від процесу дій та усвідомлення власних успіхів) [84, с. 100].

Першою ланкою у процесі професійного самовизначення учнів є виявлення інтересів особистості, другою ланкою є формування та подальший розвиток інтересів із врахуванням потреб суспільства. Вважається, що в основі розвитку інтересу до певної професії полягає ступінь розвинення психофізіологічних якостей особистості, які потрібні для цієї спеціальності. В основу формування інтересів до професії покладені нахили та здібності до визначеного виду діяльності. Метою формування інтересів до певної професії дослідники вважають позитивне ставлення до праці, самореалізацію суб'єкта у визначеному виді трудовій діяльності [67, с. 19]. Також інтерес розглядають як певне поєднання емоційного та вольового моментів, де специфічність такого поєднання міститься в емоційному ставленні та прикладанні зусиль для подолання труднощів, які виникають. Існують погляди, при яких поняття інтерес та установка розглядаються у спільному ракурсі, зокрема, інтереси це установки стосовно до об'єктів або певних груп об'єктів, які здаються нам певною мірою привабливими. Вказується, що емоційно забарвлені почуття учня є важливим чинником на першому етапі виникнення інтересу, але не головним для його підтримки. Для підтримки сталості інтересів потрібна сформованість навчальної діяльності та здібності до самостійної постановки навчальних завдань та їх вирішення.

Дослідження формулювань терміну “інтерес” виявляє широту цієї проблеми, вказується на неможливість взагалі надати повне та вичерпне формулювання цього поняття, зокрема, надається лише перелік понять, які є асоціативними із поняттям інтерес, такі як увага, бажання, цікавість, зосередженість, стурбованість, цілеспрямованість, поінформованість. Вважається, що єдиного підходу до розуміння психологічного явища “інтерес” немає і розглядати можна лише окремі напрями проблеми,

наприклад, інтерес – ставлення, інтерес – прихильність, як стале утворення особистості (інтерес до мистецтва, науки, спорту, обраної професії тощо).

Отже, на основі викладеного матеріалу про поняття “інтерес” виникає можливість звернутись до особливостей застосування його у сфері художньої діяльності особистості, де він має власну специфіку, обумовлену унікальністю мистецтва як явища. По-перше, інтерес до спеціальностей сфери художньої діяльності слід розглядати у тісному зв'язку з ієрархією мотивів особистості, тобто при домінуванні інтересів до змісту професії спостерігається сталий, довготривалий і глибокий інтерес до мистецтва взагалі та, як правило, й до відповідної професійної діяльності. У цьому випадку інтерес підтримується та розвивається за рахунок постійного внесення нового навчального матеріалу та засобів вирішення поставлених проблем. Крім того, постійне подолання учнем складнощів творчого процесу (з великою часткою самостійності) є необхідною умовою зростання інтересу до професійної діяльності. У випадку, коли ієрархія мотивів має у своєму складі домінування інтересів лише до зовнішніх ознак професії, то спостерігається відсутність глибини та сталості інтересів до мистецтва та художньої діяльності. Як наслідок навіть при наявності високих природних задатків та успішному їх розвитку у навчально-виховному процесі учень виконує завдання лише у зв'язку із необхідністю отримати оцінку. Підтримка та розвиток інтересу до мистецтва та професії у таких учнів потребує врахування їхнього емоційного стану, тобто необхідним є пошук тих завдань та засобів, які не викликають негативного ставлення, а навпаки дають змогу відчути радість творення.

По-друге, розвиток інтересу до мистецтва та відповідних спеціальностей взаємопов'язаний із розвитком спеціальних здібностей до образотворчого мистецтва. У першу чергу, виявляється необхідною здібність до реалістичного зображення навколишньої дійсності, яка залежить від добре розвинутої відповідної психічної моторики особистості

та знання теоретичних основ певних навчальних дисциплін. Саме ця здібність сприймається, як індикатор успіхів учня та є постійним стимулом до подальшого зацікавлення змістом художньої діяльності.

По-третє, інтерес особистості до мистецтва та сфери художньої діяльності має особливу залежність від природних нахилів та навколишнього середовища. Також важливим є світовідчуття особистості, яке виявляє прихильність саме до такого стилю життя, при якому є потреба у діяльності та самореалізації у сфері мистецтва, що диктується великою мірою саме природними засадами, а середовище може лише сприяти або заважати самовираженню особистості через мистецтво.

Третій складник мотиваційного компоненту структури ГС ПС у сфері художньої діяльності – намір. За визначенням С. Гончаренка, намір – це “рішення людини виконати певну дію й домогтися певного наслідку. Намір пов’язаний з волею, він сам є вольовою установкою для людини. Намір передує дії, а тому виступає її організуючим фактором” [22, с. 224]. Отже, внесення наміру у структуру ГС ПС виявляється необхідним, тому що вибору майбутньої професії передує саме намір, тобто учень спочатку має наміри обрати рід діяльності, яка відповідає його прагненням. Крім того, важливою виявляється ситуація, при якій існують, як правило, декілька намірів: одні з них є основними, а інші – резервними. Особливо важливим виявляється розподіл на основні та резервні наміри у сфері художньої діяльності. З огляду на велику кількість споріднених спеціальностей, де в залежності від різних обставин (інтереси, можливості, ринковий попит тощо) людина має можливість здійснювати переходи з однієї вузької спеціальності до іншої. Тому вивчення намірів особистості є важливим етапом при формуванні ГС ПС у сфері художньої діяльності. Необхідно наголосити, що існують приклади, коли людина, опанувавши нехудожню спеціальність, згодом звертається до професійної художньої діяльності, існує також і зворотній процес, коли людина, отримавши художню освіту, опановує іншу професію. Тому потрібно врахувати, що

наявність професійного наміру учня або його відсутність стосовно художньої спеціальності не є остаточним при виборі майбутньої професії. Більш важливим є саме підготовленість старшокласника до можливості ПС, яка надає йому об'єктивну змогу здійснити власний обґрунтований професійний вибір у будь-який час.

Наступний когнітивний компонент структури ГС ПС стосується процесів освіти та самоосвіти, де його необхідним складником є знання світу професій. Тому, враховуючи те, що дане дисертаційне дослідження проводиться у художній сфері, вказану вимогу слід конкретизувати в плані віддзеркалення знання змісту художніх спеціальностей. Зважаючи на те, що у світі існує велика кількість саме вузьких художніх спеціальностей, які відображають потребу людства у мистецтві, необхідним є показ їх головних особливостей та відмінностей.

Другим необхідним складником виявляється знання теоретичних основ художньої діяльності. Тут важливо акцентувати увагу на розподілі змісту теорії на питання, що стосуються знань властивостей художніх матеріалів, інструментів, приладів тощо та теоретичні знання, які відносяться до фундаментальних закономірностей мистецтва (питання колірно-тонових співвідношень, композиційних закономірностей, простору тощо). Фундаментальні основи теорії мають під собою підґрунтя інших наук, наприклад, фізики (фізичні властивості кольору, тону), геометрії (лінійна перспектива), фізіологія, психологія (особливості зорового сприйняття людини), саме на них побудовано класичне мистецтво. Така теорія образотворчого мистецтва склалася упродовж тривалого шляху пізнання і сформульована у чітких поняттях. На важливість відображення таких понять і закономірностей у професійно-навчальній діяльності вказує Ів. Бех: “Оволодіння суб'єктом професією, що відбувається як уведення його у професійно-навчальну діяльність, передбачає засвоєння історично сформованих способів здійснення практичних і теоретичних дій. Але при цьому метою професійно-

навчальної діяльності є засвоєння не способів дій взагалі, а лише тих з них, які узагальнені у формі наукового знання, зокрема у формі теоретичного поняття” [4, с. 254-255].

Аналіз наукової літератури [80; с. 37; 70] засвідчив, що до когнітивного компоненту дослідники вважають за необхідне включити такий складник як самооцінка. Вважається, що самооцінка – це оцінювання людиною власних якостей, достоїнств та недоліків. Більш розгорнутим та конкретизованим є визначення С. Гончаренка: самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Це вияв оцінного ставлення людини до себе, а також є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу [22, с. 296]. Самооцінку відносять до ядра особистості та є важливим регулятором її поведінки. Від самооцінки залежить взаємовідношення людини з оточуючим світом, критичне ставлення до себе, своїх успіхів та невдач, що впливає на ефективність діяльності людини та її подальший розвиток.

У дослідженнях В. Семиченко [85, с. 94], важливим елементом розвитку самоусвідомлення вважається самооцінка, яка виникає шляхом порівняння себе з оточуючими й на основі результатів діяльності особистості. Привернуто увагу на можливість різкої зміни самооцінки від завищеної до заниженої або навпаки. Причина таких різких змін полягає у тому, що в юнацькому віці особистість схильна оцінювати інших людей за їхніми вчинками, а собі дає самооцінку, спираючись на мотиви вчинку. Самооцінка розглядається також, як показник професійного самоствердження та наголошується на проблемі низької самооцінки. Зокрема, відрізняється низька самооцінка, яка викликана обмеженими можливостями або здібностями особистості, від низької самооцінки, що є наслідком негативних переживань. Для сфери мистецтва такий висновок є актуальним тому, що негативні емоційні переживання (пов’язані зокрема із

невдачами у мистецтві) сприяють виникненню низької самооцінки, а в разі повторення невдач вона може стати усталеною.

Спираючись на наукові дослідження з питання самооцінки та педагогічний досвід, можна зробити висновки, що у сфері мистецтва самооцінка особистістю власних якостей набуває особливого значення та ускладнюється специфічністю мистецтва та суб'єктивним фактором. Тобто, необхідність зіставити власні професійно важливі якості з вимогами до фахівця стикаються із природним для цього вікового періоду браком теоретичних знань та практичного досвіду з основ образотворчого мистецтва, до яких додається ще й власне неповторне сприйняття та ментальність кожної особистості. Тому учням складно оцінити власні художні твори та зробити адекватний висновок про наявність та ступінь розвитку художніх здібностей й можливість розвинути їх у подальшому. Для надання учням можливості адекватно оцінити власні роботи та відповідні здібності потрібна цілеспрямована педагогічна праця з подолання вказаної суперечності. Акцентами у такій праці повинні бути: різнобічна поінформованість учнів про їхні творчі можливості та реальну змогу досягти наполегливою працею певних успіхів у мистецтві, а також про методи порівняння власних здібностей із професійними вимогами, де важливим є вміння відрізнити головне від другорядного.

Наступний практично-дійовий компонент, за дослідженнями М. Піддячого [70, с. 69], пов'язується із самореалізацією особистості. Поняття “самореалізація” у соціологічному словнику розглядається в узагальненій формі та пов'язується з науковим терміном “реалізація” – виявлення та розвиток індивідом особистісних здібностей у всіх сферах діяльності та здійснення певних планів, ідей, намірів, проектів. Також “самореалізація” визначається, як одне із завдань педагогічного процесу, мета якого допомогти учню здійснити його позитивні можливості, розкрити природні задатки та розвинути їх. Вказується, що самореалізація є результатом виховання, при якому людина відчуває себе реалізованою,

коли її особистісні амбіції задоволені, включаючи отриману освіту, службове положення, здійснення творчого становлення. Але наголошується, що самореалізація особистості може відбутися лише за умов позитивної спрямованості дій стосовно інтересів соціуму, адже людина з негативними для суспільства діями також може відчувати себе реалізованою, але у цьому випадку такий результат виховання вважається антисоціальним. Практично-дійовий компонент розглядається І. Уличним через вчинок, як прояв самозростання особистості, а критеріями його виявлення вважає стійкість та наполегливість у активності особистості [96, с. 157].

У практичному компоненті О. Мельник виділяє здатність старшокласників гнучко, реалістично і самостійно реалізувати знання про предмет професійного вибору в динамічних умовах ринку праці [57, с. 32].

У дисертаційному дослідженні О. Капустіна наголошує, що практичний компонент має складатися з умінь учнів розробляти особистий професійний план та здійснювати заходи щодо його реалізації [37].

В дисертації В. Романчука акцентується увага на тому, що у практичному компоненті суттєвим є, перш за все, вміння та навички знаходження та користування інформацією у процесі вибору майбутньої професії (інформація про власні індивідуальні особливості, вимоги конкретної професії, попит на ринку праці тощо), а також володіння навичками аналізу, узагальнення тощо. Він вважає такі вміння та навички учнів необхідними для вирішення проблеми вибору професії та у подальшому при вирішенні питань, пов'язаних із професійною мобільністю [80, с. 35].

У практично-дійовому компоненті В. Мачуський враховує специфіку професійного самовизначення старшокласників у технічній сфері, акцент зроблено на наявності спеціальних знань та практичних умінь, а також здатності до адаптації в умовах певного виробництва [56, с. 41].

Отже, аналізуючи наукові дослідження стосовно практично-дійового компоненту, можна зробити висновок про доцільність внесення до його змісту такого складника, як особистісний професійний план учня та відповідні професійні заходи щодо його реалізації, а враховуючи художню спрямованість даного дослідження, потрібно додати і практичні вміння та навички виконання художніх робіт.

При розгляді наступного – креативного компоненту структури ГС ПС у сфері художньої діяльності слід зазначити його важливість для формування особистості. Зокрема, Ів. Бех вказує, що “найвищим суспільним проявом людини, її духовною вершиною і життєвою цінністю є творчість. Це сфера її справжньої свободи й розкритості як індивідуальності. Тому суб’єктивну привабливість вільного творіння кожна дитина має неодмінно відчувати й пережити у своїй життєдіяльності якомога раніше. Моральна сфера у цьому плані має необмежені можливості, хоча, щоправда, вони далеко не завжди використовуються” [3, 264]. Особливої значущості креативний компонент набуває саме в художній сфері діяльності людини, тому що без творчого ставлення до роботи, без вміння знайти нестандартне рішення неможливо ефективно працювати.

Під творчим процесом також розуміється створення за допомогою дії нового продукту, що виростає, з одного боку, з унікальності кожного індивіда, а з другого – обумовленого матеріалом, подіями, людьми та обставинами життя. Вважається, що неможливо спровокувати появу творчості, але для виникнення цього процесу доцільно створювати сприятливі умови. Так, при створенні умов психологічної захищеності та свободи, максимально зростає вірогідність прояву творчості.

У психології розглядається питання добору критеріїв креативності, де зокрема вказується на проблемність існуючого тепер розподілу на загальну та творчу обдарованість. Вказується, що при такому розподілі виникає протиріччя, а саме те, що загальна обдарованість не досягає

свого прямого призначення – творчості. Наприклад, такий критерій креативності як оригінальність виявляється багатограним, тобто він може бути результатом глибокого аналізу предмета та виявлення його важливих взаємозв'язків. Але з таким же успіхом творчість може бути підмінена звичайною ексцентричністю або, за свідченням дослідників, навіть психічною неадекватністю. Тому, вважається, що оригінальні ідеї неможна розглядати з відривом від їх корисності та доцільності. Тобто ексцентричні або шизофренічні ідеї можуть бути креативними, але вони неефективні. У дослідженні розглядається необхідність відрізнити справжню креативність від псевдокреативності та квазікреативності, де перше – це наслідок нонконформізму та недисциплінованості, а друге, хоча і має окремі елементи справжньої креативності, не має зв'язку із реальністю.

Також креативність розглядається з двох боків, де перший це наявність у особистості природних здібностей до окремих сфер діяльності людини, а другий – здатність людини виконувати справи у будь-якій сфері діяльності з натхненням, вкладаючи всі сили для отримання найкращого результату. Таке структурування поняття “креативність” виявляється актуальним та ефективним перш за все стосовно сфери художньої діяльності. Тому, що саме наявність та відповідний розвиток художніх здібностей особистості виявляється необхідним чинником, який зумовлює обґрунтоване рішення особистості щодо вибору майбутньої професії цього напрямку. Другий бік креативності, що розглядався вище, також має одне з провідних значень для обґрунтованого професійного самовизначення старшокласників у сфері художньої діяльності. Завдяки тому, що саме здатність учня до натхненного, відповідального виконання художньої роботи, де присутній творчий пошук, є запорукою успішного розвитку його первинних спеціальних здібностей та подальшого професійного становлення.

Отже, враховуючи викладене та на підґрунті педагогічного досвіду, слід обрати складовими креативного компоненту, по-перше, творчий підхід до вирішення поставлених завдань, а по-друге, розкриття та розвиток природних здібностей особистості. Таким чином, на основі вище викладеного з'являється можливість визначити структурну побудову ГС ПС у сфері художньої діяльності (рис. 2.1).

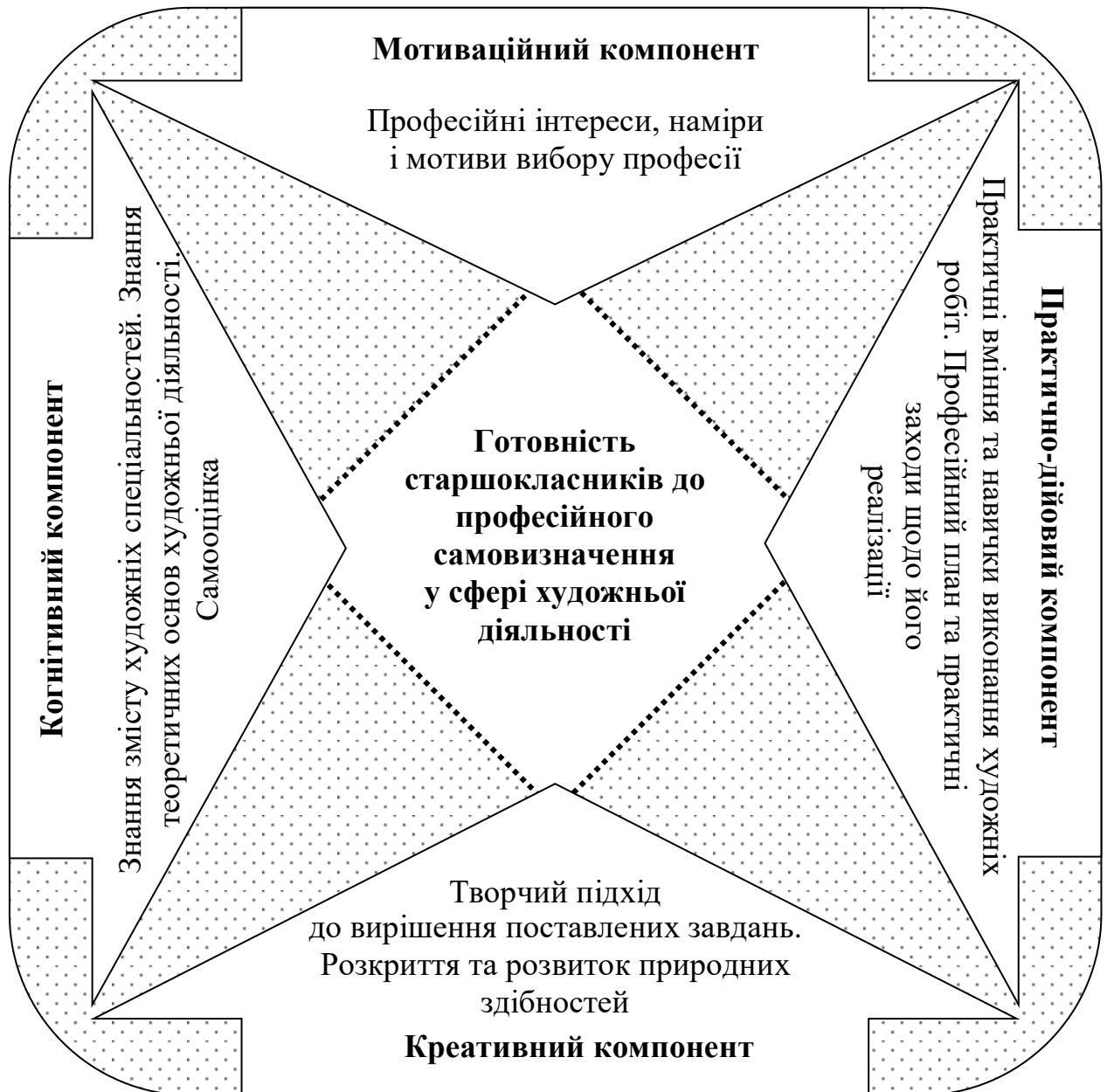

Рис. 2. 1. Структура готовності до професійного самовизначення старшокласників у сфері художньої діяльності

Означені складники компонентів структури ГС ПС виступають одночасно у якості критеріїв, які за допомогою показників, що мають

бути диференційовані за рівнями прояву якості, дають змогу виміряти стан ГС ПС. Отже, на основі аналізу педагогічного досвіду СЗНЗХП та спираючись на теоретичні положення педагогіки, психології та образотворчого мистецтва, були створені нижче викладені зведені таблиці критеріїв з їх показниками, а також відповідних методів вимірювання, щодо кожного критерію. Одразу після таблиць викладено диференційовану шкалу прояву якості показників для кожного критерію.

Таблиця 2.1

Мотиваційний компонент

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Методи Дослідження</i>
Інтерес	Ступінь зацікавлення змістом професії, наявність уваги, ініціативності та самостійності.	Спостереження, анкетування, бесіда, аналіз робіт.
Професійні наміри	Стан визначеності з вибором майбутньої професії.	Бесіда, анкетування, особистісний професійний план.
Мотив	Місце у мотиваційній ієрархічній структурі особистості тих мотивів, які відносяться до змісту професії, а також відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання художньої роботи.	Спостереження, аналіз робіт, бесіда, анкетування, тестування.

Показники критерію інтерес, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості показника (п'ять балів)*: наявність у учня чітко виражених та стійких за характером професійних інтересів, які проявляються у вигляді систематичного, глибокого зацікавлення змістом професії, її подробицями; намагання розширити коло професійних знань суміжними спеціальностями; спостерігається повне захоплення саме

обраною професією; виявляється постійна ініціативність та самостійність стосовно підвищення професійних знань та вмінь; спостерігається самовіддача та відповідальне ставлення до засвоєння професійних знань та навичок;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: професійні інтереси сформовані, але існує певне коливання, щодо інших сфер діяльності, відповідно стійкість інтересів має тенденцію до зниження; ініціатива, самостійність, глибина зацікавленості змістом професії виражені менш яскраво, що спостерігається у несистематичному їх прояві; коло зацікавлення суміжними спеціальностями дещо зменшено;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: інтерес виражено частково, лише до найбільш яскравого змісту діяльності, стійкість інтересу залежить саме від ступеня привабливості для учня певної змістовної частини професії; ініціатива, самостійність потребує допомоги з боку педагога; в зацікавленості спостерігаються певні періоди байдужості; інтерес до подробиць виявляється незначний;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: інтерес виявляється не до змісту професії, а лише до її окремих зовнішніх ознак, стійкість інтересів в даному випадку залежить від поглядів суспільства взагалі та наявності в найближчому оточенні учня того чи іншого світогляду та настроїв; ініціативність, самостійність майже відсутні;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: інтерес до професії має випадковий характер та пов'язаний лише з нагальною віковою необхідністю здійснити професійне самовизначення; стійкість інтересу визначається лише при порівнянні стосовно інших сфер діяльності, які розглядаються особистістю одночасно.

Показники критерію професійні наміри, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: майбутню професію обрано; існує чіткий професійний план, який характеризується

реалістичністю та розрахований на тривалий відрізок часу; особистістю сформовано насичений “образ себе – як – професіонала”; існують чіткі резервні професійні наміри, які містять у собі практично усі вузькі художні спеціалізації та професії, які можуть розглядатись спорідненими;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала):* професію обрано, але професійний план є тільки на ближнє майбутнє та неповністю взято в розрахунок реальні умови отримання професії та особистісні можливості в подальшому професійному зростанні; “образ Я – як – професіонал” існує в нечіткому вигляді; резервні наміри відрізняються меншою кількістю вузьких спеціальностей та майже відсутні споріднені професії;

3) *середній рівень прояву якості (три бала):* існує намір обрати професію, але вибір ускладнено невизначеністю в області вузької спеціалізації, в наслідок чого немає конкретного професійного плану; резервні професійні наміри нечіткі;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала):* намір обрати професію формується лише під впливом батьків, родичів або зовнішніх обставин; можливості особистості можуть бути або завищені або занижені; резервні наміри майже відсутні;

5) *низький рівень прояву якості (один бал):* професію не обрано і це питання досить часто не актуалізовано в особистості.

Показники критерію мотив, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів):* ставлення до професії, як до покликання, бажання привносити в суспільство духовні цінності; в ієрархії мотивів професійної діяльності чітко виражені мотиви, що пов'язані із змістом професії; існує особистісна зацікавленість розвинути природні здібності; чітке усвідомлення складності та безмежності в можливості удосконалити професійну майстерність та, як наслідок, готовність до цілеспрямованої, наполегливої та довготривалої праці з отримання та постійного підвищення власного фаху; ініціативність,

самостійність та творчий підхід при виконанні завдань, які нерідко виходять за межі навчальних завдань; спостерігається висока відповідальність, організованість та самовідданість;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: в структурній ієрархії мотивів професійної діяльності переважаючими є мотиви, що стосуються її безпосереднього змісту; намагання розкрити та розвинути власні здібності зумовлюються лише професійною необхідністю; розуміння тривалості та напруженості праці з опанування професією обмежується лише періодом підготовки до вступу та навчання у відповідному вищому навчальному закладі; виконання поставлених завдань в межах вимог навчальної програми; ініціативність, самостійність у навчально-виховному процесі мають невеликі періоди спаду;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: ставлення до професії вибіркоче, привабливими є найбільш яскравий зміст діяльності, як наслідок з'являються певні складності в навчально-виховному процесі; структура мотивів професійної діяльності більш схиляється до привалювання зовнішніх ознак професії; добре виконання завдань має періодичний характер; прояв ініціативи, самостійності, організованості відбувається лише при позитивному емоційному сплеску;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: ставлення до професії виявляється поверхневе, привабливими є лише зовнішні ознаки професії; відсутня готовність до самовідданої праці для розкриття та розвитку природних здібностей; ієрархія мотивів професійної діяльності мають провідними мотиви, які належать до суто прагматичного характеру; завдання виконуються лише при допомозі педагога;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: ставлення до праці негативне, як взагалі, так і до конкретної художньої спеціальності; ієрархія мотивів професійної діяльності практично відсутня і не має суттєвого впливу на індивіда; спостерігається безвідповідальність, відсутність ініціативи та самостійності.

Когнітивний компонент

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Методи дослідження</i>
Знання змісту художніх спеціальностей	Наявність знань про: значимість професії для суспільства, знарядь праці, трудових дій, умов праці, можливість працевлаштування та перспективи професійного розвитку, професійні вимоги до особистісних якостей та вміння аналізувати професію.	Анкетування, бесіда, аналіз робіт.
Знання теоретичних основ художньої діяльності	Наявність знань основ теорії образотворчого мистецтва та декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури.	Бесіда, спостереження, аналіз художніх робіт і документації.
Самооцінка	Адекватність самооцінки та аналізу власних художніх робіт; ступінь об'єктивності висновків при зіставленні власних особистісних якостей та можливостей з професійними вимогами.	Написання самохарактеристики, анкетування, спостереження, бесіда, аналіз художніх робіт.

Показники критерію знання змісту художніх спеціальностей, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: знають значущість професії для суспільства; поглиблена обізнаність у знаряддях праці, трудових діях, умовах праці, можливості працевлаштування та перспективах професійного розвитку; знання близьких за характером дії професій; глибоке розуміння професійних вимог до особистісних якостей

та стану здоров'я; учень чітко знає, як детально проаналізувати професію; глибока обізнаність в особливостях змісту широкого колу різноманітних вузьких художніх спеціальностей; учні володіють знаннями про можливості та шляхи надбання професії та підвищення власного фахового рівня під час усієї майбутньої професійної діяльності, глибоке розуміння всього різноманіття варіантів отримання необхідного фаху в сучасних умовах розвитку та інтеграційних процесів нашого суспільства;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала):* знання змісту професії є узагальненим; існує певна обмеженість в обізнаності стосовно багатогранності існування вузьких спеціальностей художнього спрямування; здатність проаналізувати лише основні вимоги до професії; учні мають необхідну базову інформацію про шляхи отримання професії на всіх рівнях (державних, приватних, закордонних закладах всіх спрямувань та ступенів), але існує певне обмеження в знанні різноманітних форм навчання впродовж подальшої професійної діяльності;

3) *середній рівень прояву якості (три бала):* знання змісту професії відображено в особистості лише найбільш яскравими та загальноприйнятими стандартами; знання різноманіття художніх спеціальностей та їх особливостей різко звужено; аналіз професії утруднено; учні мають часткову інформацію, яка стосується лише ближньої перспективи надбання професії, майже відсутнє уявлення про можливості підвищення професійного рівня після отримання професії;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала):* випадковість знань про зміст та сутність спеціальностей художнього спрямування; знання про різноманітність вузьких спеціальностей практично узагальнені; аналіз професії можливий лише за допомогою педагога; учні слабо обізнані в шляхах отримання професії в сучасних умовах, послуговуються окремими стереотипами та недостовірною інформацією;

5) *низький рівень прояву якості (один бал):* знання змісту професії та її сутності майже відсутні і виявляється лише у асоціативному порівнянні

із навчальною програмою; всі спеціалізації майже ототожені між собою; неможливість провести аналіз професії; знання про велику кількість шляхів отримання професії зведені до мінімуму і не розкривають всіх потенційних перспектив для осіб з різними можливостями.

Показники критерію знання теоретичних основ художньої діяльності, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: учні виявляють поглиблені знання основ теорії образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури; висока обізнаність в особливостях застосування основ класичного мистецтва в багатьох різновидах професійної діяльності; учні мають високі оцінки; систематично беруть участь у різноманітних конкурсах, де бувають переможцями; чітко та зрозуміло формулюють відповіді та запитання, які часто виходять за рамки навчальної програми;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: виявляються базові знання теоретичних основ всіх видів образотворчого мистецтва, декоративно – ужиткового та скульптури; частково розуміють особливості застосування теорії класичного мистецтва у професійній діяльності; мають добрі оцінки; періодично беруть участь у виставках, конкурсах; відповіді та запитання не виходять за межі навчальної програми;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: знання основ теорії образотворчого та інших видів мистецтва є частковими, утруднено застосування аналогій при переведенні теоретичних основ класичного мистецтва в різновиди професійної діяльності; мають оцінки переважно на задовільному рівні; участь у конкурсах та виставках беруть рідко; можуть дати відповідь лише загального характеру;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: знання основ теорії всіх видів мистецтва мають випадковий, безсистемний характер; відсутня можливість переведення теоретичних основ класичного

мистецтва в різновиди професійної діяльності; не беруть участь у виставковій діяльності; відповіді розпливчасті, запитання на елементарному рівні; бувають незадовільні оцінки;

5) *низький рівень прояву якості (один бал):* знання основ теорії різних видів мистецтва практично відсутні, відсутнє розуміння зв'язків між теорією образотворчого мистецтва та сучасними професіями художнього спрямування.

Як показує досвід застосування комп'ютерної графіки в навчально-виховному процесі, показники теоретичного знання комп'ютерних технологій не можна напряму поєднувати з показниками обізнаності класичними видами мистецтв, тому що, наприклад, учень з вищими показниками знання традиційного мистецтва може абсолютно не володіти комп'ютерною технікою в силу різних причин або навпаки, маючи прекрасні знання графічних програм, учень може не володіти теорією класичного образотворчого мистецтва. Тому для визначення ступеня знань графічних програм необхідно відокремити ці показники якості в окремий блок.

Блок показників теоретичного знання комп'ютерних графічних програм та можливість застосування їх у світі професій:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів):* наявність поглиблених знань комп'ютерних технологій, які проявляються в обізнаності декількох графічних програм, що характеризуються різним призначенням (двовимірними, тривимірними, як більш інженерного напрямку, так і більш інтуїтивного, тобто художнього плану, а також різноманітні програми, що полегшують та прискорюють розробку дизайнерських проєктів в галузі архітектури, інтер'єру, ландшафту); виявляються теоретичні знання створення складних композицій та окремих об'єктів засобами вказаних програм; учень чітко розуміє принцип застосування в комп'ютерній графіці теорії класичного образотворчого мистецтва; виявляє обширні та глибокі знання застосування графічних

програм в різноманітних сферах діяльності людини; знає особливості використання технічних можливостей комп'ютерної графіки у різних видах мистецтва (живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, скульптура); мають високі оцінки за виконані роботи; можуть чітко пояснити в деталях свій творчий задум та алгоритм його виконання; відповіді та запитання часто виходять за межі навчальних програм;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала):* знання комп'ютерних технологій є достатніми для виконання якісної роботи; кількість знань графічних програм не перевищує двох або трьох; виконання складних композицій утруднено; застосування теорії класичного мистецтва в комп'ютерній графіці мають певні складнощі при проведенні асоціативних зв'язків; обізнаність у можливостях використання сучасних технологій у суспільстві на узагальненому рівні; знання особливостей використання графічних програм у різноманітних видах мистецтва має загальний характер; учень має добрі оцінки за виконані завдання; відповіді та запитання в межах навчальних програм; пояснення процесу майбутньої роботи узагальнено;

3) *середній рівень прояву якості (три бала):* знання комп'ютерної графіки обмежено однією або двома графічними програмами на посередньому рівні; вміння створити нескладні композиції; проведення аналогії між теоретичними положеннями традиційного мистецтва та графічних програм на елементарному рівні; часткове знання можливостей застосування комп'ютерної графіки у різноманітних професіях; часткове знання особливостей застосування графічних програм у різних видах мистецтва; учень має переважно посередні оцінки; відповіді та запитання на спрощеному рівні; нечіткі пояснення процесу створення майбутньої роботи;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала):* знання комп'ютерної графіки обмежено як кількістю графічних програм, так і якістю обізнаності в них; вміння створити лише найпростіші предмети та

композиції; неможливість визначити аналогії між основами теорії класичного мистецтва та комп'ютерної графіки; знання можливостей комп'ютерних графічних програм у різноманітних професіях різко обмежені; початкові знання особливостей застосування графічних програм у різних видах мистецтва; учень іноді має незадовільні оцінки; відповіді та запитання мають елементарний рівень; пояснення алгоритму створення художньої роботи помилкове;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: знання комп'ютерних технологій лише в межах курсу інформатики, що не впливає на художню сферу діяльності.

Показники критерію самооцінка, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: повністю об'єктивне написання самооцінки та аналізування власних художніх робіт; учень чітко усвідомлює важливість об'єктивної самооцінки для успішної майбутньої професійної діяльності та власного повноцінного життя; виявляються чітке вміння на систематизованій основі зіставляти власні особистісні якості з професійно важливими вимогами та робити достовірні висновки про їх відповідність; має чітке уявлення про власні професійні прагнення та реальні можливості; учень виявляє широке коло знань про наявність та ступінь розвитку особистісних якостей, обізнаність відрізняється детальністю; учень може чітко відокремити з декількох саме необхідні якості для тієї чи іншої вузької спеціальності; розуміє залежність професійних успіхів від природних здібностей та якостей, які є обов'язковими для професії “художник”, а також розуміє практичну можливість розвинути потрібні якості наполегливим вправлінням; учень може чітко розрізнити узагальнені якості (працелюбність, наполегливість) та спеціалізовані;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: є розуміння важливості адекватної самооцінки; виявляється достатнє вміння зіставляти власні особистісні якості з професійно важливими вимогами та оцінювати

результати порівняння на реалістичному рівні; співвідношення власних професійних прагнень з можливостями мають невеликі розбіжності; знання про власні особистісні якості виявляються повними, але не завжди учень може чітко зорієнтуватись стосовно необхідності саме тих чи інших в кожній окремій спеціальності; усвідомлює залежність успіху в професійній діяльності від розвитку власних здібностей та можливість розвинути їх відповідними вправами;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: нечітке розуміння важливості адекватної самооцінки; часткове вміння вірно оцінити власні якості та об'єктивно зіставити їх з найважливішими професійними вимогами; співвідношення між власними прагненнями та реальними можливостями не завжди реально; знання про власні природні здібності та якості мають частковий характер, утруднено відокремлення необхідних якостей от другорядних для кожної окремої художньої спеціальності; нечітке розуміння залежності розвитку природних якостей від виконання учбових завдань;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: не надається потрібної уваги адекватної самооцінки; зіставлення власних якостей з необхідними професійними вимогами необ'єктивне, самооцінка або суттєво занижена або завищена; співвідношення власних прагнень та реальних можливостей не відповідає дійсності; знання про власні особистісні якості та природні здібності мають випадковий характер, не вдається відокремити необхідні професійні якості для вузьких художніх спеціальностей;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: значення об'єктивної самооцінки для ефективності професійної діяльності не береться до уваги; виявляється неадекватна самооцінка власних якостей та зіставлення їх з важливими професійними вимогами; знання про власні природні здібності та якості практично відсутні.

Практично-дійовий компонент

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Методи дослідження</i>
Практичні вміння та навички виконання художніх робіт	Оцінки за художні роботи, участь у виставках, конкурсах	Аналіз робіт та документів, спостереження
Особистісний професійний план і практичні заходи щодо його реалізації	Професійний план, розрахований на тривалий період життя та наявність заходів щодо втілення його у життя.	Бесіда , анкетування

Показники критерію практичні вміння та навички виконання художніх робіт, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: учень вільно володіє базовими прийомами створення композиційної структури художньої картини (вміння користуватись композиційними закономірностями); наявність базових прийомів живопису (вміння користуватись тепло-холодними співвідношеннями, світловою характеристикою та насиченістю); базові прийоми графіки (вміння передавати різними графічними матеріалами тону характеристику об'єктів); в межах вікових можливостей сформовані усталені навички передання пропорційних співвідношень, обсягу та простору при виконанні художніх робіт; вільно володіє базовими прийомами при створенні скульптурних форм (відчуття та створення обсягу, пропорції та конструкції об'єктів); базові прийоми при створенні декоративно-ужиткових робіт (знання особливостей матеріалу, інструментів, засобів виконання); високі оцінки; систематична участь у виставках, конкурсах, буває переможцем або призером;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала):* учень в цілому володіє переліченими у попередньому типі якостями, але можуть виявлятися незначні недоліки в окремих видах мистецтв; добрі оцінки; часто бере участь у виставках та конкурсах, буває інколи призером;

3) *середній рівень прояву якості (три бала):* учень виявляє достатні практичні вміння лише в окремих видах мистецтва, але відчуває суттєві затруднення в інших, існує складність в користуванні значною взаємообумовленістю багатьох видів мистецтв; оцінки на задовільному рівні; участь у виставках бере нечасто;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала):* учень виявляє обмежені вміння в усіх видах мистецтва з незначними сплесками творчої активності та результативності; інколи має незадовільні оцінки;

5) *низький рівень прояву якості (один бал):* виявляються низькі практичні вміння в усіх видах мистецтв з невеликим коливанням в кращий або в гірший бік; має переважно незадовільні оцінки.

У когнітивному компоненті показники теоретичного знання комп'ютерних графічних програм були відокремлені в окремий блок, тому що відмінні теоретичні знання основ класичного мистецтва не зумовлюють такі самі знання комп'ютерних технологій. У практичному компоненті теж є необхідність вивести окремим блоком показники практичного володіння графічними програмами, тому що теоретичні знання комп'ютерних технологій не завжди гарантують успішне втілення теорії в практичну роботу.

Блок показників практичного володіння комп'ютерними графічними програмами:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів):* відмінне користування декількома комп'ютерними графічними програмами, як двовимірними, так і тривимірними; вміння створити складні композиції; вміння використати закономірності традиційного мистецтва в

комп'ютерній графіці; здатність провести побудову одного об'єкту кількома технічними прийомами; відмінні оцінки;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: добре володіння комп'ютерною графікою обмежено однією або двома програмами, при користуванні іншими програмами учень має певні складності; вміння створити композицію середнього рівня складності; виявляються вміння провести аналогії між комп'ютерною графікою і лише окремими видами мистецтва; користування лише одним технічним засобом при створенні об'єктів; добрі оцінки;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: вміння користуватись комп'ютерною графікою обмежено однією програмою, володіння іншими знаходиться в початковій стадії опанування; утруднено використання аналогій класичного мистецтва при роботі з комп'ютерною графікою; існує складність вибору оптимального технічного прийому при виконанні творчого завдання; виявляються труднощі при створенні складних об'єктів; переважно посередні оцінки;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: обмежене вміння працювати з найпростішими програмами; неможливість перенести окремі методи з традиційного мистецтва в комп'ютерні технології; виконуються лише спрощені завдання за допомогою вчителя; бувають незадовільні оцінки;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: виявляється вміння виконати лише елементарні малюнки, де відсутні базові елементи класичного мистецтва; переважають незадовільні оцінки.

Показники критерію професійний план та практичні заходи щодо його реалізації, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: наявність особистісного професійного плану, який характеризується повнотою, реалістичністю та розрахований на тривалий період життя; учень систематично та наполегливо здійснює практичні заходи з виконання

власного професійного плану (займається самоосвітою, відвідує різноманітні освітні та виробничі заклади з метою отримання додаткових знань та досвіду; займається самовихованням необхідних професійних якостей);

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: виявляються в цілому ті самі показники, як і у попередньому типі якості, але існують окремі недоліки у повноті професійного плану та немає розрахунку на тривалий період у часі; практичні заходи, що спрямовані на здійснення особистісного професійного плану, мають не завжди систематизований характер та широту охоплення проблеми; ініціативність дещо знижена;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: учень має професійний план лише з базовими характеристиками, відсутня детальність та є певні неточності в реалістичності; практичні заходи щодо здійснення професійного плану мають випадковий характер і спрямовані лише на найбільш яскраві боки майбутньої професії;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: виявляється лише частковий особистісний професійний план, де відсутні базові характеристики, реалістичність та часова перспектива; практичні заходи щодо здійснення професійних планів лише плануються;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: особистісний професійний план відсутній.

Таблиця 2.4

Креативний компонент

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>	<i>Методи дослідження</i>
Творчий підхід до вирішення поставлених завдань.	Ініціатива та нестандартність виконання художньої роботи, а також ставлення до наданого завдання.	Спостереження, аналіз робіт, бесіда.

Продовження таблиці 2.4

Розкриття та розвиток природних здібностей.	Рівень розвитку провідних та опорних художніх здібностей; характеристика процесу розвитку здібностей; ставлення до наполегливої, тривалої праці щодо розвитку природних здібностей.	Аналіз робіт, спостереження, анкетування, бесіда.
---	---	---

Показники критерію творчий підхід до вирішення поставлених завдань, які розподілені за якісною шкалою:

Потрібно вказати, що такий показник, як відповідальне ставлення особистості до виконання навчального завдання може одночасно існувати при повній відсутності спроб учня відійти від певних стандартів та навіть впевненості про недоцільність пошуку нестандартного рішення і навпаки. Тому, логічно та ефективно розглядати саме співвідношення між рівнем розвитку відповідального ставлення особистості і її здатністю до пошуку нестандартного рішення, яке характеризується реалістичністю й доцільністю.

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів):* систематичне створення художніх робіт з яскраво вираженим нестандартним рішенням поставленого завдання, як в цілому, так і окремих об'єктів художньої роботи (композиційні, колірно-тонові та конструктивні особливості окремих об'єктів твору); стійке гармонічне співвідношення між високою здатністю до нестандартного рішення і високим відповідальним ставленням учня до виконання художньої роботи; реалістичність та доцільність запропонованого творчого рішення;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала):* творчі, нестандартні рішення навчального завдання виявляються з невеликими інтервалами та переважно стосуються лише окремих об'єктів композиції; гармонічність вказаного раніше співвідношення має невеликі періоди

спаду, що позначається на яскравості творчого вирішення художньої роботи, але не потребує зовнішнього підкріплення;

3) *середній рівень прояву якості (три бала)*: творчі несподівані рішення трапляються лише інколи і залежать від певного емоційного настрою учня та проявляються лише в дрібних деталях; гармонічність визначеного співвідношення залежить від зовнішнього підкріплення та емоційного піднесення;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бала)*: слабкі спроби знайти нестандартне рішення поставленого завдання, які трапляються поодинокими випадками; дисгармонія між визначеним співвідношенням виражається через утруднений та тривалий відхід від стереотипів;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: відсутні спроби виконати художні роботи, не виходячи за загальноприйняті стандарти та стереотипи, останні виступають як стійкі переконання особистості; повна дисгармонія вказаного співвідношення.

Показники критерію розкриття та розвиток природних здібностей, які розподілені за якісною шкалою:

1) *високий рівень прояву якості (п'ять балів)*: наявність художніх робіт, де загальний зміст та його окремі елементи чітко свідчать про наявність у особистості вираженого творчого мислення та відповідної психічної моторики, які дозволяють учню відображати власні відчуття та уявлення про навколишній світ; в художніх роботах учня простежується чіткий поступовий розвиток відповідних спеціальних здібностей, які інколи характеризуються певними позитивними прискореннями; стійке позитивне ставлення до наполегливої праці щодо розвитку художніх здібностей та чітке усвідомлення тривалості цього процесу;

2) *вище середнього рівень прояву якості (чотири бала)*: наявність спеціальних здібностей в художніх роботах учнів проявляються переважно в окремих елементах твору; у поступовому розвитку художніх здібностей виявляються невеликі періоди спаду; позитивне ставлення до наполегливої

праці щодо розвитку спеціальних здібностей є нестійким, що проявляється у періодах загальної байдужості або тимчасового переключення на інші інтереси особистості;

3) *середній рівень прояву якості (три бали)*: спеціальні здібності чітко виражені лише у дрібних деталях художньої роботи учня; розвиток художніх здібностей характеризується лише періодичністю; для підтримання позитивного ставлення до активної праці стосовно розвитку спеціальних здібностей необхідно зовнішнє підкріплення;

4) *нижче середнього рівень прояву якості (два бали)*: спеціальні здібності особистості нечіткі і визначити їх можна лише у другорядних деталях (характер проведення лінії, нанесення штрихування, колірних мазків, де можливий прояв учнем різноманітності застосування цих технічних засобів створення роботи; виявляється впевненість при роботі з художніми матеріалами; існує здатність чітко сприймати рекомендації педагога стосовно техніки виконання художньої роботи); ставлення до активної праці з метою розкриття природних здібностей та подальшого їх розвитку негативне;

5) *низький рівень прояву якості (один бал)*: художні здібності майже не проявляються, їх визначення можливо лише у теоретичних знаннях про мистецтво та здатності особистості показати зв'язки між цими знаннями та оточуючим світом.

Необхідно звернути увагу на те, що високий рівень прояву якості показника – (позитивне ставлення до наполегливої праці з метою розвитку природних здібностей та чітке усвідомлення тривалості цього процесу) може бути присутнім у особистості незалежно від ступеня розвитку його художніх здібностей. Тому слід комбінувати визначені рівні прояву якості цього показника з показником розвитку художніх здібностей.

Для можливості чітко зафіксувати отримані дані за вище вказаними критеріями та показниками була створена зведена таблиця 1 (Додаток А. 1), у яку вносилися після кожного виміру отримані учнями бали відповідно

до якісної шкали. У цій таблиці передбачено підрахування та занесення у відповідну графу середнього балу кожного учня як за критеріями, так і в цілому за усіма компонентами. Для зручності та наочності у цій таблиці є можливість вивести на основі підсумку результатів кожного учня середній бал класу знов-таки з кожного критерію й компонента.

2.2. Методика вимірювання художніх здібностей, вмінь та важливих професійних якостей.

Аналіз наукової літератури показує, що констатувальне вимірювання слід розглядати як складову частину цілісного педагогічного експерименту, у якому констатуючому етапу відводиться важливе завдання з'ясування стану проблеми, що вивчається, та окремих шляхів подальшого дослідження. Наприклад, Ів. Бех та О. Кононко визначають, що “У природному експерименті відокремлюють констатувальний, формувальний і контрольний етапи. Констатувальний фіксує наявність або відсутність явища, яке вивчається, виявляє рівень його розвитку” [4, с. 284]. У науковій роботі О. Рудницької звернено увагу на те, що констатувальний експеримент має вигляд більш діагностичних зрізів, що досліджують педагогічні явища, в наслідок чого розглядається можливість проведення декількох зрізів на різних етапах експерименту [83, 252]. Особлива увага приділяється необхідності чіткого уявлення усього процесу дослідження в цілісному логічному вигляді – від самого початку до кінця.

Необхідність проведення констатувального етапу педагогічного експерименту зумовлена відсутністю обов'язкових вихідних вимірювань перед безпосереднім вводом експериментальних факторів, а також цілого ряду конкретних даних, що стосуються, як суспільних, вузькопрофесійних умов, так і характерних саме для спеціалізованих навчальних закладів художнього профілю:

1. Провести необхідні заходи з вивчення особистості старшокласників (спостереження, анкетування, бесіди, вивчення художніх робіт учнів, документів, проведення тестів, експертне оцінювання) з метою визначення стану їхньої готовності до вибору майбутньої професії, а також з'ясувати їхні потенційні можливості та фактори, які можуть впливати на хід подальшого формувального експерименту (наявність художніх здібностей, попередня спеціальна підготовка, професійні наміри, родинний стан та найближче оточення поза родиною тощо).

2. Дослідити існуючий навчально-виховний процес підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії у сфері художньої діяльності у СЗНЗХП.

3. Узагальнити отримані результати та підвести підсумки.

Для найбільшої наочності та ефективності викладення методики такої роботи доцільно навести реальний приклад її застосування. Так з метою залучення до педагогічного дослідження навчальних закладів, які за адміністративно-територіальним розподілом знаходяться у різному становищі для констатувального експерименту було обрано три спеціалізовані загальноосвітні школи, які знаходяться у різних областях. Означені спеціалізовані загальноосвітні навчальні заклади художнього профілю мають також певну різницю у навчально-виховному процесі, зокрема в першій школі пріоритетом є сучасний комп'ютерний дизайн, а в двох інших переважає традиційне образотворче мистецтво. Для можливості проведення констатувального експерименту на початку навчального року з адміністраціями, викладацьким складом предметів художнього циклу, а також шкільними психологами та класними керівниками були узгоджені необхідні заходи та обговорено технологію дослідження. До констатувального експерименту залучено усі десяти (6 класів) та усі одинадцяті класи (6 класів) цих шкіл тому, що в них відбувається профільне навчання у сфері художньої діяльності. В констатувальному експерименті брали участь усі 315 учнів означених

класів тому, що для проведення подальшого дослідження необхідним є знання особистості всіх старшокласників, що дозволить виявити ефективність підготовки до ПС стосовно різних груп учнів, що відрізняються професійними намірами, спеціальними здібностями, соціальними умовами тощо. Вивчення особистості учнів проходило за допомогою емпіричних методів дослідження (педагогічного спостереження, анкетування, бесіди, тестування, експертне оцінювання, аналіз художніх робіт учнів та документації), які взаємно перевіряли отримані дані.

Основою для організації експерименту слугували публікації, дослідження І. Беха, С. Гончаренка, О. Кононко, О. Клименюка, О. Рудницької, [3; 23; 41; 83]. Одним із головних питань експерименту є визначення із залежними та незалежними змінними, що дозволить чітко організувати процес практичної перевірки теоретичних положень. Саме вирішення питання, чи викликає зрушення однієї змінної зрушенням іншої змінної, буде слугувати доказом наявності причинно-наслідкових зв'язків досліджуваного явища. На переваги експериментального методу при дослідженні психолого-педагогічних явищ звертають увагу [4, с. 11], зокрема на те, що даний метод дозволяє при ретельному контролі маніпулювати однією змінною та спостерігати за її впливом на іншу змінну, яка цікавить дослідника. Тому змінну, якою маніпулюють, називають незалежною змінною, тобто це якась умова, яку дослідник систематично змінює із метою визначити ступінь його впливу на іншу змінну. Змінну, у якій передбачають певні зрушення в наслідок впливу незалежної змінної, називають залежною змінною, це може бути будь-який аспект поведінки суб'єкта, що спостерігається або вимірюється як відповідь на дію незалежної змінної.

Складність проведення експерименту полягає в передбаченні багатьох чинників, крім незалежних змінних, які можуть вплинути на заміри залежної змінної (вік, інтелект, попередня підготовка учнів,

емоційний стан, родинні умови тощо). Наприклад, І. Бех, О. Кононко підкреслюють труднощі проведення експерименту та визначають методи їх вирішення: “Проблема полягає в тому, щоб ізолювати незалежну змінну, використати її в якомога “чистішому” вигляді. Цьому слугує так зване факторне планування, коли враховуються усі можливі поєднання значень незалежних змінних (факторів), які вводяться в експеримент” [4, с. 286]. Також існує поширений засіб “випадкового розподілу”, при якому об’єкти розподіляють випадковим чином у різні експериментальні умови або групи.

Отже, аналіз результатів вище означених досліджень зумовив обрання структури ГС ПС у сфері художньої діяльності за залежну змінну.

При організації педагогічного експерименту, як констатувального, так і формувального етапів, потрібно взяти до уваги важливий чинник, а саме те, що СЗНЗХП є насамперед загальноосвітніми навчальними закладами, де додатково введено розширений склад навчальних предметів з різних видів мистецтва (за рахунок шестиденного навчального тижня) для виявлення обдарованих учнів та подальшого поглибленого розвитку їхніх здібностей. У навчально-виховному процесі використовуються як авторські, так і базові державні програми з предметів художнього циклу. Більшість означених програм насамперед надають увагу переважно традиційному художньому вихованню особистості і майже відсутня профорієнтаційна спрямованість, що для старших класів є одним з провідних завдань. Тому, що на відміну від звичайних шкіл у спеціалізованих присутня значна кількість художньо-обдарованих учнів, які пов’язують свій майбутній професійний вибір із художньою діяльністю.

Тому під час проведення педагогічного експерименту потрібно врахувати необхідність застосування однакових експериментальних педагогічних умов та методів вимірювання результатів формування структури ГС ПС для всіх без виключення учнів, незважаючи на різний

рівень обдарованості, підготовленості та професійні наміри. Головний принцип вирішення цієї проблеми спирається на те, що потрібно вводити експериментальні педагогічні умови в усі без винятку групи учнів, але обов'язково диференціювати результати художньої діяльності учнів та результати відповідної сформованості структури ГС ПС, враховуючи їх професійні наміри, наявність спеціальних здібностей тощо. Диференціація повинна здійснюватися на основі методу порівняння, описаного О. Клименюком [136, с. 98-99], який наголошує, що ефективність даного методу виявляється при порівнянні об'єктів однакових за класом або різних за класом, але схожих за їх окремими ознаками. Тому порівнювати між собою слід однакові за інтересами та професійними спрямуваннями групи учнів, де існують однакові умови навчання та виховання. Потрібно зауважити, що порівняти між собою слід також і різні за професійними спрямуваннями та рівнем підготовки групи учнів, але виключно на основі опосередкованих зв'язків та орієнтирів з метою визначення загальних рис та характерних особливостей впливу експериментальних організаційно-педагогічних умов. Таким чином, виміряючи сформованість структури ГС ПС у сфері художньої діяльності у тих учнів, що не мають наміру обрати професію художника, слід звертати увагу на ступінь впливу експериментальних педагогічних умов на визначені компоненти ГС ПС, а не тільки на підготовленість учнів до виконання професійних завдань. Така позиція дозволить визначити ефективність тих організаційно-педагогічних умов, що вводяться у навчально-виховний процес, причому як в учнів з намірами обрати професію художника, так і в учнів з іншими професійними намірами. В умовах СЗНЗХП необхідність ретельного художнього навчання з включенням відповідної системи профорієнтаційної роботи стосовно старшокласників, які обрали нехудожню спеціальність, зумовлена достатньо розповсюдженим фактом, коли такі учні після закінчення школи згодом ставали саме дизайнерами, причому переважно з комп'ютерної графіки. Такі факти мають пояснення з

точки зору стилю життя, який для себе обирає особистість. Тобто спочатку з певних причин особистістю було обрано іншу професію, але стиль життя, у якому мистецтво займає одну з провідних позицій, знов повертає людину до мистецтва у вигляді вибору спеціальності, що пов'язана із художньою діяльністю.

Для вирішення поставлених завдань потрібно знайти відповідні методики дослідження. Дослідниками особливо підкреслюється необхідність в індивідуальному доборі методів для кожного окремого наукового дослідження. Так, наприклад, С. Гончаренко пояснює, що “Пристаючи до справді наукового дослідження серйозної педагогічної проблеми, не можна сподіватися, що пощастить десь запозичити в готовому, придатному для безпосереднього використання, дослідницьку методику. Вона має вироблятися дослідником самостійно на основі творчого синтезу досвіду наукових досліджень своїх попередників, власного глибокого розуміння проблеми, яка досліджується для подальшого, хоча б незначного розвитку відомих методів дослідження згідно з поставленими завданнями” [23, с. 21]. Тому для наукового пошуку слід використати вже відомі методи проведення досліджень з урахуванням унікальності мистецтва, як явища, а також наукових теорій, що супроводжують та перетинаються із художньою творчістю та специфіку відповідних навчальних закладів.

Отже, добір методів дослідження ґрунтується, по-перше, на врахуванні специфіки образотворчого мистецтва при оволодінні його теоретичних та практичних основ (розглянуто у підрозділі 1.2). По-друге, вводячи у процес дослідження комп'ютерні технології, виникає додаткова специфічність при доборі методів, яка полягає перш за все в урахуванні зв'язків між комп'ютерними можливостями, класичним мистецтвом, а також розробками в сфері профорієнтації. Тому далі чітко визначимо наукові методи, що враховують означені взаємозв'язки та дають змогу вирішити завдання дослідження.

Для вивчення особистості старшокласника існують обґрунтовані та апробовані методи, такі, як: анкетування, педагогічне спостереження, бесіда, тестування, вивчення робіт учнів та документації, експертне оцінювання. Слід наголосити, що вказані методи вирішують два завдання. Перше завдання – це безпосереднє вимірювання визначеної структури ГС ПС за допомогою означених наукових методів. Друге завдання – вивчення психофізіологічної індивідуальності учня, що відноситься до його особливостей характеру, спеціальних здібностей, соціального оточення, спілкування, власних поглядів на оточуючий світ тощо. Виконання другого завдання потрібно для визначення головних факторів, що впливають на процес формування структури ГС ПС крім експериментальних педагогічних умов, а також для підготовки особистості до професійного самовизначення, враховуючи її індивідуальність. Отже, покажемо особливості застосування кожного методу дослідження при вирішенні вказаних двох завдань.

Під час проведення дослідження у сфері мистецтва особливу увагу слід звернути на вивчення художніх робіт, що виконані учнями. За умови дотримання систематизованого аналізу художніх робіт, побудованого на науковій основі, з'явиться можливість скласти чітке, обґрунтоване уявлення про більшість якостей учня. Важливість саме наочного показника підкреслюється С. Гончаренком який з цього приводу пише наступне: “Рівень сформованості в учнів якихось якостей треба оцінювати за їх діями, а не словами” [22, с. 33]. Тому, розглянемо докладно схему, завдяки якій здійснюється аналіз продуктів діяльності учня, враховуючи специфіку навчального закладу художнього профілю. В методичному посібнику [67] акцентовано увагу на тому, що оскільки здібності проявляються в діяльності, то вивчення продуктів праці має особливе значення для вивчення індивідуальних особливостей учнів [67, с. 100].

В умовах СЗНЗХП для проведення аналізу творчої діяльності учнів, з метою вивчення їхньої особистості слід притримуватись чіткого

упорядкування. Головна умова такого аналізу полягає у тому, що потрібно відокремити мету дослідження особливості характеру учня та ставлення до виконання роботи від безпосереднього оцінювання його художнього твору. Учень може з певних об'єктивних причин просто не встигнути завершити власну роботу так, як він її уявляв та був здатен зробити. Існує розповсюджене явище, коли надмірна старанність учня, під час виконання навчального завдання, часто заважає виконати роботу на високому рівні. Існує також протилежне явище, коли високий результат художньої роботи учня є наслідком значних здібностей або попередньої підготовки, але у певних випадках, це може свідчити лише про обдарованість особистості, однак неможливо гарантовано точно зробити висновки про старанність, відповідальність та творче ставлення до отриманого завдання та інші позитивні якості, ґрунтуючись тільки на аналізі робіт. Тобто, можливо, учню непотрібно було прикладати великих зусиль, старанності та творчого пошуку для досягнення високого результату, але досягнення у творчій діяльності такого учня могли бути набагато кращими у разі його позитивного ставлення до мистецтва, праці та відповідальності за власну творчу діяльність. Крім того у випадку заниженої самооцінки учнем власних творчих здібностей є небезпека не помітити позитивні якості особистості тому, що вони ховаються за впевненістю учня щодо власної бездарності та неможливості досягти успіху (“комплекс Іони” та “вивченої безпорадності” [84, с. 53-54]). Наприклад, в учня може бути чудове відчуття колірних співвідношень та вміння відобразити їх на папері або полотні, але притаманний для цієї вікової категорії учнів брак практичного досвіду та вміння передати пензлем точні характеристики об'єкту призводить до відчуття нездатності до образотворчого мистецтва та як наслідок неможливість проявити власні позитивні якості.

Тому при аналізі результатів художньої діяльності учнів яскраво виступає необхідність у динамічному та діалектичному взаємозв'язку чотирьох підструктур особистості за К. Платоновим [67, с. 94], де у такому

випадку для об'єктивного дослідження якісної характеристики учня до аналізу робіт потрібно залучити результати спостереження педагога за процесом роботи на уроці. Що стосується безпосереднього оцінювання якості виконаної художньої роботи учня, то тут потрібно більш звертати увагу на ступінь володіння головними принципами образотворчого мистецтва (колірні та тональні співвідношення, пошук пропорцій, створення відчуття простору тощо) ніж на здатність проробити дрібні деталі твору або ступінь його завершеності. Слід звернути увагу на важливу особливість при проведенні аналізу художніх творів, а саме: наявність численних видів декоративно-ужиткового мистецтва у навчально-виховному процесі, що дозволяє виявити певні здібності. Існують випадки, коли на фоні посередніх досягнень у дисциплінах образотворчого мистецтва учень показує сильну прихильність до окремих видів декоративно-ужиткового мистецтва, яка згодом приведе до вступу у художній інститут за відповідним фахом.

Крім аналізу робіт, важливим методом вивчення особистості можна вважати педагогічне спостереження за учнем у процесі виконання ним навчальних завдань. Спостереження, заздалегідь сплановане, із чітко поставленою метою, дозволяє розкрити якості учня, які безпосередньо стосуються всіх визначених структурних компонентів ГС ПС. Тобто перш за все можна визначитись стосовно ставлення учня до художньої діяльності, його відповідальність, самостійність, ініціативність, інтереси, рівень теоретичного знання та практичного вміння, а також творче ставлення при виконанні завдання. Педагогічне спостереження потрібно деталізувати у вигляді чіткого плану фіксування поведінки та діяльності учнів, взявши до уваги особливості навчального закладу художнього профілю. Наведемо план педагогічного спостереження: спочатку потрібно визначити, кого, що саме та у яких умовах спостерігати. Вирішуючи ці завдання, чітко окреслимо, що до об'єкту педагогічного спостереження слід віднести всіх учнів 10-11 класів в незалежності від розподілу на

експериментальну та контрольну групи, тому що для підсумку результатів експерименту потрібні результати порівняння всіх учнів. На питання, що спостерігати, з оглядом на потрібність динамічного та діалектичного взаємозв'язку при використанні даного методу дослідження, слід зауважити, що спостерігати необхідно прояв всіх визначених компонентів структури ГС ПС у сфері художній діяльності.

Для ефективності процесу вивчення особистості потрібно окреслити межі можливості методу педагогічного спостереження: по-перше, визначаються психофізіологічні особливості учня, його інтереси, уявлення, ставлення та система особистісних самоцінностей, що проявляється у поведінці, спілкуванні, діях у різних обставинах (ситуації у процесі навчально-виховного процесу в школі та за її межами, стосунки з оточенням тощо). По-друге, можна спостерігати прояв загальних та спеціальних здібностей їх рівень розвитку, а також потенційні можливості розвинути їх в подальшому. По-третє, можливо визначити ступінь розвитку практичного вміння та навичок при виконанні творчих робіт образотворчого мистецтва. Важливою обставиною є місце проведення педагогічного спостереження, тому, враховуючи художню специфіку навчального закладу, слід використовувати можливість спостерігати за учнями у нестандартних ситуаціях (музеї, виставкові зали, художні майстерні, як промислові, так й приватні, театри, пленери тощо) Таким чином, спираючись на викладені можливості, складемо чіткий план педагогічного спостереження учнів з урахуванням специфіки художньої діяльності.

1. Спостерігається інтерес до мистецтва та практичної художньої діяльності, а також його стійкість у вигляді системного прояву зацікавленості як у межах навчального закладу, так й поза ним.

2. Спостерігається ставлення до мистецтва, практичної художньої діяльності (ставлення до суті створення художньої роботи та ставлення до

зовнішніх ознак професії), творчий підхід до виконання поставленого завдання, а також прояв самостійності, ініціативи, відповідальності.

3. Спостерігається рівень практичного вміння передати оточуючий світ засобами образотворчого мистецтва та ступінь швидкості й безпомилковості у цьому процесі; прояв теоретичних знань основ образотворчого мистецтва та обізнаність про світ художніх спеціальностей; знання професійних вимог до особистості фахівця.

4. Спостерігаються прояви адекватності самооцінки (висловлювання стосовно власних можливостей та планів на майбутнє, рівень здатності самостійно організуватись при творчій діяльності, ступінь впевненості при спілкуванні та у поведінці, а також спроби взяти на себе виконання завдань, складність яких може відповідати здібностям або бути заниженими чи завищеними).

5. Спостерігаються психофізіологічні особливості учня (загальні та спеціальні здібності, поведінка, особливості спілкування тощо) для надання йому допомоги у професійному самовизначенні, а також пошуку та обґрунтуванню ефективних засобів формування структури ГС ПС у сфері художньої діяльності.

6. Спостерігаються потенційні можливості учня ефективно розвивати власні здібності, як загальні, так й спеціальні, що виявляється у чіткому, міцному та швидкому засвоєнні теоретичних положень та практичного оволодіння основами образотворчого мистецтва.

Потрібно вказати на певну обережність при вивченні шкільної документації із приводу оцінювання учнів, тому що цей показник не завжди повно відображає справжній стан. Це може бути у зв'язку з тим, що, беручи до уваги велику складність оволодіння образотворчим мистецтвом, досягнення учнів в даних предметах оцінюють з певною часткою заохочення та стимулювання для виникнення відчуття впевненості у власних силах та бажання активної праці. Тому для створення вичерпної інформаційної бази стосовно оцінок учня потрібно

проведення бесід із педагогічним складом. Бесіда із учнями, що підготовлена заздалегідь та має чітку мету, може надати інформацію стосовно емоційної сфери учня, його світогляду, а також рівень знань змісту художніх спеціальностей.

Тестування має велике значення для з'ясування можливостей учня, які стосуються його готовності до професійного самовизначення, але у сфері образотворчого мистецтва потрібно врахувати певну відносність таких показників. Можна часто спостерігати явище, коли учень, маючи кращі тестові показники, значно відстає в плані готовності до вибору професії від того, хто має дещо гірші результати тестів. Тому насамперед необхідно мати на увазі фактор ставлення учня до мистецтва та його готовність до наполегливої праці при оволодінні професійною майстерністю, а також ступінь розвиненості відповідної психічної моторики учня. Метод тестів, при проведенні констатувального експерименту, має головну мету визначитись стосовно особистісних якостей учня та мати додаткову інформацію для взаємоперевірки отриманих раніше даних. Було обрано тест-опитувальник виміру мотивації досягнення А. Мехрабіан (адаптація М. Магомет-Емінова), який ставить за мету діагностування двох усталених мотивів особистості: намагання до успіху та мотив уникнення невдачі. Тест дозволяє з'ясувати, який з двох означених мотивів домінує в особистості (Додаток Б. 2).

В умовах СЗНЗХП необхідними виявляються методи експертних оцінок для того, щоб уникнути суб'єктивної думки окремого викладача, особливо при вирішенні питання стосовно художніх здібностей учня. Під методом експертних оцінок розуміється “судження спеціалістів, які дають апріорні кількісні або рангові оцінки явищам, що вивчаються, але за своєю природою не підлягають безпосередньому виміру” [66, с. 103]. Тому зіставлення суджень викладачів усіх навчальних дисциплін художнього циклу з визначенням відповідного середнього балу виявляється одним з найбільш ефективних методів при вивченні художніх здібностей учнів. З

цього приводу О. Клименюк наголошує на певних аспектах при застосуванні методу експертних оцінок [41, с. 237-240]. Так він вказує на дві основні форми проведення таких оцінок: по-перше, це метод ранжування, по-друге, метод безпосередньої оцінки. Метод ранжування найбільш ефективний у разі відсутності певної частки теоретичного знання або невідомих зв'язків та властивостей об'єкту, де потрібно спиратись перш за все на інтуїцію та імовірні припущення. Сенс цього методу полягає у ранжуванні за ступенем значущості досліджуваних властивостей (тобто визначає порядкове місце кожного об'єкту), що дозволяє надати лише якісні характеристики та зв'язки. Для того, щоб отримати числову характеристику, потрібно застосувати другий метод – безпосередньої оцінки. Принцип цього методу полягає у наданні експертами балів, що відповідають їх судженням про властивості об'єктів або їхню значимість. Розширений варіант цього методу полягає у наданні експертам для оцінювання вже готової якісної шкали (Додаток Б. 3).

У методичному посібнику [67] бесіду визначено, як ефективний засіб вивчення особистості та вказано на особливості її проведення. Вважається, що за її допомогою з'ясовуються важливі характеристики учня, які приховані від педагогічного спостереження. “За допомогою бесіди можна виявити й уточнити життєві плани, професійні наміри, інтереси, рівень професійних знань, умінь, мотиви вибору професії” [67, с. 97]. Відокремимо три типи бесід: попередню, уточнюючу та заключну. Ці типи мають логічну послідовність та взаємозв'язок з метою вивчення та впливу на особистість при формуванні структури ГС ПС. Проведення бесіди в умовах СЗНЗХП мають певні особливості, що пов'язані в першу чергу із специфічним впливом мистецтва на спілкування та співвідношення всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Одним із головних факторів, що створює певну особливість проведення бесід з учнями, є можливість збільшення довіри учня до педагога, що ґрунтується на спільному захопленні мистецтвом та визнанні учнем професійного досвіду викладача.

Крім того, у таких навчальних закладах при викладанні навчальних дисциплін художнього циклу за рахунок малих за чисельністю груп виникає зручна можливість використання короткочасних бесід з учнями безпосередньо у навчально-виховному процесі, де у логічному зв'язку із темою уроку можна провести необхідну роботу з профорієнтації. Тобто з'ясувати ставлення учня до різних явищ, його обізнаність або особливий погляд з проблем професії та інші питання, що цікавлять дослідника.

Проведення бесід з педагогічним складом СЗНЗХП також має певну особливість завдяки поєднання в межах однієї школи художньо-естетичного та загальноосвітнього циклу, що надає можливість викладачам за рахунок спілкування та надання один одному відповідних даних порівняти особистість учня у різних умовах навчально-виховного процесу. Тому проведення бесід з педагогічним складом надає додаткові можливості досліднику при вивченні особливості учнів. Таким чином, на основі попередніх наукових розробок з методики проведення педагогічних бесід та враховуючи специфічність СЗНЗХП, наведемо чіткий план проведення бесід з учнями. По-перше, бесіди з учнями за логікою констатувального експерименту мають попередній тип побудови. Тобто стоїть завдання первинного вивчення інтересів, намірів, мотивів учнів (емоційно-мотиваційний компонент), а також даних, що стосується решти компонентів визначеної структури ГС ПС (теоретичні знання змісту професії, знання основ художньої діяльності, усвідомлення завдань при розвитку художніх здібностей тощо). Отже, запитання учням для вирішення поставлених завдань констатувального етапу педагогічного експерименту мають таку форму:

1. Чи обрано вже професію, якщо так, то яку саме ?
2. Чи давно обрано професію ?
3. Який фактор був вирішальним при виборі професії ?
4. Які вживаються заходи для того, щоб підготуватись до обраної професії ?

5. Що є найбільш привабливим в обраній професії ?
6. Який зараз існує попит на фахівців художнього профілю у вашому населеному пункті ?
7. Що складає зміст професії художник ?
8. Якими особистісними якостями повинен володіти фахівець сфери художньої діяльності ?
9. Які результати порівняння особистісних якостей з головними професійними вимогами ?
10. Де можна здобути художню освіту ?

За допомогою анкетування з'ясувалась інформація як біографічного характеру, так і дані, що стосуються мотивів, професійних намірів, ціннісних орієнтацій, захоплення, ступінь об'єктивності самооцінки та заходи самовиховання. Застосована *анкета 1* (Додаток Б), яка апробована багатьма дослідниками [57, 70, 80, 96], дозволяє визначити соціальне оточення учня, джерело найбільшого впливу на професійне самовизначення, особистісні інтереси та погляди, ієрархію мотивів обрання професії, ставлення до взаємовідношень у колективі, схильність до певного типу мислення та самооцінка власних якостей. Крім того, з метою розширення та поглиблення можливостей фіксації існуючого стану ГС ПС у сфері художньої діяльності учням було запропоновано окремо написати особистісний план отримання професії, провести аналіз обраної професії та самооцінку готовності до виконання професійних дій. Для більш детальної можливості оцінити ієрархію мотивів обрання професії, а також порівняти з іншими джерелами інформації для взаємоперевірки, була також запропонована *анкета 2* з запитаннями стосовно основних ознак, пов'язаних із художньою діяльністю (Додаток Б. 1). У цій анкеті питання складені за принципом розподілу на зовнішні ознаки професії, що супроводжують людину та мотивів, які відносяться до суті художньої діяльності, без яких неможливо відбутися фахівцю. Для ефективного проведення анкетування потрібно налаштувати учнів на відповідальність

при заповненні анкет шляхом доброзичливого ставлення та повагою до їхньої думки. Анкетування є одним із найпоширеніших методів вивчення особистості, але фахівці застерігають від абсолютизації цього засобу та наголошують на необхідності комбінування з іншими методами дослідження.

Найбільш ефективним для врахування специфіки образотворчого мистецтва виявляється метод ідеалізації, тобто створення конструкцій або окремих об'єктів, поєднуючи їх з гіпотетичними властивостями інших об'єктів, які неможливі у реальній дійсності, що дозволяє здобути нові знання та прослідкувати можливий розвиток або наслідки таких поєднань. Прикладом застосування методу ідеалізації може слугувати створення засобами комп'ютерної графіки композицій або окремих предметів, де створений об'єкт може поєднувати у собі якості неможливі у дійсності (створення предмету із деревини або металу та надання йому прозорості скла з наступним включенням, наприклад, модифікатору графічної програми 3D Studio MAX "плавлення", за якого незвичний об'єкт буде поступово розтікатися). Цей метод також виявляється ефективним при застосуванні засобів створення мультиплікації, де з'являється можливість, наприклад, предметам меблів прикріпити пташині крила та змусити рухатись у просторі монітору. Цей метод дає змогу, таким чином, прослідкувати зацікавленість художньою діяльністю, ставлення учня до мистецтва, рівень теоретичних знань та практичного володіння комп'ютерною графікою, а також творчий підхід до виконання конкретних завдань.

Ефективним також є близький до розглянутого методу ідеалізації метод моделювання, який дозволяє замінити реальні об'єкти моделями, створеними засобами комп'ютерної графіки, де відтворено всі головні характеристики об'єкту та з'являється можливість проводити необхідні дослідження та перетворення, що неможливі з реальним об'єктом. Наприклад, у реальній обстановці неможливо стиснути або навпаки

розтягти будь-який предмет (з метою пошуку пропорцій, композиційної структури тощо) або відтворити декілька варіантів освітлення за стислий відрізок часу, які у реальних обставинах будуть взаємовиключними. Цей метод також дозволяє визначити ступінь зацікавленості художньою діяльністю, креативність, а також розвиток складових когнітивного компоненту, тобто показує теоретичні знання під час пошуку оптимального рішення завдання. Наприклад, моделюючи засобами тривимірних програм композиційну структуру будь-якого творчого завдання, учень показує наскільки він вільно володіє композиційними закономірностями, тому метод моделювання особливо ефективний саме при застосуванні комп'ютерних технологій.

Для вирішення завдань дослідження доцільно скористатися також методом абстрагування, сутність якого, за О. Клименюком, полягає у формуванні образу реального об'єкта або явища за допомогою уявного відокремлення тих ознак, властивостей, зв'язків або співвідношень, які цікавлять дослідника. Таке відокремлення потрібно для відсторонення від великої кількості інших несуттєвих у даному випадку характеристик досліджуваного об'єкта [40, с. 84-85]. Такий метод дозволить відокремити ті специфічні питання, які відносяться саме до особливостей опанування учнями основ образотворчої діяльності та надають можливість прослідкувати за зрушеннями у структурі ГС ПС. Так при оволодінні основами колірно-тонових, просторових, композиційних закономірностей тощо виявляються важливими питання, що відносяться безпосередньо до цих головних теоретичних положень образотворчого мистецтва, але, якщо у дослідженні потрібно з'ясувати саме індивідуальні особливості сприйняття учнем вказаних понять, то на перший план виходять інші завдання (здатність до швидкого засвоєння нового матеріалу, міцність отриманих знань, психічна усталеність до побічних перешкод тощо). Тому саме цей метод дозволяє абстрагуватись від важливих питань методики

образотворчого мистецтва, а сконцентруватись виключно на завданнях професійної орієнтації.

Поєднання комп'ютера із класичним образотворчим мистецтвом й урахування завдань професійної орієнтації вимагає від методів дослідження перш за все здатність виявити зв'язки та отримати можливість прослідкувати за змінами у компонентах ГС ПС. Таким методом, що відповідає вказаним вимогам виявляється вже описаний раніше метод порівняння. Потрібно звернути увагу на специфіку порівняння, де, по-перше, порівняння має сенс тільки у межах сукупності предметів, що утворює їх певний клас, а по-друге, порівняння предметів одного класу можливе за ознаками, які суттєві для предметів іншого класу, хоча за іншими ознаками вони можуть різнитись. Для з'ясування зв'язків між технічними засобами комп'ютерної графіки та класичних засобів створення живопису, графіки, скульптури та декоративно-ужиткового мистецтва метод порівняння надає велику кількість можливостей. Так наприклад, такі поняття, як колір, тон, лінія, площа, форма, обсяг, простір тощо належать до одного класу, що дає можливість порівняння та знаходження певних взаємозв'язків між комп'ютерною графікою та класичним мистецтвом.

У випадку, коли технічні засоби комп'ютерної графіки та класичного мистецтва мають різні зовнішні ознаки (пересування, трансформування, клонування об'єктів, масштабування, призначення матеріалів тощо), то з'являється можливість вирішити питання пошуку взаємозв'язків за рахунок методу аналогії. При застосуванні цього методу виявляються можливості знайти зв'язки, де на перший погляд вони відсутні (в силу різних технологій створення), але виявлення певних аналогій, як комп'ютерного, так й традиційного творчого процесу дозволяє визначити чіткі взаємозв'язки. Наприклад, перелічені вище суто технологічні операції комп'ютерних графічних програм (пересування, трансформування тощо) ідеально підходять для опанування закономірностями композиції, де

з'явилась можливість швидко створювати велику кількість різних варіантів компоновки, що зумовлює прояв та розвиток професійно важливих якостей особистості.

Таким чином, вказана методика дослідження відповідає профорієнтаційним завданням та є теоретично обґрунтованою.

2.3. Методика аналізування стану підготовленості молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну.

За визначенням авторів методичного посібника І. Бех, Д. Закатнов, В. Мадзігон та ін. [67] саме вивчення індивідуальності учня є основою професійної орієнтації, де важливо визначитись, яку структуру особистості потрібно вивчати. Знання особливостей старшокласника повинно бути достатнім для виявлення його здібностей та можливості ефективного впливу на структуру ГС ПС. Таким вимогам відповідає динамічна структура вивчення особистості, що розроблена К. Платоновим, в основі якої лежить чотири підструктури. “До першої підструктури, яка є виключно соціально обумовленою, належать: спрямованість (бажання, переконання, ставлення до праці, людей, себе) і моральні якості. Друга підструктура особистості охоплює знання, уміння, навички та звички, набуті особистим досвідом шляхом навчання. Третя підструктура передбачає вивчення особливостей таких психічних процесів чи функцій: мислення, пам'ять, увага, відчуття, емоції. Четверта підструктура біологічно обумовлена і спрямована на вивчення темпераменту” [67, 94]. Ґрунтуючись на запропонованій схемі, можна провести порівняння із структурою ГС ПС у художній діяльності, де визначаються аналогії з емоційно-мотиваційним, когнітивним, практично-дійовим та креативним компонентом. Таке порівняння виявляється зручним для упорядкування процесу вивчення особистості з метою дослідити саме ті дані, які потрібні для ефективного впливу на структуру ГС ПС у художній діяльності. При вивченні особистості важливим фактором є не тільки дотримання вказаних

чотирьох підструктур, але і дослідження їхнього діалектичного та динамічного взаємозв'язку.

На основі дослідження [67] з питань пізнання індивідуальності учня, визначено такі головні вимоги до процесу вивчення особистості:

1. Вивчення особистості повинно охоплювати всі сторони розвитку учня.

2. Дослідження особистості потрібно проводити з урахуванням вікових особливостей учнів. Усі завдання мають подаватися у доступній формі для учнів кожної вікової групи.

3. Вивчення особистості будується на індивідуальному підході та систематичності.

4. Всі методики, що використовуються для вивчення особистості учня, повинні мати виховний характер. Вивчення особистості спрямовується на виявлення не тільки актуального, а й перспективного рівня розвитку учня.

5. Вивчення особистості спрямовується на виявлення не тільки актуального, а й перспективного рівня розвитку учня.

6. Вивчення особистості учня, як правило, здійснюється у звичайних умовах навчально-виховного процесу, але не виключаючи при цьому лабораторних методів [67, с. 94-95].

Наведемо тепер результати вивчення особистості учнів, що отримані за допомогою описаних наукових методів. Так, проведене анкетування дало змогу з'ясувати та структурувати інформацію щодо кожного учня у окремі блоки, які зведені у таблицю за дев'ятьма напрямками, що висвітлюють запитання анкет (Додаток Б. 4). Перший блок відображає інформацію стосовно соціальних умов учня як найближчого (родина), так і загального (різноманітні навчальні заклади за інтересами, місце проживання) – запитання № 1 – 7 анкети 1 (Додаток Б). Крім того, у цьому блоці анкетні дані стосуються з'ясування джерел впливу на професійне самовизначення учня (запитання № 7, 15, 21 анкети 1). Другий блок

складає інформацію відносно інтересів учня та їх стійкості (запитання № 8, 9, 11, 14, 18, 26, 28 *анкети 1*; *анкета 2* (Додаток Б.1). Третій блок – це інформація стосовно професійних намірів учня як основних, так і резервних, (запитання № 13, 15, 29, 26 *анкети 1* та написання особистісного професійного плану). Четвертий блок інформації висвітлює ієрархію мотивів обрання професії (запитання № 14, 28 *анкети 1* та запитання *анкети 2*, також було застосовано тест А. Мехрабіан (Додаток Б. 2). П'ятий блок інформації стосується знання змісту спеціальностей художнього профілю (запитання № 27, 28 *анкети 1* та аналіз професії). Шостий блок анкетних даних визначає питання самооцінки учня (запитання № 20, 25 *анкети 1* та окреме написання самооцінки відповідності власних професійно важливих якостей сучасним вимогам до фахівця). Сьомий блок інформації стосується практичних дій учня стосовно втілення власних професійних намірів у життя (запитання № 17 *анкети 1* та вміння скласти реалістичний професійний план). Інформація восьмого блоку стосується розкриття та подальшого розвитку спеціальних здібностей особистості (запитання № 10, 12, 22 *анкети 1*; експертне оцінювання Додаток Б. 3). У дев'ятому блоці розглядається інформація стосовно ставлення до виконання художніх робіт та мистецтва (запитання № 23, 28, 25 *анкети 1*; *анкета № 2*). У дану зведену таблицю (Додаток Б. 4) з кожного блоку інформації виставлялись бали, що відповідають компонентам структури ГС ПС на основі визначених критеріїв та показників.

Таким чином, на основі інформації анкет було з'ясовано, що переважна частина учнів має низький рівень прояву якості показників. Тому ефективність підготовки учнів до професійного самовизначення буде визначатись саме підвищенням стану сформованості ГС ПС до показників середнього, вище середнього та високого рівня прояву якості.

Результати констатувального експерименту, які отримані за допомогою методу спостереження, теж вносяться у зведену таблицю

(Додаток Б. 5) з виставленням балу відповідно до показників якісної шкали. Таким чином, метод педагогічного спостереження, крім самостійного засобу наукового дослідження, надає змогу перевірити анкетні дані. Отже, при зіставленні результатів двох методів дослідження виявилась незначна відмінність у отриманих даних, зокрема зберігається ситуація домінування показників низького рівня прояву якості.

Педагогічне спостереження дозволило виявити найбільш характерні особливості ставлення учнів до мистецтва та художньої професійної діяльності. Так учні, які мають чіткий професійний план, виявляють збільшену відповідальність, самостійність та ініціативу, а також зацікавленість переважно змістом художньої діяльності. Також спостерігається збільшений вплив на формування структури ГС ПС реальної можливості продовжити навчання та працевлаштуватись за художньою спеціальністю, причому у даному випадку присутні гендерні відмінності, зокрема хлопці приділяють збільшене значення реальному працевлаштуванню після отримання художньої освіти. На основі проведеного учнями аналізу професії “художник” слід вказати на їхню обмежену поінформованість щодо змісту та особливостей сучасних художніх спеціальностей. Учні дали переважно загальновідому характеристику професії, яка стосується лише емоційного боку художньої діяльності та майже відсутній опис їх безпосереднього змісту та особливостей. Крім того, чітко виражені мотиви, які належать до зовнішніх ознак професії (престиж, матеріальний бік тощо). Для підтвердження цих висновків наведемо приклад написання учнями аналізу професії “художник” (виділено курсивом). Так, учениця 11 класу Інна Р. написала: *На мою думку, професія художник – дивовижна професія. За допомогою художніх навиків можна створювати високохудожні мистецькі твори, відтворювати на папері дивовижний світ – наш світ, різноманітні живописні куточки природи. І не тільки малювати те, що бачиш, а й виказувати нові ідеї, нові напрями у художньому мистецтві,*

котрі, можливо, стануть високим мистецтвом. Адже за допомогою своєї творчості можна перевернути моральні й духовні устої, погляди людини на життя. За допомогою цієї професії можна виставляти свої роботи у престижних вітчизняних та закордонних виставкових залах, музеях та галереях і отримувати за це великі кошти. Адже, коли улюблена праця приносить прибуток, це дивовижно, я вважаю таких людей щасливими. Тому, що тяжко працювати в професії, яка людині не подобається і кожного дня йти на роботу як на каторгу. Власними художніми творами можна покращувати навколишню дійсність, доносити до людини якусь інформацію. І, як відомо, за допомогою зображення інформація краще засвоюється, запам'ятовується, аналізується людиною, громадою. Вміти досконало відобразити на папері або полотні оточуючий світ і власні думки, переживання, уявлення, на мою думку, дивовижно й цікаво. Якщо твоє мистецтво цікаво громаді, користується попитом, добре оплачується – значить у житті ти відбувся.

Аналізуючи особистісні професійні плани учнів слід, вказати на відсутність чітко сформованого образу “Я – професіонал”, що обумовлено непоінформованістю учнів стосовно змісту та особливостей сучасних спеціальностей художнього профілю. Неможливість уявити себе у ролі професіонала на основі знань про зміст праці сучасного художника обумовлює відсутність довгострокового професійного плану, що спирається на реальні можливості особистості. У написаних особистісних професійних планах старшокласників майже відсутня подальша перспектива розвитку професійної діяльності після отримання відповідної вищої освіти. Підтвердженням цих висновків слугує наведений нижче зразок написання особистісного професійного плану учениці 11 класу Олександри К. (виділено курсивом): 1) *Вступити до Університету та закінчити його.* 2) *Отримати під час навчання певні знання для особистісного розвитку як художника.* 3) *Бути затребуваною на роботі.* 4) *Заявити про себе як про особистість.*

Аналіз написаної учнями самооцінки свідчить про домінування неадекватності оцінювання власних професійно важливих якостей та можливостей стосовно сучасного ринку праці, що обумовлено відсутністю в навчально-виховному процесі професійних випробувань, які відповідають існуючим професійним вимогам. Як правило, самооцінка старшокласників або занижена, або завищена, спостерігається явище, коли учні навіть не знають, які особистісні якості потрібні в професійній діяльності та які зараз професійні вимоги. Про такі висновки свідчить зразок дещо завищеної самооцінки (виділено курсивом) учениці 10 класу Наталії Л. – *1) Маю навиків і навичок щодо вибору. 2) Цілеспрямовано йду до своєї мети. 3) Впевнена у своїх знаннях. 4) Труднощі завжди залишаю позаду, і з гордо піднятою головою йду вперед.* Наведемо тепер зразок дещо заниженої самооцінки учениці 10 класу Вікторії М. – *Для оволодіння майбутньою професією мені необхідні додаткові знання, впевненість, більше оптимізму. Взагалі то я намагаюсь завжди досягати своєї мети, і в мене це, в більшості випадків, виходить. Але на жаль, мені так говорять друзі, я недооцінюю свої здібності. Мені хотілося б мати більш високу самооцінку, бути більш впевненою у собі.*

Результати, що отримані за допомогою аналізу художньої діяльності учнів, свідчать про добре поставлену класичну образотворчу освіту, але відсутність систематичних, цілеспрямованих професійних проб з урахуванням сучасних вимог до фахівця, зумовлює невідповідність процесу підготовки до ПС існуючому попиту ринку праці, що не дає змоги учню адекватно співвіднести власні якості та інші можливості із професійними вимогами.

Слід зазначити, що з метою виправлення ситуації, що склалася, перегляду підлягають не навчальні предмети “Малюнок” та “Живопис”, а предмет “Комп’ютерна графіка” та “Композиція” тому, що вони надають можливість зв’язати сучасні професійні вимоги з традиційним мистецтвом та ефективно провести професійні випробування. Перш за все такий

зв'язок має бути налагоджено за рахунок відповідної тематики композиційних завдань.

При порівнянні учнівських художніх робіт декоративно-ужиткового виду із роботами, виконаними у образотворчому виді мистецтва (малюнок, живопис), виявлено декілька явищ. По-перше, учні почуваються більш впевненими та зацікавленими у декоративно-ужитковому виді мистецтва ніж у образотворчому, головний чинник такого ефекту є певна спрощеність при його опануванні (на шкільному рівні) у порівнянні із класичним малюнком та живописом. Тому декоративні твори, в учнівському виконанні, виглядають більш професійно та привабливо, що у свою чергу визначають професійні наміри старшокласника працювати саме у декоративно-ужитковому напрямі (різьблення по дереву, ювелірне мистецтво, вишивка, розпис тощо). Аналіз художніх робіт також виявляє особливості теоретичних знань учнів, де існує перевага у бік технологічного виконання графічних чи живописних творів (технологія нанесення фарбових шарів, манері штриховки, деталізація тощо), але зменшена увага фундаментальним основам теорії образотворчого мистецтва (колірно-тоновим й пропорційним співвідношенням та композиційним закономірностям). Наслідком є небезпека обмеження учня при ознайомленні його із можливостями художньої діяльності та ефективним розвитком спеціальних здібностей. Результати проведення аналізу художніх робіт учнів також заносились у зведену таблицю з урахуванням, як теоретичних знань, так й практичних вмінь та навичок, а також прояв творчого підходу до виконання поставлених завдань. За результатами такого аналізу учню виставлялись бали відповідно до визначених критеріїв та показників якісної шкали (додаток Б 6).

Результати констатувального експерименту, проведеного засобами бесіди, дає змогу навести наступні дані. По-перше, бесіда з учнями дозволила виявити та перевірити професійні наміри, як основні так і резервні, самооцінку особистості, інтереси, ієрархію мотивів вибору

професії, ступінь знань змісту професії та основ художньої діяльності, а також ставлення до мистецтва. У цілому не виявлено розходжень із анкетними даними, результатами спостережень та аналізом робіт, але доповнено окремими деталями та більш точно визначена емоційна сфера учнів. Результати бесід з викладацьким складом слугували основою стосовно визначення ставлення учнів як до виконання поставлених завдань, так і психічних та фізіологічних особливостей учнів. За результатом проведення бесід з учнями визначена суттєва різниця у актуальності вибору професії між учнями десятого та одинадцятого класів, де нагальна потреба випускного класу значно підвищує проблему професійного самовизначення. У СЗНЗХП означена актуальність має певну специфіку, яка полягає у тому, що у разі раннього виявлення художніх здібностей та їх відповідного розвитку, як наслідок учень має професійний намір вже у десятому класі або раніше. Тому в одинадцятому проблема професійного самовизначення актуалізується за рахунок визначення учнем саме вузької художньої спеціалізації та вибору відповідного факультету або навчального закладу. Так під час проведення бесіди з ученицею 11 класу Анастасією К. з'ясувалося, що вона давно мріє стати художником (підтверджується анкетною), але має певні труднощі з вибором напрямку спеціалізації. Таке утруднення із вибором пов'язано з бажанням займатися лише класичним живописом та необхідністю отримати спеціальність дизайнера середовища або модельєра, яка користується підвищеним попитом.

Отримана інформація при проведенні бесід також вносились у таблицю з виставленням балів, що відповідають визначеним критеріям та показникам якісної шкали (додаток Б 7).

Всі дані із стану сформованості ГС ПС у сфері художньої діяльності, які отримані за допомогою визначених методів дослідження, фіксуються у зведеній таблиці (Додаток Б. 8). Потім отриманий середній бал з усіх методів дослідження вноситься у зведену таблицю 1 (Додаток А. 1)

відповідно до певного вимірювання, де є можливість прослідкувати за динамікою формування кожного критерію та компонента структури ГС ПС.

Вивчення особистості старшокласників дозволило визначити фактори, що є найбільш впливовими на процес формування структури ГС ПС у художній діяльності. Отже, з'ясовано, що по-перше, такий вплив залежить від ставлення учня до мистецтва та художньої діяльності. По-друге, значний вплив здійснюють природні здібності особистості. По-третє, вплив соціальних умов, що оточують учня (відношення у родині та її можливості, умови для професійного становлення у місці мешкання учня, найближче оточення поза родиною тощо). Інформація, стосовно вказаних трьох основних факторів впливу, фіксувалася за схемою, яка наведена в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Основні фактори впливу на формування ГС ПС у сфері
художньої діяльності**

<i>Фактор впливу</i>	<i>Характер прояву</i>		<i>Метод</i>
Ставлення учня до виконання художньої роботи	а)	Відповідальне	Бесіди, анкетування, спостереження, аналіз робіт
	б)	Відповідальність ситуативна	
	в)	Невідповідальне	
Природні здібності 1. фізичні 2. розумові 3. художні	а)	Великі	Експертні оцінки робіт учнів та документації, спостереження, бесіди, тести
	б)	Середні	
	в)	Невеликі	
Соціальні умови учня	а)	Сприятливі	Анкетування, бесіди із класним керівником, психологом
	б)	Середні	
	в)	Несприятливі	

Спираючись на означену таблицю, кожному учню надавалася характеристика у формі, яка надана у додатку Б. 9.

Проведене вивчення особистості за допомогою описаних методів дослідження дали змогу визначити певні підгрупи учнів, які об'єднані за характерними особливостями. Перша підгрупа учнів поєднує у собі наявність значних природних здібностей та прагнення здобути вищу художню освіту з подальшою професійною діяльністю у цьому напрямку. Друга підгрупа учнів різниться тим, що є прагнення обрати художню спеціальність, але спеціальні здібності відстають від існуючих професійних вимог. Третя підгрупа складається з учнів, які мають спеціальні здібності, але з певних причин розглядають художню діяльність лише у якості резервного професійного наміру. Четверта підгрупа поєднує у собі учнів, які мають професійні наміри, які не пов'язані із художньою діяльністю, цю підгрупу можна розподілити на декілька підрозділів. Зокрема підрозділ (А) складається з учнів, що мають художні здібності, а їхнє ставлення до навчання є відповідальним та творчим, у тому числі й до предметів художнього циклу. Підрозділ (Б) має у своєму складі учнів, у яких нема чітко виражених природних здібностей до образотворчого мистецтва, але внаслідок добре розвинутого логічного мислення та пам'яті, вони гарно володіють комп'ютерними технологіями. Наступний підрозділ (В) об'єднує учнів, у яких також не виявлено чітко виражених художніх здібностей, ставлення до художньої діяльності байдуже. П'ята підгрупа учнів не визначилася із професійним вибором, у цьому типі також присутні два підрозділи: (А) мають певні художні здібності; (Б) відсутні художні здібності (Додаток Б. 10). Такий розподіл дає змогу чітко визначити ефективність процесу підготовки до ПС усіх старшокласників, які різняться за професійними намірами, наявністю та ступенем розвитку природних здібностей, соціальних умов тощо.

Проведене таким чином констатувальне вимірювання дає можливість визначити загальний стан сформованості ГС ПС у сфері художньої діяльності у числовому вигляді.

Таблиця 2.6

Стан ГС ПС у сфері художньої діяльності (за п'ятибальною системою)

Підгрупи Учнів	Кількість учнів	Компоненти				Середній бал підгрупи за компонентами	
		Мотиваційний	Когнітивний	Практично - дійовий	Креативний		
		середній бал за компонентом					
1 підгрупа	34	2,6	2,9	3,1	2,8	2,8	
2 підгрупа	10	2	2,7	2,8	2,6	2,5	
3 підгрупа	21	2,5	2,9	3,1	2,8	2,8	
4 підгрупа	A	26	2,2	2,8	3	2,7	2,6
	B	37	2,2	2,7	2,9	2,7	2,6
	B	87	2	2,4	2,6	2,7	2,4
5 підгрупа	A	10	2,4	2,8	2,9	2,8	2,7
	B	90	2	2,4	2,6	2,6	2,4
Загальний середній бал			2,2	2,7	2,8	2,7	2,6

Числові данні щодо окремих критеріїв, що належать до наведених вище компонентів у табл. 2.6 та їх графічне відображення представлено у вигляді діаграми (додаток А. 2).

Аналізуючи дані стосовно попиту на фахівців сфери художньої діяльності, маємо наступне становище. Переважна більшість попиту зараз на фахівців, що володіють комп'ютерними технологіями. Склалася ситуація, при якій роботодавці змушені часто приймати на підприємства осіб, які не мають класичної художньої освіти, але здатні працювати з комп'ютерними технологіями. При цьому простежується загострена необхідність підприємств у кадрах, які поєднують в собі знання та навички як традиційного мистецтва, так і інформаційних технологій.

Аналіз ринку попиту на фахівців художнього профілю здійснювався за допомогою аналізу оголошень у пресі та Інтернеті, педагогами вищих навчальних закладів відповідних профілів, безпосередньо художниками, а також при участі фахівців агентств працевлаштування. Так кадрові агентства мають усталені вакансії на фахівців із комп'ютерної графіки, які практично не перекриваються відповідними пропозиціями. Пояснюються такий посилений попит тим, що в сучасних умовах багато різноманітних сфер діяльності людини потребують фахівців саме комп'ютерної графіки. Ситуація, що склалася на ринку праці, посилюється тим фактом, що вказаних фахівців потребують ті галузі виробництва, які є найбільш масовими та мають велику інвестиційну привабливість (будівництво, видавництво, телебачення, реклама тощо). Для вичерпності інформації про стан ринку праці художніх спеціальностей слід зазначити, що основа традиційного мистецтва залишається в декоративно-ужитковому мистецтві, де новітні комп'ютерні технології виконують важливі, але допоміжні функції. Залишається також тонкий прошарок ринкового попиту на твори класичного живопису та графіки, але на сучасному етапі суспільного розвитку він, як і раніше, не має масового характеру, тому не є визначальним при виборі професії учнями.

Відповідно до ситуації, що склалася на ринку праці, слід наголосити, що підготовка учнів у СЗНЗХП потребує змін і нових підходів для формування ГС ПС у сфері художньої діяльності, що враховують сучасні вимоги. При наявності добре поставленої класичної образотворчої освіти, яка охоплює широке коло традиційних вузьких художніх спеціальностей, розглянуті вище невідповідності ринковим умовам не дозволяють врахувати важливі чинники формування структури ГС ПС. Зокрема, неврахування сучасних професійних вимог при формуванні ГС ПС неминуче відображається на суб'єктивних чинниках старшокласників при їх професійному самовизначенні. Як наслідок цього в учнів складаються неадекватні реаліям уявлення про спеціальності художнього профілю та

неможливість відповідно співвіднести власні якості та можливості з сучасними професійними вимогами.

Впровадження в навчально-виховний процес комп'ютерних технологій здійснюється без цілеспрямованого формування ГС ПС у сфері художньої діяльності та без врахування сучасних професійних вимог.

Використовуються комп'ютерні графічні програми, які не можуть охопити всі базові аспекти професійних вимог до сучасного фахівця. Найчастіше учні виконують творчі роботи за допомогою програм на зразок "Paint", які мають обмежені технічні можливості і не відображають сьогоденний стан ринкового попиту. Існують прагнення задіяти поширені між професіоналами графічні програми – Adobe Photoshop, CorelDRAW, але використовується принцип звичайного переносу традиційних завдань живопису в комп'ютерні засоби без врахування специфіки технології та зв'язку з реальними професійними завданнями. В результаті учні мають виконувати ті самі живописні твори, які вони раніше створювали в традиційному живописі, тільки засобами комп'ютерних графічних програм. У цьому випадку відсутня можливість виконати завдання, наближеного до умов реального виробництва, та здійснити таким чином професійну пробу. Крім того, не використовуючи переваги комп'ютерних графічних програм, які не належать безпосередньо до засобів художнього створення (пересування, оберти, масштабування, клонування, освітлення тощо) втрачається ефективність при ознайомленні учнів із змістом та особливостями сучасних художніх спеціальностей та розвитку спеціальних здібностей особистості. Впроваджуються графічні програми, які створені для максимального полегшення та прискорення праці високопрофесійних дизайнерів (Interior Designer тощо), де є вже готові елементи архітектури, інтер'єру, меблів тощо, але немає можливості створювати окремі об'єкти за власним задумом, тому учень має обмеження в поінформуванні стосовно змісту художніх спеціальностей та розвитку своїх професійно важливих якостей.

Майже відсутні в навчально-виховному процесі тривимірні графічні програми 3D Studio MAX, ZBrush, які на сучасному ринку праці відіграють провідну роль. Це обмежує поінформованість учнів і можливість провести професійні проби та адекватно співвіднести власні якості з сучасними вимогами до фахівців.

Отже, аналіз стану ГС ПС в загальноосвітніх, спеціалізованих навчальних закладах художнього профілю дає змогу констатувати, що, по-перше, процес підготовки до професійного самовизначення старшокласників не враховує цілого ряду необхідних сучасних професійних вимог, які з'явилися перед фахівцями, що працюють у сфері художньої діяльності. По-друге, не здійснюються зв'язки між традиційними умовами підготовки старшокласників до професійного самовизначення й існуючими спробами залучити комп'ютерні технології.

Вирішуючи другу вказану проблему, потрібно поєднати базові закономірності класичного мистецтва та нові комп'ютерні технології на основі проведення аналогій та визначенні спільних властивостей.

Висновки до другого розділу

Виявлено, що структура ГС ПС у сфері художньої діяльності містить у собі чотири компонента:

- 1) мотиваційний, де його складниками є інтерес до професії, намір обрати спеціальність та мотив такого вибору;
- 2) когнітивний, складниками якого є знання змісту художніх спеціальностей, знання теоретичних основ художньої діяльності і самооцінка власних якостей та можливостей;
- 3) практично-дійовий, який складається з практичного вміння та навичок виконання художніх робіт, а також особистісного професійного плану та практичних заходів щодо його реалізації;
- 4) креативний, який містить творчий підхід до вирішення поставлених завдань, а також розкриття та розвиток природних здібностей.

Критерії вимірювання структури ГС ПС у сфері художньої діяльності є ідентичними до вказаних вище складників компонентів означеної структури. Характеристику критеріїв забезпечує відповідна якісна шкала диференційованих показників, яка містить у собі п'ять рівнів за аналогією з п'ятибальною системою оцінювання знань та вмінь.

Дослідження стану підготовки старшокласників до ПС показало, що проведення професійних випробувань є поодинокими та не враховують сучасних професійних вимог (опанування комп'ютерними технологіями та сполучення їх із класичним образотворчим мистецтвом; не здійснюється зв'язок з найбільш розповсюдженими професійними завданнями фахівців та їхніми творчими методами).

У навчально-виховному процесі не використовуються тривимірні комп'ютерні графічні програми на зразок 3D Studio MAX, ZBrush, які є провідними у роботі сучасних дизайнерів та найбільш відповідають сьогоденним завданням профорієнтації (введення у світ дизайнерських спеціальностей, надання теоретичних та практичних основ художньої діяльності, розвиток творчого мислення тощо).

Не здійснюється зв'язок між класичним образотворчим мистецтвом та існуючими спробами залучити комп'ютерні технології до процесу підготовки учнів до ПС. Це призводить до порушення відчуття учнями творчого процесу при користуванні засобами комп'ютера та виникнення бажання суто творчі елементи художньої роботи вирішувати лише автоматизованим шляхом, який часто є неефективним або взагалі хибним. У свою чергу зворотній вплив комп'ютерних технологій не може надати відповідного позитивного наслідку у вигляді ефективних комп'ютерних вправ для розвитку особистих якостей, удосконаленню процесу створення ескізів та надання відчуття впевненості у власних творчих силах.

Таким чином, вказані невідповідності між існуючими педагогічними умовами та сучасними професійними вимогами зумовлюють неможливість отримати учнем необхідні знання змісту сучасних художніх

спеціальностей, а також провести відповідні професійні випробування та зіставити власні якості та можливості з професійними вимогами.

Результати вимірювання показали, що вище означені невідповідності негативно впливають на суб'єктивні чинники учнів, що зумовило переважно низький рівень готовності старшокласників до ПС. Зокрема, середній бал з ГС ПС у сфері художньої діяльності становив 2,6 бала (за п'ятибальною системою).

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У СФЕРІ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ

3.1. Педагогічні умови формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну.

Вирішення завдань професійної орієнтації у сфері художньої діяльності не вимагає від навчально-виховного процесу обов'язкового залучення промислових підприємств із співробітниками та використання їх матеріальних ресурсів, що зумовлено специфікою образотворчого мистецтва. Тому потрібно скористатись існуючою можливістю для цілеспрямованого, систематичного поєднання професійних випробувань у сфері художньої діяльності безпосередньо із навчально-виховним процесом СЗНЗХП. На ефективність поєднання професійних випробувань та навчально-виховного процесу вказує зокрема Д. Закатнов, розглядаючи приклад з підготовкою старшокласників до ПС у економічній сфері діяльності [30, с. 22-25].

Проведене в попередніх розділах вивчення процесу формування ГС ПС у сфері художньої діяльності показало необхідність створення організаційно-педагогічних умов, які враховують, перш за все, нові вимоги ринку праці, що зумовлені стрімким розвитком сучасного суспільства, науки та техніки. Створення таких умов забезпечить повноцінний процес ознайомлення із світом сучасних художніх спеціальностей та надасть можливість провести відповідні професійні випробування, що в свою чергу сприятиме підготовці старшокласників до вибору професії адекватно існуючому стану ринкових вимог з урахуванням його подальшого розвитку. Виходячи з означеного завдання, слід вказати, що СЗНЗХП мають реальну можливість для врахування у навчально-виховному процесі нових професійних вимог до особистості для ефективного формування структури ГС ПС. Для вирішення поставленого завдання потрібно взаємно

узгодити навчальні програми “Композиція”, “Комп’ютерна графіка”, “Художня культура” та поєднати їх тематичні завдання із професійними випробуваннями, які враховують сучасні вимоги ринку праці. Крім того, на основі означених навчальних предметів потрібно створити прямий та опосередкований взаємний зв’язок на принципах професійної орієнтації між комп’ютерними технологіями та традиційним образотворчим мистецтвом.

Слід наголосити, що процес поєднання завдань професійної орієнтації та комп’ютерної графіки із класичною навчально-виховною метою предмету “Композиція” (засвоєння композиційних закономірностей, взаємообумовленість із всіма видами мистецтва, розвиток творчості тощо), проводиться без втрати якостей, як з одного боку, так із другого, тому що будь-яке традиційне завдання композиції можна поєднати з питаннями професійної орієнтації. Підтвердженням такої можливості слугують дослідження М. Пічкур [72; с. 73] (композиція в образотворчому мистецтві), В. Щербини [109; с. 108] (створення спеціальних композиційних вправ) та ін. На основі даних досліджень обґрунтовано поєднання процесу художнього навчання з профорієнтаційними заходами на основі предметів “Композиція” та “Комп’ютерна графіка” як інтегруючих факторів (завдяки добору традиційних художньо-навчальних завдань, вправ, які одночасно ефективно вирішують профорієнтаційну мету відповідно сучасним вимогам ринку праці). Зокрема, класичне завдання передавання на папері власних вражень від прочитаного літературного твору можна поєднати із спеціальністю книжкового ілюстратора, мультиплікатора або художника театру. При такому завданні логічно також розглядати питання професії архітектора, дизайнера інтер’єрів, ландшафту та здійснювати професійні проби тому, що в ілюстрації літературного твору завжди присутні в різних сполученнях пейзаж, інтер’єр, архітектурні будівлі тощо.

При взаємоузгодженні програм вказаних вище предметів та поєднання їх тематичних завдань з сучасними професійними вимогами ринку праці виявляється необхідним врахування універсальності поняття “композиція”, яке у своїй основі містить принцип складання, упорядкування, з’єднання. Композиція розглядається, як один із типів структури, найбільш складний і досконалий, розрізняється безпосередньо цілісна композиція та звичайна конструкція. Конструкцією вважається функціональна структура, елементи якої можуть замінятися без шкоди для цілого. У композиційній цілісності жоден з елементів не може бути змінений, оскільки він набуває унікального сенсу тільки в одному, неповторному сполученні з іншими елементами. З цього приводу вважається, що композиція важка для теоретичного аналізу, оскільки вона існує у формі нескінченного історико-художнього процесу. Про цей процес можна судити тільки приблизно, вибірково розглядаючи окремі твори мистецтва в їхній матеріальній формі, порівнюючи, аналізуючи, відшукуючи загальні принципи й закономірності. Таких закономірностей небагато, а композиційна цілісність у кожному випадку унікальна, неповторна, і “композицій” на світі стільки ж, скільки творів мистецтва. Тому вважається, що в історії мистецтва й у теорії композиції (всупереч академічним канонам) немає непорушних правил, законів, рецептів. А існують лише закономірності, що проявляють себе певним чином та залежать від типу й виду мистецтва, епохи, стилю, течії, школи того або іншого майстра й, нарешті, індивідуального мислення художника.

Крім багатогранності формулювання терміна “Композиція” складності додає ще і традиційне позначення цим терміном широкого кола подій та явищ, зокрема, наголошується, що композицією називають: предмет художньої діяльності; творчий метод художника (у загальному визначенні як “засіб дії”); один із засобів формоутворення в мистецтві; процес художньої творчості, що складається з окремих, якісно своєрідних етапів; результат цього процесу, особлива якість цілісності, виявлена в

конкретному творі мистецтва; основний розділ теорії мистецтва, навчальну дисципліну, що вивчає принципи й закономірності досягнення цілісності твору мистецтва. Найбільш простим підходом визначено намагання копіювати навколишню дійсність з метою досягти зовнішньої схожості. Цей шлях приведе згодом художника-початківця до розуміння безперспективності такого методу в силу невідповідності промислових художніх фарб кольорам природи.

Тоді для людини відкривається другий шлях – він також легкий і не вимагає професійного досвіду, а тільки лише деякої натренованості – компіляція, тобто з'єднання запозичених в інших художників форм, прийомів, окремих об'єктів. У порівнянні з плагіатом така робота має примітивний, але творчий характер, однак у компіляції відсутній момент новаторства, новизни, вона марна як для сьогодення, так і для майбутнього.

Більш творчим є спосіб інтерполяції (зміна, перекручування) – привнесення у відомі раніше образи, у тому числі класичні, нових, незвичайних рис. Такий засіб характерний для архаїчних типів мистецтва, народної творчості, на формальному рівні він проявляється у різних варіаціях.

Реплікація (поновлення, зворотній рух) на відміну від копіювання, є не абсолютно точним повторенням, а авторською інтерпретацією оригіналу з можливою зміною деталей.

Найбільш досконалим засобом, що відповідає повною мірою новизні, ясності й розвитку, варто вважати композицію. Головна якість композиційної цілісності – архітектоніка, вона відрізняє художнє зображення від натуралістичного й абстрактного. Архітектоніка – це внутрішній лад твору, загальне поняття для всіх видів мистецтва. Для звичайної гармонізації форми (образотворчої конструкції) відповідними засобами виступають – пропорційність, врівноваженість, акцентування. На вищому рівні композиційного мислення основними засобами (відповідно

до принципу архітектоніки) стають прийоми переносу змісту із загального на часткове: метафора, метонімія, уособлення, порівняння, синекдоха, епітет та відбувається перетворення конструкції в композицію й художню форму.

Таким чином, на основі розглянутих особливостей при розумінні поняття “композиція” можна вважати, що цей напрям є найбільш складним у процесі формування структури ГС ПС та розвитку художніх здібностей особистості. Вказується на важливості та складності такого розвитку, де ототожнюються два поняття “композиція” та “творчий процес”, де під останнім розуміється вищий рівень пізнання та діяльності, що мобілізує усі якості особистості з метою породження нового та унікального. В. Щербина у дисертаційному дослідженні наголошує на тому, що предмет “Композиція” є базовою навчальною дисципліною, яка інтегрує решту художніх предметів [109, с. 78].

На основі досліджень Г. Гребенюка [25], О. Кайдановської [34] необхідно вказати, що поєднання завдань традиційного мистецтва з суто профорієнтаційною метою не обмежує творчість особистості, тому що учень завжди залишається вільним при передачі власного погляду на поставлене завдання, виборі сюжету композиції, її колірно-тонової характеристики тощо. Подібні завдання завжди були присутні в практиці навчально-виховного процесу СЗНЗХП зокрема, на уроці “Композиції”, але вони були несистематизовані і виконувались рідко лише на основі простого збігу обставин, а також без комп’ютерної підтримки. Отже, їх потрібно систематизувати та цілеспрямовано орієнтувати на формування ГС ПС саме із урахуванням сучасних професійних вимог до особистості та узгодити із навчальним матеріалом предмета “Комп’ютерна графіка”.

Отже, організаційно-педагогічні умови, які відповідають сучасним вимогам ринку праці, а також його перспективі розвитку та зумовлюють ефективну підготовку старшокласників до ПС виявляються такими: 1) розробка навчальних програм із предметів “Композиція” і “Комп’ютерна

графіка”, зміст яких узгоджено між собою, а також “Художньою культурою” з урахуванням професійної орієнтації старшокласників; 2) поєднання тематичних завдань предметів “Композиція”, “Комп’ютерна графіка”, “Художня культура” з професійними випробуваннями (які враховують сучасні вимоги до фахівців художніх спеціальностей); 3) організація і координація взаємодії педагогічного колективу, спрямованої на забезпечення ефективного процесу професійного самовизначення старшокласників (поінформування, діагностика і розвиток спеціальних здібностей і професійно важливих якостей особистості, аналіз професії, самоаналіз, професійні випробування).

Викладені організаційно-педагогічні умови, що враховують сучасні професійні вимоги до особистості при формуванні ГС ПС у сфері художньої діяльності взаємопов’язані між собою та забезпечують можливість впровадження їх у будь-яку навчальну програму з “Композиції” та “Комп’ютерної графіки”, а також сприяють творчому прояву особистісних якостей учнів. Таким чином, створені дві програми “Композиція” та “Комп’ютерна графіка” (Додатки Д1, Д2) мають у своїй основі визначені організаційно-педагогічні умови та розраховані на їх можливу корекцію в разі необхідності удосконалення або узгодження із неоднаковими навчально-виховним процесом та технічними можливостями різних СЗНЗХП.

Визначені умови є організаційними завдяки можливості організувати учнів для самопізнання, самооцінки та саморозвитку (за рахунок поінформування та проведення відповідних професійних випробувань), що є основою професійного самовизначення особистості [67, с. 42-47]. Також необхідними виявляються організація та координація взаємодії педагогів школи, психолога, адміністрації, соціальних робітників для забезпечення ефективного процесу професійного самовизначення старшокласників. Крім того необхідна організація відповідного навчально-виховного процесу з паралельного викладання предметів “Композиція”,

“Комп’ютерна графіка”, “Художня культура” та їх методичне й технічне забезпечення. Отже, нижче створено модель відповідного впливу визначених організаційно-педагогічних умов на ГС ПС (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Схема організаційно-педагогічних умов формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності

Практичне застосування визначених організаційно-педагогічних умов означає введення в навчально-виховний процес професійних випробувань у вигляді тематичних завдань, які не випадково, а

систематично та цілеспрямовано вводять у світ сучасних художніх спеціальностей та впливають на розвиток необхідних для майбутньої спеціальності особистісних якостей учня. Професійні проби поєднуються з навчально-виховними програмами за принципом добору тематичних завдань, які концентрують у собі сучасні вимоги до особистості фахівця та відповідають спеціальностям, що найбільш поширені на сучасному ринку праці.

Завдяки чому здійснюється безпосереднє ознайомлення зі світом художніх спеціальностей та особливостями їхнього змісту, а також з'являється можливість виконання професійних проб сучасної виробничої сфери. У своїх дослідженнях Г. Гребенюк, О. Кайдановська, Т. Міхова, М. Пічкур, В. Щербина [25; 34; 59; 73; 238] та інші показують можливість об'єднання традиційної художньої освіти із профорієнтаційною метою. Тому можна зокрема, традиційну тему малювання будівлі (казкової, будинок моєї родини, літературного герою, фантастичний тощо) спрямувати на ознайомлення із професійними завданнями архітектурного характеру, в наслідок цього з'являється можливість ефективного впливу на компоненти структури ГС ПС. Такий вплив відбувається за рахунок виконання тематичної роботи (одночасно професійної проби), у якій поєднані традиційні завдання (колорит, тонові співвідношення, композиція, перспектива тощо) із пошуком відповідності між художнім оформленням та його доцільністю стосовно призначення будівлі, а також природного включення в оточуюче середовище з урахуванням особистісних естетичних уявлень учня.

Таке завдання потребує нестандартного підходу до його вирішення, та, як наслідок, учень отримує відповідні теоретичні знання, які стосуються художніх спеціальностей, та має можливість виконати професійні проби, де перевіряються власні творчі сили. Подібні завдання мають бути адаптованими до вікового рівня розвитку учня, тобто складні елементи теорії потрібно викладати на доступних прикладах та простими,

логічними поясненнями, без переобтяження великою кількістю дрібних деталей. Постановка завдань та їх виконання не повинні обмежувати творчу думку та самовираження учня, а навпаки сприяти та заохочувати до пошуку самих несподіваних рішень та знахідок. Вказані тематичні завдання (одночасно професійні проби) доцільно виконувати паралельно на уроках комп'ютерної графіки та традиційними художніми матеріалами під час занять з композиції.

Крім того, потрібно наголосити, що втілення визначених організаційно-педагогічних умов надає широкий простір для індивідуального підходу до особистості учня у навчально-виховному процесі. Тобто, тематика навчальних завдань, що наближені до реальних виробничих робіт у кожному окремому випадку може бути диференційована за рівнем складності з урахуванням професійних намірів та рівня підготовленості учня. Диференціація має відбуватись на рівні розподілу системи професійної орієнтації на допрофесійний та професійний періоди. Зокрема, для учнів, що обрали художню спеціальність та намагаються розширити відповідні теоретичні знання та практичні вміння можливе застосування окремих елементів професійного навчання. Для учнів, які не визначилися із професійними намірами або розглядають художню діяльність як резервний професійний намір, тематичні завдання мають бути спрощені.

Спираючись на методичний посібник [67], були визначені можливості комп'ютерної графіки у навчально-виховному процесі з метою проведення профорієнтаційної роботи. Зокрема, ґрунтуючись на розробках з евристики, образного та просторового мислення, було створено спеціальні комп'ютерні вправи, практичне застосування яких в навчально-виховному процесі передбачає дві форми. Перша форма застосування може бути у вигляді безпосереднього виконання тематичної творчої роботи, де, користуючись технічними засобами комп'ютерної графіки, учень має можливість здійснювати неодноразові перевтілювання об'єктів

та створювати різноманітні варіанти композиції. При виконанні художньої роботи учень може виправляти певні помилки та недоліки, шукаючи кращі варіанти та порівнюючи їх між собою. У цьому випадку учень, цілеспрямований викладачем, вправляється в засобах практичної реалізації теоретичних положень образотворчого мистецтва, шукаючи відповідь на питання, що належать до структури ГС ПС.

Друга форма застосування має вигляд цілеспрямованого виконання окремих вправ, які не мають безпосереднього відношення до тематичної творчої роботи, але дозволяють вирішити принципові питання, що належать до теорії та практики мистецтва та сприяють формуванню ГС ПС. Такі вправи ґрунтуються на основі образного та логічного мислення та трансформації зорових образів. Так, учень виконує вправу, яка полягає в розташуванні заданих об'єктів у певному форматі, користуючись композиційними закономірностями з метою створити закінчену композиційну структуру. Подібна вправа є традиційною при навчанні основам образотворчого мистецтва, але, на відміну від нього, комп'ютерна графіка має значні переваги, тому що раніше учень змушений був вирізати з кольорового паперу геометричні об'єкти та наклеювати їх на окремий лист в певному розташуванні. Завдяки комп'ютерній графіці зникає необхідність виконувати додаткову технічну працю та з'являється можливість сконцентруватись виключно на творчому процесі. Крім того, якщо скористатись тривимірною графікою, то виникає можливість працювати з об'ємними об'єктами, що надає нових переваг. З приводу ефективності використання тривимірних об'єктів під час навчально-виховного процесу можна звернутись до дослідження, проведеного І. Каплунович, де доводиться необхідність застосування саме тривимірних предметів [36, с. 70-71].

Комп'ютерні вправи передбачають застосування штучних середовищ, створених засобами комп'ютерної графіки. Перший варіант застосування передбачає створення середовища при виконанні

тематичного завдання. В цьому випадку учень виконує не окремий заданий елемент (ескіз мозаїки, вітражу, фрески тощо), а створює завершену композиційну просторову структуру у вигляді інтер'єру, ландшафту, архітектурного комплексу з переданням відповідного стану природи, пори року та доби тощо. Створюючи подібні середовища, замість виконання окремих елементів учень має ефективну можливість розвивати професійно необхідні особистісні якості за допомогою розробки цілісних композицій, які є за своєю суттю художнім проектом, тобто професійною пробою. У таких середовищах учень розв'язує комплексну професійну задачу поєднання художніх властивостей об'єктів з їх практичним призначенням та органічним включенням у навколишнє оточення, а також створення певного художнього образу. До створення штучних середовищ можна віднести також виконання засобами комп'ютерної графіки попередніх ескізів до творчих робіт, у яких можна цілеспрямовано змоделювати декілька варіантів власного задуму.

Другий варіант застосування має вигляд створення спеціальних середовищ викладачем або учнем, які не мають прямого відношення до творчої роботи, але вирішують принципово важливі питання теорії та практики та безпосередньо розвивають професійно важливі особистісні якості. Зокрема, для пояснення принципу розподілу світла на об'єкті, де найбільш освітленою частиною предмету є та, на яку промені світла падають перпендикулярно і при найменшій зміні цього кута промені будуть більш сковзати уздовж площини предмету, що відповідно робить поверхню темнішою. Для наочного показу цього прикладу за допомогою програми 3D Studio MAX слід створити декілька прямокутних площин, що мають однакову колірно-тонову характеристику та розташованих перпендикулярно до променів джерела освітлення. Далі, залишаючи першу площину у вихідному положенні, відхиляємо другу відносно напрямів променів світла, що автоматично викликає потемніння тону площини. Наступну третю площину відхиляємо ще більше, внаслідок чого вона стає

ще більш темною, що чітко простежується при порівнянні вказаних площин (рис. 3.2). Ця вправа логічно пов'язується із показом так званої “обрубки”, де будь-який об'єкт приводиться у стан узагальнених окремих площин, що створюють головну форму цього об'єкту (рис. 3.3).

Рис. 3.2. Показ площини під різним кутом до променів

Рис. 3.3. Глек рублений

У цьому випадку тривимірні комп'ютерні графічні програми мають суттєві переваги тому, що є можливість розташувати будь-який об'єкт у потрібному середовищі та створити відповідне освітлювання, де наочно демонструються світлотіньові закономірності. Далі покажемо використання штучних середовищ при поясненні теорії тіней. Так засобами програми 3D Studio MAX автоматично відображаються тіні, що падають та власні тіні створених об'єктів, які підлягають певному регулюванню, що забезпечує можливість показу теоретичних закономірностей. Отже, вибираючи певний вид тіней, набір яких присутній у технічних засобах програми, є можливість продемонструвати учням закономірність явища розсіювання тіні, що падає в залежності від ступеня віддалення від предмету. За рахунок пересування об'єктів або джерела освітлення можна продемонструвати особливості розташування тіней, що падають на сусідніх предметах, що залежить від форми та тонової характеристики цих об'єктів.

Комп'ютерна графіка виявляє значний потенціал для врахування індивідуальних особливостей сприйняття учнів навчального матеріалу, що дозволяє вирішувати важливі питання формування структури ГС ПС. Згідно особливостей зорового сприйняття людини, відомо, що немає науково обґрунтованих підстав вважати, що декілька людей при погляді на

один об'єкт мають однакове зорове уявлення про нього. Такий висновок пояснюється тим, що, по-перше, на якість зору може впливати вік людини, стан здоров'я, емоційний стан, по-друге, важливим чинником є фахова підготовка особистості, наприклад, професійний художник сприймає зображення по-іншому ніж представник спеціальності, яка не пов'язана із образотворчим мистецтвом. Особливо така різниця в зоровому сприйнятті буде відчуватись між досвідченим художником-педагогом та учнем, який не має ані спеціальної художньої освіти, ані достатнього практичного досвіду. Оскільки при обробці зображення на сітчатці ока задіяні складні психічні процеси, то до перелічених факторів, що обумовлюють неоднакове зорове сприйняття, додається ще і відмінність між психічними типами людини. Тому стає очевидним неоднаковість у зоровому сприйнятті декількох людей при розгляданні одного об'єкта. Цей факт обумовлює неможливість напевно стверджувати про те, на скільки добре зрозумілі учню традиційні наочні матеріали при викладанні теоретичних закономірностей образотворчого мистецтва або при практичному створенні художньої роботи. Викладене зумовлює відповідні складнощі при формуванні ГС ПС у сфері художньої діяльності, але комп'ютерні графічні програми дозволяють врахувати особливості зорового сприйняття людини.

Так, для пояснення теоретичних положень когнітивного компоненту структури ГС ПС, що містить у тому числі колірно-тонові та світлотіньові відношення, простір, рефлекс тощо, створюється відповідне штучне середовище, де моделюється потрібна ситуація. Завдяки цьому учень має можливість відповідно власним індивідуальним особливостям сприйняти та засвоїти теоретичні положення та відпрацювати практичні навички. Зокрема, засвоєння учнями теорії рефлексів на практиці виглядає наступним чином: створюється горизонтальна площина, на яку ставиться об'єкт (наприклад, традиційний в образотворчому мистецтві глечик). Потім додаються бокові площини, що обмежують простір та створюють

потрібне колірне та тонове оточення для глечика. Після чого позаду глека поміщають додаткове джерело освітлення, яке буде імітувати з різною інтенсивністю явище віддзеркалення променів світла від сусідніх площин на задній бік глечика, причому рефлекси можуть бути кольоровими, а додаткових джерел, розташованих не тільки позаду, імітуючи кольорове оточення, декілька. Перевага комп'ютера полягає в тому, що, регулюючи силу світла від додаткового джерела, є можливість знайти той варіант освітлення, який буде оптимальним для сприйняття та розуміння кожним учнем. Тобто для кожного учня буде створено ситуацію, яка стане йому повністю зрозумілою на тому етапі освітлення, який відповідає його індивідуальним зоровим та психологічним особливостям сприйняття (рис. 3.4).

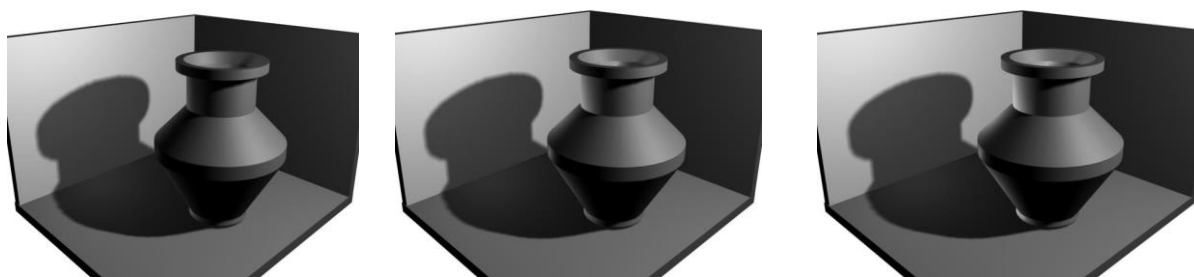

Рис. 3.4. Показ різної ступені яскравості рефлексів на задньому боку глечика

Після такого показу учень може самостійно випробувати різні варіанти освітлення та закріпити отримані знання. Слід зазначити, що технічне виконання вказаних дій засобами тривимірних програм є елементарним і при створенні вказаного середовища займають декілька хвилин.

Визначені умови спираються також на багаторазово випробувані на практиці положення класичного поняття “викладацький малюнок”. Тобто використання означених комп'ютерних вправ передбачає застосування теоретичних положень класичного “викладацького малюнку”. Розкриємо більш докладно, за допомогою яких можливостей комп'ютерних графічних програм відбувається опора на викладацький малюнок. Відомо, що головна

мета викладацького малюнку полягає в показі учням закономірностей образотворчого мистецтва та технічних способів виконання художніх робіт, а також безпосереднє виправлення помилок в учнівському творі з відповідним поясненням. Використання класичного викладацького малюнку передбачає:

- 1) малюнок на дошці крейдою;
- 2) малюнок на аркуші паперу, що закріплений на дошці та виконаний художніми матеріалами, які використовують учні;
- 3) невеликий малюнок на роботі учня в осторонь від його зображення, де показується принцип виконання певного елемента, який викликав труднощі;
- 4) безпосереднє виправлення учнівської роботи з відповідним поясненням його помилки та шляхів її виправлення.

Отже, спираючись на теоретичні та практичні положення викладацького малюнку, проводяться аналогії із можливостями комп'ютерних технологій. Тобто вказані перший та другий пункти класичного викладацького малюнку в комп'ютерній графіці перетворюються у створення зображення педагогом на головному комп'ютері, яке одночасно відображається на всіх учнівських моніторах. Третій та четвертий пункти є цілком аналогічними при індивідуальній роботі педагога із учнями на їхніх комп'ютерах. Замість класичних прийомів викладацького малюнку в комп'ютерних графічних програмах присутні нові технологічні можливості, які обумовлюють ефективне використання теоретичних положень та практичних методів. У першу чергу до таких нових можливостей слід віднести засоби пересування, обертів, трансформування та призначення матеріалів об'єктам. Отже, маніпулюючи змістом штучних середовищ, ґрунтуючись на положеннях викладацького малюнку, використовуючи для цього колірно-тонові співвіднесення, композиційну структуру, моделювання форми об'єктів, є можливість повноцінно ознайомити учнів із змістом та особливостями

сучасних художніх спеціальностей та провести відповідні професійні випробування.

3.2. Методика формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері сучасного дизайну.

Евристичні методи лежать в основі процесу формування ГС ПС у сфері художньої діяльності тому, що завжди при виконанні будь-якого суто навчального завдання присутній пошук нового рішення, яке буде притаманне лише даному учню, його персональній манері виконання та уявленням про шляхи вирішення поставленої проблеми. Тому необхідно визначити основні положення застосування евристичних методів з метою пошуку нового рішення засобами комп'ютерної графіки.

Надання учню простої суми знань з використання комп'ютерних технологій не дає автоматично можливості вирішувати творчі завдання на високому рівні та ефективно формувати ГС ПС. Для створення художньої роботи з додержанням професійних ознак необхідно активне залучення творчого мислення. Тому потрібно навчити учнів користуватись евристичними методами знаходження суб'єктивно нового або можливо об'єктивно нового рішення поставлених продуктивних завдань і відповідно оперувати засобами комп'ютерної графіки. Графічні програми повинні розвивати здатність учня творчо мислити і знаходити нестандартні рішення, розглядаючи окремий технічний засіб з точки зору можливості використання його у різноманітних випадках та у несподіваному вигляді. Педагог має забезпечити учню можливість самостійно знайти рішення творчого завдання шляхом надання йому відповідних знань та розвитку творчого мислення.

Вказані завдання під час формування професійного самовизначення стосуються не тільки художніх спеціальностей, а й багатьох інших, на чому акцентує увагу Ів. Бех: "Більшість видів сучасної трудової діяльності передбачає готовність спеціаліста до вирішення неординарних,

неалгоритмізованих задач, успішне розв'язання яких часто залежить від правильності оцінки ситуації й вибору оптимальної стратегії дії (прийняття управлінського рішення, постановка медичного діагнозу, усвідомлення наслідків педагогічного впливу та ін.). Можна стверджувати, що здатність розв'язувати проблемні ситуації є важливою професійною якістю, яка тією чи іншою мірою задіяна в усіх видах кваліфікованої праці” [3, с. 263-264].

Для ефективного розвитку здатності учнів творчо мислити необхідно навчити їх відповідним методам, які дадуть можливість знаходити рішення продуктивних задач. Для виконання цього завдання за основу узято дослідження щодо формування технічного творчого мислення за допомогою евристичних методів [67, с. 111-112] з урахуванням специфіки образотворчого мистецтва та комп'ютерних технологій.

Визначення першого методу є таким: “Метод аглютинації полягає в тому, що нове знання отримують шляхом приєднання до одного об'єкта ознак іншого об'єкта” [67, с. 111]. Якщо перенести зміст цього визначення на засоби комп'ютерної графіки у образотворчому мистецтві, то утворюються нові ефективні можливості для створення спеціальної системи продуктивних завдань, спрямованих на розвиток художньо-образного мислення. Наприклад, якщо поєднати архітектурну колону класичного грецького доричного ордеру із скульптурою, то з'являється новий за змістом і структурою художній образ, тобто архітектурний елемент будівлі перетворюється у елемент пам'ятника. Даний приклад наочно демонструється у таких відомих творах мистецтва, як Вандомська колона у Парижі тощо. Виконання учнями таких завдань, як наведений приклад, засобами програми 3D Studio MAX дозволить активно задіяти художнє мислення учнів саме на основі вказаного методу аглютинації. Тривимірні програми дозволяють використовувати подібні завдання за рахунок можливості вільно пересувати, обертати, масштабувати об'єкти,

розглядаючи їх з усіх боків та поєднувати між собою, обираючи найкращі положення і ракурси.

Другий метод має наступне визначення: “Метод розчленовування – нове утворюється внаслідок роз’єднання частин об’єктів” [67, с. 111]. Доцільно показати можливість і ефективність усіх евристичних методів на прикладі одного предмета, у нашому випадку це може бути розглянута вже колона. Використання саме одного предмета наглядно демонструє принципову різницю методів, які розглядаються. Таким чином, на прикладі архітектурної колони є можливість показати роз’єднання на всі її складові: база, ствол колони, капітель, а також елементи, які теж входять до архітектурного ордеру архітрав, фриз, карниз та застосування цих елементів у різноманітних випадках та вигляді. За допомогою програми 3D Studio MAX є можливість розділити колону площиною переріза на окремі частини будь-яких розмірів та форми і використовувати їх не в якості несучої опори, а як декоративний засіб оформлення інтер’єру, імітуючи нішу, арочні прорізи, обрамлення вікон, дверей тощо. В даному випадку метод розчленовування може використовуватись не тільки за допомогою площин перерізу, а і полігонального моделювання, де окремі необхідні частини будь-якої конфігурації можуть бути виділені та пересунуті. Крім того, в образотворчому мистецтві роз’єднання об’єкта може існувати не тільки у прямому сенсі, як з прикладом колони, але і в іншому вигляді. Наприклад, розчленити можна композицію живописного твору і отримати новий зміст, смисл та художній образ. Під час розподілу картини на плани теж присутній метод розчленовування, де кожний окремий план можливо розбити на додаткові плани і отримати нове рішення композиції. При рішенні художньої роботи у кольорі та тоні також застосовується вказаний метод, це наочно демонструється, коли необхідно загальну форму об’єкта вирішити більш детально. В цьому випадку колірно-тоновими плямами практично розчленовується загальна колірна гама об’єкта та утворюється нова форма.

Наступний третій метод має таке визначення: “Метод об’єднання – нове утворюється внаслідок з’єднання (за конкретною логічною схемою)” [67, с. 111]. У нашому прикладі з колоною метод об’єднання наглядно демонструється створенням за допомогою однієї колони цілої колонади, яка може бути різної довжини, форми та з різним перекриттям. Засоби 3D Studio MAX дають змогу продемонструвати учням приклад вирішення завдання методом об’єднання через створення архітектурних портиків, які можуть бути круглої, прямокутної, овальної форми тощо. При об’єднанні колонади з перекриттям теж можливе знаходження нових форм і відповідно нових художніх образів. Перевага тривимірної програми полягає у можливості легко пересувати колони, перемички, перекриття і моделювати з них різноманітні конструкції, розглядати їх з різних боків та знаходити потрібні ракурси та пропорції.

Метод заміщення, суть якого полягає у заміні одних елементів на інші, більш ефективні, які найкраще сприяють досягненню визначеної цілі. Учням можна показати приклад рішення завдань за допомогою цього методу, знову використавши колону. Так, якщо архітектурна композиція, яка зумовлена призначенням споруди, вимагає нового рішення, то знаходять елементи, які відрізняються від класичних грецьких ордерів та найкраще передають творчу ідею архітектора. Принцип дії цього методу яскраво розкривається на прикладі відомих творів архітектурного мистецтва, таких як застава Етуаль у Парижі та внутрішній двір палаццо Піті у Флоренції, де ствол колони виконано з циліндричних та прямокутних елементів, які складено почергово. Двір палаццо Дукале у Мантуе, де колони нагадують спіраль та прикрашені орнаментом. Перевага тривимірних графічних програм полягає у можливості створювати будь-які елементи в об’ємі, клонувати їх у потрібній кількості та вільно моделювати з них різноманітні варіанти конструкції.

Наступний з евристичних методів визначається таким чином: “Метод аналогії – утворення нового по аналогії з відомим” [139, с. 111].

Поясненням для учнів може слугувати принцип створення колони на основі її складових, який можна застосувати при виготовленні інших предметів. Якщо, наприклад, провести аналіз складових форми ліхтаря освітлення виконаного у художньо-декоративному стилі, то з'ясується практично повна аналогія з конструкцією колони. Тобто класичні принципи створення художніх предметів на високому рівні, які перевірені віками, у даному випадку з колоною використовуються у конструкції інших предметів, надаючи своїх характерних художніх особливостей та якостей. Принцип створення колони можна спостерігати у конструкції багатьох фонтанів, наприклад, фонтан у дворі Бельведера в Ватикані. Метод аналогії може бути застосовано з максимальною ефективністю за допомогою абстрагування від форми вихідного об'єкту, тобто здійснювати не півзаходи у вигляді змін окремої частини предмета, а повністю створити новий образ. Так було створено новий образ колони у вигляді атлантів та каріатид, які підтримують перекриття. У даному випадку повністю відмовились від традиційної колони і шляхом аналогії за принципом опори обрали фігуру людини, яка може виконувати завдання додаткової підтримки та художньо-декоративного оформлення будинку. Завдяки можливостям і зручності роботи з різноманітними тривимірними об'єктами у програмі 3D Studio MAX цей метод ефективно використовувати для рішення творчих завдань. Так на основі різноманітних засобів трансформування форми та просторового положення будь-якого тривимірного предмету існує можливість використати його структуру побудови для створення іншого предмета з наданням йому потрібних якостей і вигляду.

Шостий евристичний метод має таке визначення: “Метод оптимізації як етап вибору оптимального елемента при розробці технологічного процесу” [67, с. 112]. Перший варіант застосування цього методу полягає у тому, що для створення одного об'єкта засоби комп'ютерної графіки передбачають декілька варіантів технічних прийомів і тому потрібен саме

оптимальний для знаходження ефективного рішення завдання. Другий варіант, у якому можна розглядати даний метод, це вибір оптимального елемента композиційної структури для найбільш вдалого передання творчого задуму автора. Наприклад, для монетного двору у Венеції оптимальним елементом створення колони архітектор обрав циліндричні кола різного діаметру, які нагадують складені у стопку монети. В церкві святого Павла в Іссуаре (Овернь) капітель колони має зображення Таємної Вечері, тобто оптимальність підбору елементів та їх доцільність у кожному окремому випадку – це необхідна вимога творчого процесу. Графічна програма 3D Studio MAX надає можливість ефективно розвивати творче мислення учнів тому, що дозволяє у короткий відрізок часу змінити велику кількість варіантів окремих елементів для порівняння і обрання оптимального, який відповідає визначеним умовам і творчій ідеї автора. Крім того, є численні технічні засоби, які дозволяють скорегувати форму, колір, тон об'єкту до потрібного стану (моделювання форми шляхом комбінування різноманітних об'ємних фігур, полігональне моделювання, “булевські” методи тощо). Важливим чинником також є можливість миттєво змінити колір, тон предмета та призначити йому матеріали, імітуючи вигляд будь-якої поверхні.

Таким чином, розглянуті приклади використання комп'ютерної графічної програми 3D Studio MAX демонструють технічну можливість застосувати евристичні методи для пошуку рішення творчих завдань та розвивати за їх допомогою творче мислення учнів. Виконання вправ, подібних описаним прикладам, дозволить старшокласникам опанувати вказаними методами пошуку нового і вільно викладати свої творчі ідеї як засобами графічних програм, так і традиційними засобами. Такі вправи дозволять здійснити професійні проби і перевірити власні можливості, крім того допоможуть ознайомитись з новими різновидами художніх спеціальностей та створити образ майбутньої професії.

На основі досліджень [109] у навчально-виховному процесі виявляється ефективним застосування спеціальних вправ (зокрема, композиційних та спрямованих на розвиток образного мислення). Тому, доцільно створити комп'ютерні вправи, які є професійними пробами у сфері художньої діяльності, а також розвиваючим засобом професійно важливих якостей особистості, зокрема просторового мислення.

Розвинуте просторове мислення в контексті художньої діяльності розглядається як невід'ємна складова основних професійних вимог. Для розуміння важливості цього питання достатньо звернути увагу на те, що у творчому процесі тривимірний світ відображається на двовимірній площині полотна або паперу. Скульптор, виконуючи твір, може розраховувати лише на загострене відчуття обсягу та простору, бо, моделюючи форму з глини, він не має можливості додатково задіяти колірно-тонові засоби для посилення ефекту просторовості. Тому професійне самовизначення старшокласників у сфері художньої діяльності неможливо розглядати без вирішення питань, пов'язаних з розвитком просторового мислення. Для здійснення професійних проб на рівні сьогоденних вимог та успішного розвинення в учнів просторового мислення, сучасна наука і техніка дає нові ефективні можливості. Так, комп'ютерна графіка має засоби, які дозволяють традиційним методам розвитку просторового мислення надати більшої результативності, а у деяких випадках створюють нові можливості, які притаманні лише комп'ютерним технологіям. Тому покажемо способи створення спеціальних комп'ютерних вправ, які дозволять ефективно розвивати просторове мислення старшокласників та решту професійно важливих якостей особистості (опанування колірно-тоновими та композиційними співвідношеннями тощо), використовуючи технологічні можливості тривимірних програм.

Вважається, що просторове мислення це специфічний вид мисленнєвої діяльності, що забезпечує аналіз просторових властивостей і

відношень реальних об'єктів (їх графічних зображень), оперування цими відношеннями та властивостями у процесі рішення задач. Основною структурною одиницею просторового мислення є образ, що відображає всі просторові особливості сприймаючого об'єкта (форма, величина, співвідношення елементів на площині, у просторі). Тому, для розвитку просторового мислення, виходячи з наукових досліджень, слід спиратись на різноманітні засоби трансформації образу, зокрема, існують три типи оперування образами, де перший тип визначається змінами просторового положення об'єкта, другий тип – це перетворення структури образу, а третій тип передбачає перетворення структури і просторового положення образу одночасно.

Якщо розглядати вказану класифікацію типів трансформування образу через можливості комп'ютерної графіки, то виявляються ефективні прийоми використання даної методики. Наприклад, тривимірна програма 3D Studio MAX має технічні засоби, які дозволяють здійснити майже будь-яке трансформування об'єкту. Так, першому типу оперування відповідають засоби вільного пересування та поворотів тривимірних об'єктів. Завдяки можливості спостерігати у різних вікнах проекції за змінами в просторовому положенні об'єкта складається вичерпна інформація про його місцезнаходження у просторі, стосовно інших предметів або по відношенню до спостерігача. Другий тип оперування образами теж має комп'ютерні засоби створити будь-які перетворення структури образу. В першу чергу – це масштабування, як рівномірне, так і нерівномірне, полігональне моделювання та ціла низка модифікаторів, що надають можливості перетворити структуру об'єкта.

Для практичного втілення третього типу оперування образами існують засоби анімації, які елементарними прийомами виконують необхідне трансформування. Спираючись на означені технічні засоби графічної програми 3D Studio MAX та керуючись розробленими типами оперування образами, є можливість створити комп'ютерні вправи, які

ефективно вплинуть на розвиток просторового мислення учнів. Для цього потрібно дотримуватись принципу розвиваючого навчання, де учень мусить сам творчо мислити і знаходити нестандартні рішення. Таким чином, запропоновано такий тип комп'ютерних вправ, у яких учню спочатку показують вихідні зображення об'єктів лише в одному з чотирьох вікон проекції, де потрібно визначити розмір та просторове положення предметів. Такі завдання ефективно активізують просторове мислення, тому що створюють ситуацію, при якій правильна відповідь можлива тільки після різнобічного аналізу просторового положення предметів у всіх інших вікнах проекції. Отже, вчитель розташовує на фронтальному виді декілька відрізків різної довжини та кольору таким чином, щоб була добре помітна різниця в розмірі. Обов'язково потрібно передбачити, щоб на виді зверху довжина цих відрізків була протилежна, за рахунок неоднакових кутів поворотів стосовно спостерігача. Потім підготовлені таким чином відрізки, пропонуються учням спочатку у фронтальному вигляді для визначення їхніх розмірів шляхом візуального порівняння від самого короткого до самого довгого. Після того, як учні визначать розміри відрізків, слід перейти на вид зверху, де стане явним, що, припустимо, червоний відрізок, який здавався найдовшим у фронтальному вигляді, виявився найкоротшим.

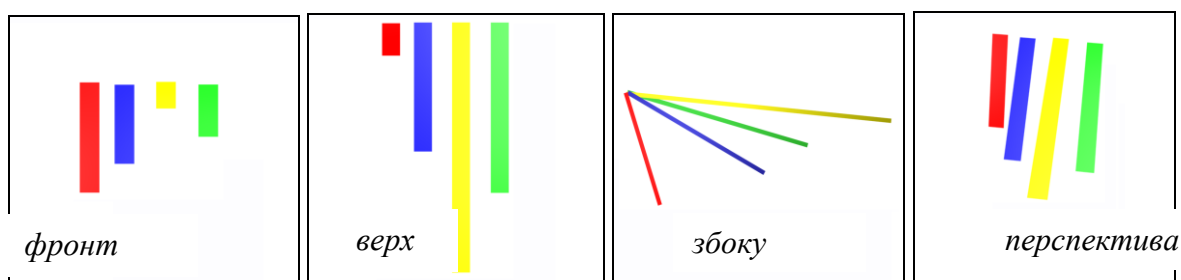

Рис. 3.5. Визначення розмірів та просторового розташування

Крім того, подібні вправи можуть посилюватися завданням з лінійної перспективи, де потрібно визначити просторове положення відрізків між собою та відносно спостерігача. Спираючись на те, що за законами лінійної перспективи дальній кінець відрізка однакової товщини буде

виглядати вужчим, і це потрібно брати до уваги. Подібні завдання можливі в різних інтерпретаціях і з використанням будь-яких тривимірних об'єктів. Цей вид вправ розраховано на теоретичне розв'язання учнями завдань з просторового уявлення без виконання практичних дій.

Наступний вид вправ орієнтується на практичний пошук учнем потрібного творчого рішення з втіленням наукових розробок стосовно розвитку просторового мислення. Так, при застосуванні першого типу оперування образами, який передбачає вільне трансформування просторового положення об'єкта, з'являється можливість створення комп'ютерних вправ творчого, конструктивного характеру. Наприклад, із запропонованих учню вихідних тривимірних елементів різного розміру, форми та кольору, потрібно сконструювати будь-які об'єкти, що відповідають творчим ідеям особистості. Це може бути різноманітні побутові речі, меблі, техніка, архітектурні споруди тощо.

Рис. 3.6. Створення предметів засобами пересування та поворотів

Учень, виконуючи таку вправу, користуючись лише засобами пересування та поворотів, змушений максимально активізувати просторове уявлення і проводити різнобічний аналіз розташування заданих елементів відносно один одного для відображення власної творчої ідеї. Вказана вправа дає змогу створювати ситуації, при яких учні наближаються до виконання завдань професійного рівня у різноманітних художніх спеціальностях, тому вони виконують роль професійних проб.

Якщо застосовувати в комп'ютерних вправах другий тип оперування образами, що передбачає трансформування структури образу, то такі завдання можуть мати вигляд низки несподіваних перетворень заданого

вихідного об'єкту в інші. Наприклад, заданий циліндр спочатку можна перетворити у декоративну вазу, а з неї створити квітку. В таких завданнях будуть доречними найнесподіваніші творчі знахідки, тобто з квітки наступне перевтілення може бути, припустимо, у меблі, зокрема у крісло (рис. 3.7). Такі завдання (професійні випробування) дають змогу виявити природні здібності особистості щодо можливості запропонувати нестандартне рішення художньої роботи, що має певний зв'язок з існуючим реальним ринком праці.

Потрібно мінімум три послідовних перетворень одного предмету в інший, тому що, якщо обмежитись двома, буде створено відчуття простої переробки вихідної речі в іншу.

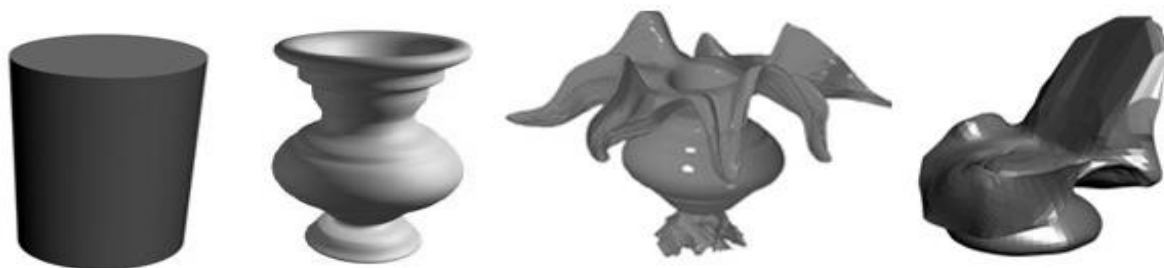

Рис. 3.7. Почергове трансформування образу предмета

При умові трьох та більше перетворень з'являється певна послідовність і наступність, що приводе до відчуття упорядкованого чергування образів, що повністю відповідає науковим розробкам психологів. Вказується, що в образному мисленні сам рух думки, пошуки і знаходження рішення завдання здійснюється у вигляді чергування образів, їх перевтілення, отримання нових. Рішення завдань в образах здійснюється, як правило, з опорою на наочний матеріал, пошуки і знаходження стратегії рішення рухаються одночасно в різних напрямках, інколи мало зв'язаних між собою. Такі вправи – це професійні проби, які спрямовані в першу чергу на виявлення здатності учнів до створення декількох варіантів твору, з максимальним докладанням фантазії, поєднаної з необхідністю знайти відповідне практичне рішення.

Для здійснення перетворень структури образу, крім графічних програм типу 3D Studio MAX, існує зручна тривимірна програма ZBrush, яка має певні переваги. Вона відрізняється більшою інтуїтивністю створення об'єктів на відміну від інших тривимірних програм, що дуже зручно для художників. Тому доцільно в процесі виконання вправ переводити зображення з однієї програми в іншу, для вибору найбільш оптимального засобу трансформування структури образу.

Розробляючи комп'ютерні вправи на основі третього типу оперування образу, слід відзначити широкий спектр можливостей як технічних характеристик комп'ютерних програм, так і методичних прийомів формування спеціальних вправ. Технічні засоби тривимірних програм завдяки анімації, надають можливість одночасно трансформувати як структуру образу, так і його просторове положення. Крім того, в анімації стає можливим використання фактору часу, протягом якого проходять всі типи оперування образом, що є унікальним досягненням комп'ютерних технологій в образотворчому мистецтві. Проблема відображення часу у композиції цікавила багатьох художників та психологів. Наприклад, вказується, що реальність сприймається нами чотирьохвимірною, а не тривимірною (четвертий вимір – час), і тому перед малюнком стоїть завдання відобразити час, якщо цей малюнок бажає передати реальну дійсність, а не є умовним зображенням препарованої дійсності. Вбачають такі основні положення проблеми часу в картині відображення часу на нерухомій картині складно опосередковано: 1) зображенням руху; 2) зображенням дії; 3) контекстом зображеної події (контекстом картини); 4) зображенням середовища події. Тому комп'ютерні вправи на основі анімації є ефективним засобом розвитку просторового мислення завдяки поєднанню розглянутих типів оперування, а також додаткової можливості використання фактору часу. Практичне створення комп'ютерних вправ третього типу оперування образами спирається на принцип почергового пересування заданого об'єкта у

просторі до визначеного місця з одночасним, поступовим перевтіленням у протилежний за формою предмет. Наприклад, вихідний об'єкт, припустимо, у вигляді куба, потрібно пересунути праворуч на відстань, що дорівнює сумі трьох граней даного куба, де він має за допомогою лічильника, модифікатора "Spherify", перетворитись у більш заокруглений. Потім, пересуваючи його в інші боки на визначені відстані, поступово довести до форми кулі.

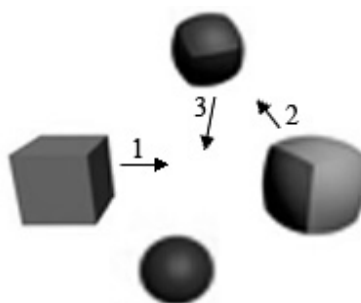

Рис. 3.8. Одночасне трансформування структури та просторового положення предмета

Виконуючи таке завдання, учень може змінити не тільки розміри та форму предмета, але і його колірно-тонову характеристику, крім того, вказаним пересуванням можливо давати різну швидкість при анімації. Вправи такого типу можуть містити у собі будь-які об'єкти з різноманітними пересуваннями та перевтіленнями, наприклад, автомобіль може в процесі руху перетворитись у літак, корабель тощо.

Наступне важливе питання, яке може ефективно вирішуватись за рахунок тривимірної графіки, – це навички конструктивної побудови при традиційному малюванні. Проблема полягає у тому, що старшокласники, маючи невеликий практичний досвід, не можуть швидко та точно передати ті пропорції, які існують у зображуваному об'єкті. Для вирішення цього питання потрібно спиратись на існуючу в кресленні систему точок відліку 1) по схемі тіла (від себе); 2) від заданих баз; 3) від довільно обраної системи відліку.

Перший тип вправ цього напрямку пропонується учням таким чином: тривимірний об'єкт, пропорції якого потрібно спочатку визначити

візуально, а потім перевірити, використовуючи точки відліку, які є у вигляді характерних особливостей конструкції заданого об'єкта. Перевірити зручно шляхом порівняння за допомогою зняття копії з об'єкта і переміщенням її до відповідної ділянки для вичерпної наочності.

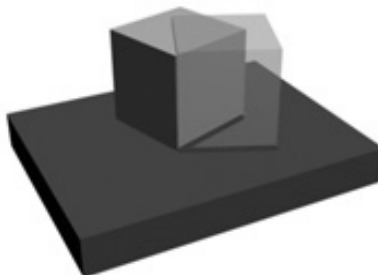

Рис. 3.9. Порівняння розмірів зняттям копій

Другий тип вправ: потрібно довільно розташувати декілька тривимірних об'єктів та дати завдання визначити їх просторове місцезнаходження відносно спостерігача та один одного, а також їх пропорційні співвідношення. За одиницю вимірювання відстані, напрямків і пропорцій взяти габаритні розміри та окремі характерні деталі конструкції заданих предметів. Ефективність і точність вимірювання, як і в першому типі, обумовлюється зняттям копій з об'єктів або їх частин та відповідним переміщенням для наочного порівняння. Копії предметів, в певних випадках, зручно замінювати відрізками, за аналогією з традиційним вимірюванням олівцем.

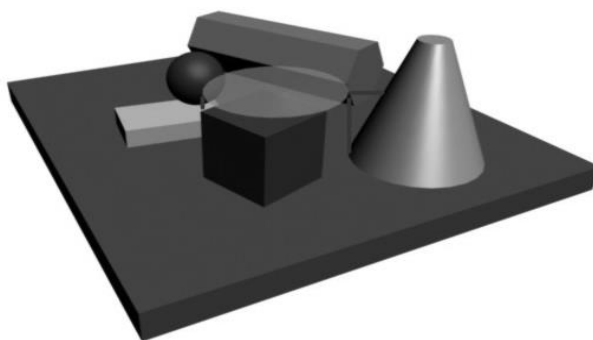

Рис. 3.10. Приклад застосування частин об'єкта (основи конуса) при вимірюванні

Таким чином, на основі викладеного матеріалу можна зробити висновок про перспективність розробки вказаних напрямів створення спеціальних комп'ютерних вправ, які мають під собою попередні наукові

дослідження. По-перше, це використання існуючих в кресленні вищевказаних трьох типів оперування образами, спираючись на які є можливість ефективно впливати на розвиток просторового мислення учня. По-друге, можливість застосовувати точки відліку, які допомагають створювати навички чіткого орієнтування у просторі.

Отже, завдяки технічним можливостям тривимірних графічних програм з'явилися ефективні засоби наочного показу та виконання розвиваючих вправ, що дозволяють вирішувати проблеми просторового уявлення учня.

Використовуючи такі комп'ютерні вправи, старшокласники здійснюють професійні проби у сучасних художніх спеціальностях з застосуванням останніх технологій, що допомагають їм зорієнтуватись стосовно власних можливостей і професійних вимог.

Емоційний стан учня є одним із основних факторів, що зумовлюють ефективність формування ГС ПС у сфері художньої діяльності, тому що завдяки появі позитивного або навпаки негативного емоційного стану під час художньої діяльності, відповідним чином вибудовується ставлення до образотворчого мистецтва та власних творчих можливостей. Наслідком цього є стійке переконання про стан власних творчих здібностей, що дозволяє учню не завжди адекватно провести самооцінку власних можливостей. Негативні емоції сприяють виникненню в учнів “комплексу Іони” (відмова від повноцінного розвитку власного потенціалу в силу переконання, що все рівно не вдасться створити нічого важливого) та явища “вивченої безпорадності” (учень впевнений у власній нездібності та навіть не намагається докласти зусиль при виконанні завдання, яке є нескладним для нього) [84, с. 53-54]. Позитивний емоційний стан навпаки створює піднесеність та, як наслідок, сприяє розкриттю існуючих художніх здібностей особистості, що також впливає на адекватність самооцінки.

Професія “художник” пов'язана з яскраво вираженою творчою діяльністю, що вимагає великої емоційної напруги особистості. Особливо

відчутно таке навантаження під час довготривалого пошуку необхідного творчого рішення, для виконання художньої роботи. Тому розвиток здатності учнів старших класів протистояти впливу стрес-факторів, зумовлених складністю творчого процесу, шляхом здійснення самоконтролю та саморегуляції власного емоційного стану під час створення художньої роботи є важливим завданням профорієнтації. Враховуючи розвиток сучасного суспільства із притаманною йому конкуренцією, таке завдання набуває ще більшої актуальності. На важливість вказаної проблеми наголошує Ів. Бех: “У зв’язку із специфікою сучасного виробництва, яке ставить високі вимоги до емоційних ресурсів молодих спеціалістів, постає необхідність розвитку емоційної стійкості вже на етапі навчання професії. Наголосимо у цьому зв’язку, що найбільш суттєвими психологічними підсистемами, що детермінують показник емоційної стійкості (нестійкості) індивіда, є: саморегуляція, самоконтроль, впевненість (не впевненість) у собі, стійкість до впливу стрес-факторів, тривожність, емоційна чутливість” [4, с. 269].

Для сприяння ефективному вирішенню поставленого завдання комп’ютерні технології мають великий потенціал. Базується таке твердження на тому, що учні сприймають комп’ютер як іграшку, а це допомагає знімати психологічну напругу, і учні завжди охоче працюють з ним. Крім того, комп’ютерна графіка дозволяє створювати складні з точки зору техніки виконання художні композиції, які важко виконати традиційними засобами. Тому комп’ютерні технології надають можливість учню відчувати радість творця, потенціал якого необмежено технічними перешкодами та реалізувати свої творчі прагнення.

Поширеною причиною виникнення нестійкого емоційного стану учнів при виконанні художньої роботи є не впевненість у власних творчих силах. Тому вирішення, в першу чергу, проблеми надання учню відчуття можливості відобразити майже будь-які власні художні задуми є запорукою ефективного розвитку здібності протистояти стрес-факторам

при створенні творчих робіт. Вирішуючи цю проблему, під час комп'ютерної творчості увага старшокласників має спрямовуватись, крім навчальних завдань, ще і на усвідомлення ними власних творчих можливостей. Для цього треба спиратись на виконані учнем завдання з образотворчого мистецтва, що є підтвердженням художніх здібностей особистості та позитивну оцінку оточення. Ґрунтуючись на визначенні С. Гончаренка, що: “Важливу роль у процесах самоконтролю особистості відіграє її самооцінка” [22, с. 296], можна стверджувати, що в даному випадку самоконтроль та саморегуляція емоційного стану учня підвищується за рахунок саме усвідомлення ним виниклого відчуття впевненості у власних здібностях, яке обумовлено результатом творчої роботи. А також впевненості, що і надалі, при будь-якій складності завдання, завжди існує допомога у вигляді комп'ютерної графіки, де є можливість вирішити творчу проблему, а потім перенести принцип знайденого рішення в традиційні художні матеріали. Тобто, знання того, що завжди є доступний радикальний засіб допомоги у вигляді комп'ютерної графіки, сприяє розвитку здатності протистояти емоційній напрузі у складному процесі творчості.

Практичне здійснення викладеного виглядає таким чином. Оскільки засоби комп'ютерної графіки кардинально прискорюють та полегшують створення ескізів до майже будь-якої творчої роботи, то цілком логічно буде скористуватися такою можливістю впливати на розвиток впевненості у власних творчих здібностях учня, а також самоконтролю та саморегуляції його емоційного стану. Тому для більш ефективного створення композиції та одночасного зміцнення почуття впевненості у власних творчих здібностях доцільно виконувати підготовчі ескізи як класичним способом, так і за допомогою комп'ютерної графіки, оскільки це надає цілий ряд переваг, зокрема і в напрямку професійної орієнтації.

Спочатку розглянемо ті труднощі, які відчуває учень під час виконання ескізів класичним способом, користуючись традиційними

художніми матеріалами, а потім покажемо переваги комп'ютерних графічних програм у цьому питанні. Класичний спосіб, крім вирішення проблем у знаходженні колірно-тонових та композиційних співвідношень, надає можливості випробувати технічні прийоми користування тим художнім матеріалом, яким планується створювати саму картину. Але крім безумовних переваг цього способу в учнів старших класів існують суттєві складнощі, які пов'язані, у першу чергу, з недостатньо розвинутими навиками поводження з різноманітними художніми матеріалами, що є характерною рисою для початкового етапу оволодіння основами професії. Саме за рахунок того, що в ескізі використовується той самий художній матеріал, що і в картині, крім позитиву, виникає і складність, яка полягає у тому, що, якщо учень має труднощі у роботі з фарбами в картині, то ті самі проблеми він відчуває і при створенні ескізу. Виникає замкнуте коло, тобто складно одразу працювати в художньому матеріалі над картиною, тому для полегшення знаходження різноманітних відношень виконується ескіз, але знов з'являється така сама складність з матеріалом. З недостатньо розвинутими практичними навиками користування фарбами учню важко досягти тих колірно-тонових відношень та вирішити окремі складні елементи композиції, які існують у його уяві. Як результат, з'являється незадоволення своєю художньою роботою і взагалі власними творчими здібностями з виникненням у наслідок негативних емоцій та відповідної поведінки, що приводе до зниження інтересу до професії.

Та завдяки переносу теоретичних положень класичного образотворчого мистецтва, що відображені у багатьох публікаціях, зокрема, [44; 236] на технічні можливості комп'ютерних графічних програм виникають дієві методи виправлення цієї ситуації на користь. Так, комп'ютерні графічні програми надають можливість використовувати велику кількість відтінків, які дають змогу учню знайти саме ті колірно-тонові співвідношення, що відповідають його творчому задуму. Особливо важливим є той факт, що у комп'ютерному варіанті немає небезпеки при

змішуванні та накладанні кольорових шарів отримати непередбачений для учня кінцевий результат, як це часто трапляється при роботі з традиційною фарбою. Тому що технологія живопису, враховуючи різноманітні властивості фарб, вимагає достатньо великих практичних навичок погодження з ними. Так, якщо взяти поширену серед учнів гуаш, то при її застосуванні виникають складнощі невідповідності кольору, знайденого на палітрі і покладеного на папір. Це пов'язано з властивістю гуаші при висиханні освітлюватись приблизно на одну третину від початкового стану, крім того, оскільки розчинником цієї фарби є вода, то ще одна складність полягає у нашаруванні одного кольору на інший. Оскільки під час нанесення кольору вологим пензлем на попередній шар, навіть повністю просохлий, існує можливість часткового змішування обох шарів. Всі ці складності відсутні у засобах комп'ютерної графіки завдяки можливості рознести кольори на різні шари та задати їм потрібний порядок розташування відносно один одного, ступінь прозорості, а також здійснювати різноманітні дії з трансформації та виправлення без небезпеки пошкодити попередньо зроблені об'єкти. Тому учень може зосередитись на суто творчих проблемах і не відволікатись на технологічні питання. Таким чином, учень має можливість виконати засобами комп'ютерної графіки ескіз у тому вигляді, яким він його уявляє. Це слугує підтвердженням можливості практичного здійснення його художніх замислів і вразі виникнення технологічних труднощів при виконанні наступного ескізу та наступного створення картини у традиційному матеріалі учень буде знати, що причина лише технічна. Але залишаючись впевненим, що його власні творчі здібності дають змогу знаходити ті композиційні та колірно-тонові відношення, які створюють художній образ, що відповідає його світовідчуттю.

Внаслідок збільшення можливості створити вдалий ескіз власної творчої ідеї у комп'ютерному варіанті відповідно збільшується можливість отримати позитивну оцінку оточуючих людей, зокрема педагога. На

важливість підтримки людини з боку оточення звертає увагу Ів. Бех і розглядає її як один із ефективних засобів соціально-психологічної допомоги особистості саме в емоційній сфері [4, с. 271]. Таким чином, виконання ескізів до картини засобами комп'ютерної графіки, крім вирішення навчально-виховних завдань, слугує в якості психологічного тренінгу, що дозволяє через досягнення поставленої мети та підтримки оточення позбавлятися психологічної напруги, яка викликана побоюванням не знайти художній образ, що відповідає ідеї автора. Але вчителю обов'язково потрібно акцентувати увагу учня саме на його відчутті і усвідомленні власних творчих здібностей. У цьому випадку у старшокласника чітко та надовго фіксується отримане позитивне відчуття, що формує впевненість особистості та дозволяє підвищити контроль і саморегуляцію власного емоційного стану.

У зв'язку з виконанням ескізу до художньої картини засобами комп'ютерної графіки постає важливе питання, яке полягає у відповідності оптичних властивостей віртуальних фарб тим фарбам, які випускає хімічна промисловість та якими користуються учні. Складність полягає в тому, що не завжди фарби, які має учень, можуть дати при змішуванні ті самі кольори, що і віртуальні. Тобто учень не зможе точно передати ті відтінки, які зроблені в ескізі. Але в цьому випадку педагог має чудову нагоду наочно продемонструвати засобами комп'ютерної графіки основний принцип створення в образотворчому мистецтві, а саме принцип передання співвідношень. У цьому випадку педагогу обов'язково потрібно звернути увагу на необхідність завжди користуватися лише пошуком та переданням різноманітних колірно-тонових співвідношень, а не звичайним підбором фарб, схожих з кольором об'єкта. Учні доцільно запропонувати два варіанта виходу з цього стану. У першому ескіз створюється, незважаючи на можливість промислових фарб, які має учень, і при створенні картини орієнтуватись вже на ті колірно-тонові співвідношення, які присутні в ескізі. Другий прийнятний варіант, коли навпаки спочатку учень з'ясовує,

які кольори є у нього в наявності, а потім вже створює ескіз, враховуючи власну палітру. Обидва варіанта відповідають поставленому завданню, так як уникають простого підбору кольорів і звичайного розфарбування.

Для підвищення ефективності створення ескізів у плані якісного відображення складних елементів картини та значного прискорення творчого процесу доцільно застосувати тривимірні об'єкти. Наприклад, графічна програма 3D Studio MAX дозволяє швидко та якісно створити складні тривимірні об'єкти з автоматично прорахованими падаючими та власними тінями. Також ця програма передбачає можливість наступного переведення створених об'єктів у двовимірні графічні програми з подальшим уточненням деталей ескізу. Крім того, засоби комп'ютерної графіки дозволяють ескізний пошук художньої роботи перевести на якісно інший рівень за рахунок технічних можливостей розподілу зображень в різних шарах, засобів виділення та вільного трансформування, масштабування, пересування та обертів, а також величезної кількості колірно-тонових відтінків, текстур, матеріалів, які можна миттєво змінити. Завдяки тому, що в дуже короткий відрізок часу є можливість поміняти велику кількість варіантів композиційного розташування об'єктів картини у форматі з одночасною зміною колірно-тонового рішення, учню надається унікальна можливість знайти саме той варіант ескізу, який найбільш відповідає його творчому задуму.

У результаті замість сплеску негативних емоцій і занепаду інтересу до творчості у зв'язку з тимчасовими труднощами, які можуть привести до відмови від художньої діяльності, мотивуючи нездатністю виконати завдання, з'являється протилежний ефект, тобто виникає відчуття радості, підйом творчої енергії та впевненості у власних силах. Учень має нагоду виконати за допомогою комп'ютерної графіки складний елемент чи знайти потрібне співвідношення та проаналізувати, за рахунок чого було знайдено вдале рішення. Потім з'ясувати, що є необхідним для успішного виконання роботи вже традиційними матеріалами.

Такий вплив на емоційний стан старшокласників, пов'язаний з використанням комп'ютерних графічних програм при створенні ескізів до картини передбачає обов'язкове акцентування педагогом на емоційному відчутті впевненості учня, яке пов'язано з наданням йому технічних можливостей втілити власні художні ідеї, а також організацію вчителем можливості отримати учнем позитивну оцінку за створення ним вдалого ескізу. Така оцінка може бути надана під час таких заходів, як обговорення якостей ескізу однокласниками, організація виставки в класі та в інших приміщеннях навчального закладу, можлива участь у міських виставках з використанням книги відгуків, поради фахівців з інших суміжних спеціальностей для розширення світогляду. За рахунок підвищення впевненості у власних творчих силах виникає посилений інтерес до безпосереднього змісту професії, а також мотивація її вибору виходе на якісно інший рівень. Враховуючи викладене, засоби комп'ютерної графіки сприяють позитивному емоційному стану учнів під час творчого процесу, що у свою чергу ефективно впливає на процес підготовки до професійного самовизначення.

3.3. Методи аналізу результатів формування готовності молоді до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності.

Визначається, що формувальний експеримент є: “основним видом дослідження реальних педагогічних явищ, мета якого полягає в тому, щоб довести, завдяки впливу яких активних факторів можна досягти потрібних результатів навчально-виховного процесу” [168, с. 252]. Тому, спираючись на попередні праці науковців та виходячи із логіки проведення даного дослідження, можна визначити, що: метою формувального експерименту є перевірка ефективності запропонованих організаційно-педагогічних умов, що враховують сучасні професійні вимоги до особистості фахівця, працюючого у сфері художньої діяльності.

Відповідно до вказаної загальної мети потрібно визначити завдання проведення формувального експерименту, де викласти хід дослідження, спрямованого на підтвердження або спростування висунутої гіпотези.

1. Експериментально з'ясувати ефективність знайдених організаційно педагогічних умов за допомогою впровадження у навчально-виховний процес двох створених програм “Композиція” та “Комп’ютерна графіка” (Додатки Д. 1, Д. 2) та відповідних методик перевірки (педагогічне спостереження, анкетування, бесіда, тестування, аналіз художніх робіт учнів, експертне оцінювання).

2. Проаналізувати отримані дані та зробити висновки.

З трьох шкіл, де відбувався констатувальний експеримент виявлено, що одна школа у навчально-виховному процесі мала пріоритетом комп’ютерний дизайн, а дві інші традиційне образотворче мистецтво. Тому для запобігання впливу кількісної переваги учнів двох шкіл однакового типу на результати формувального експерименту для його проведення було обрано дві різнотипні школи, що забезпечило майже однакову кількість учнів (за напрямом навчання) в експериментальній та контрольній групі. Крім того, саме в цих навчальних закладах середній бал стану ГС ПС у сфері художньої діяльності має найменшу різницю (Додаток В). Отже, в цих школах із 211 учнів десятих та одинадцятих класів експериментальну групу склали 102 учня, а контрольну відповідно 109 учнів. Критеріями розподілу на експериментальну та контрольну групу слугували результати констатувального експерименту, які дали змогу згрупувати учнівські класи таким чином, щоб контрольна група мала вищий середній бал ГС ПС за експериментальну (Додаток В.1). Також як і під час констатувального експерименту у формувальному були задіяні усі учні вказаних класів тому, що необхідно з'ясувати ефективність впливу запропонованих організаційно-педагогічних умов стосовно учнів, що різняться професійними намірами, рівнем розвитку спеціальних здібностей, соціальними умовами тощо. Слід акцентувати увагу на тому,

що для добору в експериментальну та контрольну групи учнів не переводили з одного класу в інший, а комплектування відбувалося виключно цілим класом. Такий метод забезпечує певну випадковість добору цих груп (тобто у такому випадку правомірно припущення, що визначені організаційно-педагогічні умови могли бути запроваджені у будь-який клас відповідних навчальних закладів).

Отже, спираючись на викладену у другому розділі методику експериментального дослідження, за незалежну змінну узято організаційно-педагогічні умови, (визначені у підрозділі 3.1). Залежною змінною, відповідно до мети дослідження, слід вважати структуру ГС ПС у сфері художньої діяльності (визначену у підрозділі 2. 1).

Розглянемо тепер докладно перебіг формувального експерименту. Поєднання тематичних завдань з професійними випробуваннями у навчально-виховному процесі було здійснено на основі шкільних предметів “Композиція” та “Комп’ютерна графіка”, використовуючи на уроках однойменні навчальні програми з узгодженими темами, створені з урахуванням сучасних професійних вимог до особистості (Додаток Д. 1, Д. 2). За допомогою наведення прикладів та аналогій з навчальним матеріалом предмету “Художня культура” здійснювалося поглиблене поінформування учнів про художню діяльність та розширення тематики творчих робіт учнів.

Цілеспрямований добір навчальних тем програм “Композиція” та “Комп’ютерна графіка” дав змогу проводити професійні випробування, що відповідають завданням сучасних митців, що логічно потребувало розгляду та апробації їх творчих методів при виконанні художніх робіт. Завдяки цьому виникла зручна можливість ввести учнів у світ художніх спеціальностей з наданням необхідної інформації стосовно сучасних матеріалів, знарядь, професійних вимог до особистості фахівця, можливості отримання професії тощо. Поєднання професійних випробувань з тематичними завданнями навчальних програм дозволило

такі заходи профорієнтації як: екскурсії на підприємства, художні майстерні, проведення шкільних зустрічей з відомими митцями, безпосередньо зв'язати з навчально-виховним процесом, що дало учням змогу відчувати практичну значимість отриманих знань та вмій.

На початку усіх тем з предметів “Композиція”, “Комп’ютерна графіка” учням надаються знання щодо створення художніх робіт та їх зв’язку із сучасним ринковим попитом (новітні матеріали, технології та сучасні художні стилі, їх використання у творчій роботі), де знаходять застосування у сучасній практиці такі роботи, а також сучасні професійні вимоги до особистості, що необхідні для виконання поставленого завдання. При поясненні нового навчального матеріалу здійснюється педагогічне спостереження поведінки учнів з метою з’ясування ступеня зацікавленості, ініціативи та творчого ставлення до нового матеріалу, що відображається у вигляді уваги та виникнення відповідних запитань до викладача з приводу даної теми.

Далі учням пропонується створити художню роботу за власним сюжетом та колірно-тоною характеристикою, звертається увага на важливість створення відповідного навколишнього середовища у вигляді частини інтер’єру або зовнішнього фасаду будівлі чи декоративної споруди, пейзажу тощо. На цьому етапі (виконання творчої роботи, яка є одночасно професійною пробою) до методу спостереження додається аналіз виконання художніх робіт учнями, проводиться індивідуальна робота з учнями та опитування групи. Зокрема спостерігаються прояви ініціативності учнів у роботі, ступінь самостійності, відповідальності за виконання поставленого завдання та творче ставлення до художньої діяльності. Після завершення учнями виконання поставленого завдання, при обговоренні художніх робіт, активно залучаються методи опитування та аналіз художніх робіт.

Кількісний аналіз здійснювався на основі підсумування отриманих показників якості за кожним критерієм, а потім на основі зведення

результатів усіх критеріїв було виведено середній бал учня. Після цього проводилося порівняння результатів експериментальної та контрольної груп, що дозволило виявити ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов.

Введення спеціальних комп'ютерних вправ на уроках “Комп'ютерної графіки” та “Композиції” побудовано з урахуванням специфіки комп'ютерних технологій (висока швидкість здійснення технологічних операційних дій, величезний обсяг інформації, специфіка опанування “мови” комп'ютера його інтерфейсу, заснованого на символно-знаковій системі). Особливість полягає у можливості вводити спеціальні вправи у будь-який момент уроку з вказаних предметів у залежності від цілеспрямовано створеної викладачем навчально-виховної ситуації для формування певних якостей учня або для вирішення певних завдань, що виникають у ході уроку. Крім того, можливо виконання вправ після завершення тематичної роботи у разі нечіткого засвоєння навчального матеріалу. Ввід у навчально-виховний процес комп'ютерних вправ відбувається на основі ототожнення їх головної мети (ознайомлення із змістом та особливостями сучасних художніх спеціальностей, а також визначення, зіставлення та розвиток професійно важливих особистісних якостей учня) з темою уроку, що сприяє ефективному проведенню професійних випробувань.

Оскільки штучні середовища практично завжди супроводжують творчий процес як при виконанні традиційними художніми матеріалами, так і під час комп'ютерної творчості, то введення їх у навчально-виховний процес може відбуватись у будь-який момент уроку. У параграфі 3.1 було зазначено, що введення у навчально-виховний процес штучних середовищ також передбачає дві форми. Виходячи із цього, слід вказати, що при використанні першої або другої форми втілення таких середовищ, крім можливості застосувати їх в будь-який потрібний момент, важливим є те, що вчитель може застосувати методи традиційного “викладацького

малюнку” засобами комп’ютерних графічних програм. Тобто викладач має можливість продемонструвати найважливіші принципи класичного образотворчого мистецтва або введення у специфічні особливості вузьких художніх спеціальностей за допомогою комп’ютера (розкрито у підрозділі 3.1).

Взаємоузгодження навчальних тем предметів “Композиція” та “Комп’ютерна графіка” дало змогу залучити засоби комп’ютерної техніки для вирішення сучасних завдань профорієнтації у традиційному навчанні образотворчому мистецтву. Зокрема, введення у світ художніх спеціальностей, а також здійснення професійних випробувань та порівняння власних професійних якостей з існуючими вимогами ринку праці. У свою чергу навчальний предмет “Композиція” дає змогу здійснити додатковий зв’язок та вплив засобами традиційного образотворчого мистецтва на ефективність профорієнтаційних заходів за допомогою комп’ютерної графіки. Такий вплив здійснюється за допомогою зіставлення можливостей класичного живопису та комп’ютерних технологій, де у результаті такого порівняння чітко виявляються переваги того чи іншого засобу. У наслідок чого є можливість перенести найбільш ефективні прийоми традиційного мистецтва у комп’ютерну графіку, наприклад, замінити (у доречних випадках) окремі суто інженерні підходи побудови об’єктів на інтуїтивні методи художників. Наведення означених взаємозв’язків ґрунтується за принципом чіткого розподілу завдань предмету “Композиція” та предмету “Комп’ютерна графіка” та одночасного перетинання цих специфічних завдань. Головним критерієм оптимальності при такому поєднанні виступає взаємне доповнення та посилення властивостей як класичного мистецтва, так і комп’ютерної графіки. Потрібно вказати, що рівень обізнаності у комп’ютерних технологіях з метою викладання означених програм вимагає від викладача лише базових знань, які є достатніми для

вирішення поставлених завдань як суто навчального плану, так і профорієнтаційного.

У ході формувального експерименту було проведено два контрольних вимірювання з метою з'ясування проміжних результатів та визначення динаміки розвитку формування структури ГС ПС у сфері художньої діяльності. Вимірювання здійснювались після завершення навчальних тем предметів “Композиція” та предмету “Комп’ютерна графіка” за допомогою методів педагогічного спостереження, бесіди та аналізу художніх робіт учнів, особливості використання яких визначено у другому розділі. Методи тестування, анкетування, які були задіяні при констатувальному вимірюванні, залучено знов наприкінці навчального року для підсумкового вимірювання результатів формування структури ГСПС.

Отже, у десятих класах експериментальної групи упродовж навчального року відповідно до програми “Композиція” було викладено чотири теми:

- 1) Композиція мозаїки (8 год.);
- 2) Композиція плаката (8 год.);
- 3) Композиція вітража (9 год.);
- 4) Композиція книжкової графіки (8 год.).

Відповідно до програми “Комп’ютерна графіка” було також викладено чотири теми, які аналогічні змісту та кількості годин програми “Композиція”, що надало можливості здійснити паралельне та угоджене викладання навчального матеріалу, в основі якого закладено ознайомлення та професійні випробування з сучасних художніх спеціальностей. Дані теми передбачали орієнтовні практичні завдання, що одночасно містили в собі як мету традиційного художнього навчання, так і профорієнтаційну, завдяки цьому було здійснено ввід учнів у світ сучасних художніх спеціальностей та можливість випробувати власні професійно важливі якості та зіставити їх з існуючими вимогами ринку праці. Тобто якщо

перша та друга теми передбачали створення інтер'єрів, то, крім традиційного викладання основ мозаїки, старшокласникам було надано необхідні знання стосовно спеціальності дизайнер інтер'єру, екстер'єру та ландшафту. Зокрема, до першої теми були запропоновані наступні орієнтовні практичні завдання:

а) “Композиція” – виконання ескізу мозаїчного панно можливо з яскравими співвідношеннями локальних колірних плям. Можливо виконання геометричної, рослинної або змішаної мозаїки. Також може бути ескіз інкрустації предмета інтер'єру. Знайти в ескізі художній образ, який би відповідав обраному інтер'єру чи екстер'єру за певним призначенням. Наприклад, житло, театр, спортзал, кафе, будь-який магазин тощо. Застосування композиційних контрастів між великими та малими локальними кольоровими плямами. Знаходження ритмічної побудови елементів композиції мозаїки. Визначення симетричних та асиметричних елементів, динамічності чи статичності композиції для знаходження художнього образу мозаїки;

б) “Комп'ютерна графіка” – Створити засобами комп'ютерної графіки інтер'єр житлового приміщення, де буде одне чи декілька мозаїчних панно. Сюжет мозаїки за бажанням учнів. Привести композиції інтер'єру та мозаїки до єдності, врівноважити, знайти композиційний центр. За допомогою колірно-тонових відносин передати емоційне враження. Вітається творчий нестандартний підхід у вирішенні композиції інтер'єру у кольорі, тоні, введення меблів та декоративних прикрас, форма яких не вписується у традиційні уяви. Припускається створення декількох рівнів підлоги та стелі, які різні за формою і розмірами.

Навчальні теми предмету “Художня культура” (програма для спеціалізованих шкіл художньо-естетичного профілю):

2) модерн (6 год.) 3) експресіонізм (3 год.), 4) кубізм і футуризм (2 год.)

II. Розділ (17 год.) – абстракціонізм, сюрреалізм, конструктивізм, художня культура 30-х років, художня культура 40-х років були узгоджені з вказаними раніше темами та завданнями предметів “Композиція” та “Комп’ютерна графіка”. Завдяки такому узгодженню через наведення прикладів та аналогій з навчального матеріалу “Художня культура”, а також виконання тематичних робіт за відповідно розширеною художньою тематикою, відбувалося додаткове поінформування учнів стосовно художньої діяльності. Це зумовило розширення знань старшокласників про світ художніх спеціальностей та їхні можливості й значимість для людства. Так тема модерн надає учням змогу розширити та збагатити творчі можливості при створенні інтер’єру та екстер’єру з мозаїкою на уроках “Композиції” та “Комп’ютерної графіки”, спираючись на отримані знання та зразки цього стилю. Наступні теми “Художньої культури” – експресіонізм, кубізм та футуризм доповнюють творчий потенціал учнів при створенні, у даному випадку, плакату. Теми другого розділу – абстракціонізм, сюрреалізм та конструктивізм розширили обізнаність та творчі можливості учнів при створенні вітражів в інтер’єрі. Завдяки цьому композиційна побудова та колірно-тонова характеристика вітража збагачена за рахунок наведення аналогій з вказаними темами предмета “Художня культура”. Теми художня культура тридцятих та сорокових років минулого століття дає змогу збагатити та доповнити уявлення учнів про можливості ілюстрації в літературному творі завдяки ознайомленню з відповідними стилями та найкращими зразками художніх творів тих часів.

У одинадцятих класах експериментальної групи було також викладено чотири теми упродовж навчального року: 1) композиція фрески (8 год.), 2) композиція театральних декорацій (8 год.), 3) композиція скульптури та сполучення її з середовищем (8 год.), 4) композиція у мультиплікації (9 год.). Дані теми так само мали однакову кількість навчальних годин та тотожний зміст відповідно до двох програм “Композиція” та “Комп’ютерна графіка”, що також зумовило

узгодженість, паралельне викладання, а також поєднання традиційного мистецтва з комп'ютерними технологіями. Вказані теми були узгоджені з тематичним матеріалом предмету “Художня культура”: 1) художня культура 50-х років – використання нетрадиційних матеріалів в архітектурі: пластик, алюміній, скло, кераміка тощо; оп-арт; національні мотиви у декоративно-ужитковому мистецтві; 2) художня культура 60-х років – дифузія елітарного і масового мистецтва; зародження постмодернізму; 3) художня культура 70-х років – розповсюдження постмодернізму в Європі; 4) художня культура 80-х років – синтез форм, єднання і стирання меж між життям і мистецтвом. Ці навчальні теми предмета “Художня культура”, як і в десятих класах, виконували завдання додаткового поінформування учнів про художню діяльність, забезпечуючи розширення обізнаності у світі художніх спеціальностей.

Отже, взаємне узгодження вище вказаних навчальних тем та поєднання їх з професійними випробуваннями, що враховують сучасні вимоги, зумовило позитивні зрушення в мотиваційному компоненті структури ГС ПС в експериментальній групі порівняно із контрольною. Так, за рахунок розширення поінформованості старшокласників стосовно можливості застосування теоретичних знань та практичних умінь з образотворчого мистецтва у різних сферах діяльності людини в учнях виникає підвищений інтерес до художніх спеціальностей. Крім того, поєднання тематичних завдань із професійними випробуваннями підвищує інтерес до безпосереднього змісту художніх спеціальностей за рахунок можливості застосування у навчальній роботі творчих методів сучасних художників, що наближує до сьогоденних завдань ринку художньої праці. Такі висновки зроблено на підґрунті наступних результатів вимірювання за допомогою аналізу художніх робіт учнів зокрема, виявлено, що в експериментальній групі:

1. Збільшено кількість художніх робіт, де виявляються практичні спроби знайти художніми засобами зв'язок між навколишнім середовищем та головним об'єктом композиції.

2. Підвищена зацікавленість виявляється також збільшенням практичних спроб зв'язати художні властивості зображуваних об'єктів (предмети побуту, інтер'єр, архітектурні споруди тощо) з їх цільовим призначенням.

3. В ескізах до композицій підвищено кількість практичних спроб зв'язати сучасні художні стилі та новітні матеріали промисловості (металева черепиця, пластикові вікна, оздоблювані матеріали тощо) із закономірностями класичного образотворчого мистецтва.

4. Підвищена зацікавленість художньою діяльністю виявляється у збільшеній кількості варіантів ескізного пошуку, де учень не зупинився на першому вдалому ескізі, а намагається продовжити пошук для створення найбільш оптимальної структури роботи, яка відповідає його уявленням та теоретичним знанням.

Наведений аналіз художньої діяльності старшокласників відображає головні показники якості учнівських робіт, які належать до сфери сучасних професійних вимог до особистості, що визначені раніше. Вони чітко свідчать про покращення знань особливостей змісту сучасних художніх спеціальностей та відповідних практичних вмій, а не підмінюють їх звичайними показниками поліпшення образотворчої майстерності учня (колірно-тонові співвіднесення, конструктивна побудова тощо).

Крім означених вище результатів аналізу творчих робіт, підвищений інтерес до художньої діяльності виявляється також у збільшеності кількості характерних уточнюючих запитань учнів стосовно виконання поставленого завдання, а також їх відповідей на запитання викладача. Так, в учнів під час занять виникали уточнюючі запитання стосовно технологічних можливостей та відповідних прийомів комп'ютерних графічних програм при виконанні об'єктів або їх окремих елементів, які

найбільш цікавлять старшокласників. Запитання коливалися від можливості створення відомих персонажів мультиплікаційних фільмів до створення власних архітектурних композицій та ілюстрацій до літературних творів, які справили найбільше враження. Виникали запитання про можливість підробітку в дизайнерських підприємствах під час навчання як у школі, так і в інституті у майбутньому, та розміри можливої зарплатні. Непоодинокі запитання про рівень володіння комп'ютерними програмами та традиційним образотворчим мистецтвом, що є необхідним для можливості працевлаштування за кордоном у відомих фірмах на кшталт голлівудських та існуючі там зарплатні. Відповіді учнів відрізнялись більш докладним та розгорнутим викладом послідовного процесу практичного втілення власного творчого задуму, який мав упорядковану та логічну побудову, що базується на реальних можливостях виконання. Наведені вище дані про підвищення зацікавленості отримані на основі педагогічного спостереження та проведення бесід з учнями.

Спостерігається також підвищення прояву ініціативи та самостійності при створенні художніх робіт, що проявляється збільшеною прихильністю до виконання свого варіанту композиції, ніж до прикладів, що пропонуються викладачем або думки однокласників.

Підвищений інтерес до художньої діяльності виявляє систематичність таких проявів на уроках та намагання учня працювати за межами начального закладу, зокрема на пленері та виконання вдома додаткових завдань, а також активна участь у виставках та конкурсах.

Про ефективність такого впливу, зокрема, комп'ютерних вправ, свідчить:

- а) намагання приділити більше часу та уваги для виконання вправи ніж до безпосереднього створення тематичної роботи;
- б) прохання учнів надати додаткових "цікавих" вправ;
- в) створення власних варіантів запропонованих вправ. Відповіді учнів на анкетні запитання, а також під час проведення бесід та за

результатами педагогічного спостереження вказують на те, що у разі доброго виконання комп'ютерних вправ підвищується впевненість у власних творчих можливостях.

Завдяки створенню штучних середовищ засобами комп'ютерних технологій моделюються потрібні навчально-виховні ситуації, які дозволяють вирішувати завдання, що стосуються як питань традиційного художнього виховання учнів, так і професійної орієнтації. Виявлено зацікавленість учнів здатністю штучного середовища вирішувати різноманітні художні завдання, що існують на сучасному ринку праці. Така зацікавленість учнів проявилась через посилену увагу та бажання опанувати композиційні та колірно-тонові засоби комп'ютерної графіки саме для створення певного середовища інтер'єра, архітектурного комплексу, ландшафту з відповідним відображенням часу доби, року, стану природи, настрою тощо, яке дозволяє втілити творчий задум. Про підвищену зацікавленість учнів вказує намагання цілеспрямованого комбінування окремих об'єктів із навколишнім середовищем з метою знайти оптимальне рішення поставленого завдання. Такі намагання проявились у більш ретельному доборі конструктивної побудови окремих об'єктів, а також їхньої колірно-тонової характеристики та спробами зв'язати їх із оточуючим середовищем, що найбільш відповідає творчому задуму особистості.

Одночасне застосування у навчально-виховному процесі комп'ютерної графіки та традиційного образотворчого мистецтва обумовило інтерес до пошуку засобів практичного переносу технологічних прийомів класичного образотворчого мистецтва у комп'ютерну графіку для ефективного вирішення поставлених завдань. Виявлено також інтерес у зворотному напрямку, тобто можливість засобами комп'ютерної графіки виконувати підготовчі ескізи до класичного живопису, вирішуючи при цьому проблему зняття технічних перешкод та покращення власного емоційного стану під час художньої творчості. Проведення паралельних

професійних випробувань засобами класичного мистецтва та комп'ютерної графіки, з урахуванням сучасних професійних вимог до фахівця, дозволило учням ознайомитись із змістом сьогоденного ринку художньої праці. Завдяки чому спостерігається більш творчий підхід учнів до виконання завдань, які реально існують на сучасному ринку праці, що вкупі обумовило зрушення мотивів вибору професії у її змістовний бік. Крім наведеного аналізу художніх робіт учнів, бесід та педагогічного спостереження про підвищену зацікавленість змістом сучасних художніх спеціальностей свідчать також анкетні відповіді. Зокрема, в *анкеті 2* (додаток Б.1.) на запитання, що для вас є головним у професії “художник”, в експериментальній групі було значно підвищено кількість учнів, які надали пріоритет відповідям, що стосуються змісту професії, а не її зовнішнім ознакам на відміну від контрольної.

Таблиця 3.1

**Співвідношення зацікавленості учнів між змістом професії
“художник” та її зовнішніми ознаками**

Характер зацікавленості і професією “художник”	Експериментальна група				Контрольна група			
	кількість учнів	відсоток	кількість учнів	відсоток	кількість учнів	відсоток	кількість учнів	відсоток
	до початку експерименту		наприкінці експерименту		до початку експерименту		наприкінці експерименту	
	у		у		у		у	
зацікавленість змістом професії	15	14.7	32	31.3	18	16.5	21	19.2
зацікавленість її зовнішніми ознаками	87	85.2	70	68.6	91	83.4	88	80.7

Відповіді *анкети 1* (додаток Б) також свідчать про підвищену зацікавленість безпосереднім змістом сучасних художніх спеціальностей, зокрема, спостерігається пріоритет відповідей, які стосуються зацікавленості інформаційними технологіями. Так, на запитання № 14 (Чому Ви хочете вибрати саме цю професію ?) ті учні, які обрали художню

спеціальність посиляються у своїй відповіді також і на зацікавленість праці з комп'ютерними технологіями. Учні, які розглядають професію “художник” у якості резервного професійного наміру, на запитання № 18 (Які професії, крім обраної, Вам подобаються ще ?) вказують сучасні спеціальності художнього профілю, пов'язані з використанням комп'ютерної графіки. Учні, які не пов'язують свою майбутню професію з художньою діяльністю, також показують збільшену зацікавленість означеними спеціальностями, зокрема, при відповіді на запитання № 8 (Які Ваші улюблені предмети, факультативи, гуртки (в порядку значущості) виявляється певна перестановка предметів в бік надання переваги комп'ютерній графіці та декоративно-ужиткового мистецтва.

Наведені якісні ознаки підвищення зацікавленості старшокласників змістом та особливостями художньої діяльності за допомогою визначених раніше методів дослідження дали змогу відобразити результати та динаміку розвитку інтересу до професії у цифровому та графічному вигляді.

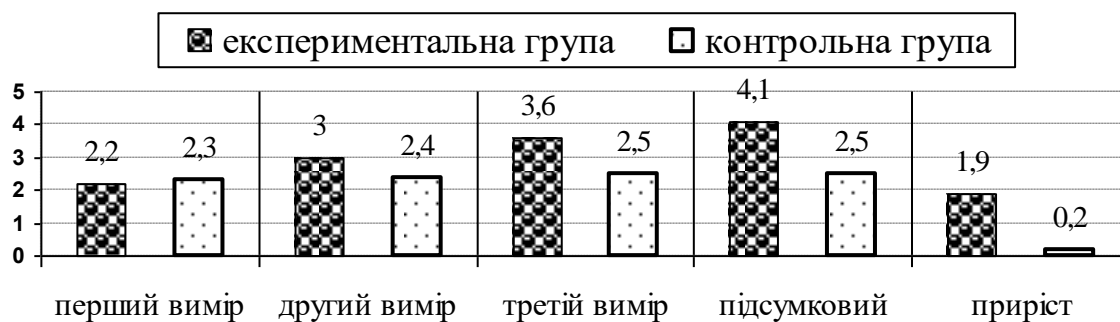

Рис. 3.12. Динаміка формування інтересу старшокласників до художньої діяльності (середній бал групи)

Професійні наміри учнів експериментальних класів також зазнали більш позитивних зрушень, ніж у контрольних, зокрема за рахунок розширення резервних професійних намірів. Такі зрушення відбулися за рахунок систематичного та цілеспрямованого проведення професійних проб у різних художніх спеціальностях. Унаслідок чого в учня виникла широка можливість добору резервних професійних намірів, які є найбільш

відповідні його інтересам та особистісним професійно важливим якостям. Розширення обізнаності про світ художніх спеціальностей та змога практичного випробування власних професійно важливих якостей дозволило учням більш чітко та яскраво уявити себе в образі “Я – професіонал”, що також позитивно вплинуло на формування їх професійних намірів. Такі висновки зроблено на основі більш детального та довгострокового розрахунку особистісного професійного плану учнів експериментальних класів, який відрізняється більшою насиченістю образу “Я – професіонал” та більшою реалістичністю відповідно до власних можливостей. Так, Олександра К., учениця 11 класу, склала особистісний професійний план, який значно відрізняється від попереднього варіанту, який був до початку експерименту (зразок на 97 ст.)

- 1). *Навчання в Університеті (5 років).*
- 2). *Стати відомою художницею.*
- 3). *Брати участь у міжнародних виставках.*
- 4). *У плані своєї професії зростати по професійній лінії – декоративно-ужиткове мистецтво, дизайн середовища та одягу.*
- 5). *Досягти успіху в професійному житті.*

При проведенні бесіди на запитання, чому вона відрізняє у своєму особистісному професійному плані популярність художника від його професійного успіху, Олександра К. відповіла, що популярність можна отримати за рахунок певної “піар акції”, ефект від якої буде нетривалим, а слід здобути повагу оточуючих на основі власної художньої майстерності. Анкетні дані також підтверджують розширення професійних намірів учнів саме за рахунок сучасних художніх спеціальностей та більш чітке та насичене уявлення себе в образі “Я – професіонал”. Так, в анкеті 1 (додаток Б) крім безпосереднього збільшення кількості учнів, які розглядають художні спеціальності у якості резервного професійного наміру або основного виду діяльності зафіксовано і більшу насиченість образу “Я – професіонал”. Зокрема, на запитання № 17 (Що Ви робите для оволодіння майбутньою професією ?) учень 11 класу Іван Д. написав, що додатково вивчає тривимірні

комп'ютерні графічні програми та основи дизайну середовища. При проведенні бесіди Іван Д. сказав, що вважає це потрібним для своєї майбутньої діяльності у якості фахівця з дизайну в Києві, крім того він планує займатися татуюванням. На запитання № 15 (Чи давно Ви вирішили обрати саме цю професію ?) він відповів, що недавно і під час бесіди спирався саме на свої успіхи при виконанні художніх робіт, що є професійними випробуваннями. Таким чином, завдяки підрахунку за допомогою визначених методів дослідження встановлені числові результати формування професійних намірів старшокласників стосовно спеціальностей художнього профілю (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Результати сформованості професійних намірів
старшокласників стосовно спеціальностей художнього профілю**

Професійні наміри учнів	Експериментальна група				Контрольна група			
	кількість учнів	Відсоток	кількість учнів	Відсоток	кількість учнів	Відсоток	кількість учнів	Відсоток
	до початку експерименту		наприкінці експерименту		до початку експерименту		наприкінці експерименту	
Розглядається, як основна професія	15	14.7	18	17.6	17	15.5	16	14.6
Розглядаються у якості резервного проф. наміру	7	6.8	16	15.6	9	8.2	10	9.1

А тепер відобразимо процес формування стану ГС ПС відповідно до кожного виміру у продовж усього навчального року у діаграмі.

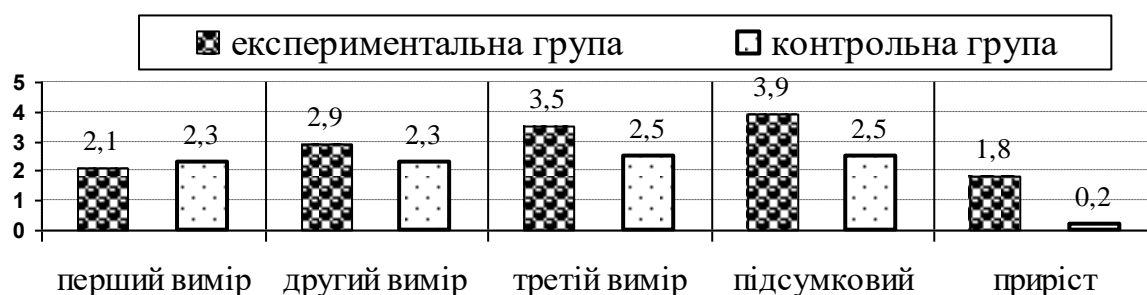

Рис. 3.13. Динаміка формування професійних намірів старшокласників стосовно художньої діяльності (середній бал групи з ГС ПС)

Формувальний експеримент показує позитивні зрушення мотиву вибору професії в експериментальній групі у порівнянні із контрольною групою. Застосування тесту А. Мехрабіан (адаптація М. Магомет-Емінова) (додаток В. 2.) надало змогу визначити співвідношення двох усталених мотивів особистості: намагання успіху та мотив уникнення невдачі. Оскільки при оволодінні основами мистецтва активно задіяна воляова сфера особистості для подолання певних складнощів, то цілком логічно вимірювати саме рівень прагнення учня досягти власними зусиллями успіху на шляху опанування теоретичними знаннями та практичними вміннями. Отже, результати проведення тесту на початку та наприкінці експерименту показують збільшення кількості учнів у експериментальних класах відносно контрольних, для яких мотив прагнення успіху є переважаючим.

Таблиця 3.3

Зрушення мотивів вибору професії “художник”

Рівень мотивації досягнення	Експериментальна група				Контрольна група			
	кількість учнів	Відсоток	кількість учнів	відсоток	кількість учнів	відсоток	кількість учнів	відсоток
	до початку експерименту		наприкінці експерименту		до початку експерименту		наприкінці експерименту	
високий	11	10,7	21	20,5	15	13,7	18	17,8
середній	23	22,5	39	38,2	24	22	30	27,5
низький	68	66,5	42	41,1	70	64,2	61	55,9

За рахунок усвідомлення учнем позитивних результатів проведених професійних випробувань виникла впевненість у власних творчих здібностях та, як наслідок, з'явилась додаткова мотивація до вибору художньої спеціальності, яка відноситься саме до змісту професії. Таким чином, спостерігається певний зсув у ієрархії мотивів у бік, що характеризує зміст професії “художник”, про такий зсув свідчать результати порівняння анкетних даних (наведені в табл. 3.1), які отримані

на початку та наприкінці експерименту. Оскільки між критеріями емоційно-мотиваційного компоненту існує тісний взаємозв'язок, то крім анкетних даних зсув у ієрархії мотивів показує також результати проведеного аналізу творчих робіт учнів, який підтверджував збільшення зацікавленості змістом художньої діяльності. Метод бесіди у свою чергу теж підтверджує збільшення кількості учнів у експериментальній групі, для яких поява впевненості про власну здатність до виконання безпосереднього змісту художніх спеціальностей слугує додатковою мотивацією при виборі професії. Таким чином, спираючись на результати проведених вимірювань стану сформованості ГС ПС у сфері художньої діяльності, можна відобразити динаміку формування мотивів вибору старшокласниками професії “художник” у числовому та графічному вигляді.

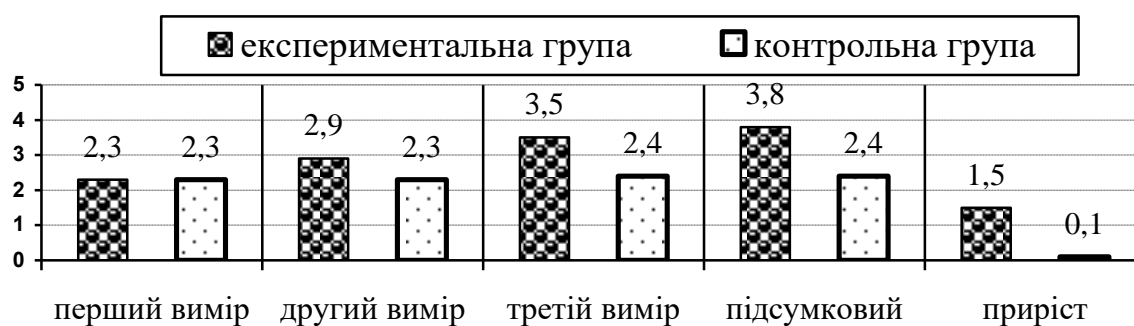

Рис. 3.14. Динаміка формування мотивів вибору старшокласниками спеціальностей художнього профілю (середній бал групи з ГС ПС)

Розглянемо тепер зміни у когнітивному компоненті, які викликані введенням у навчально-виховний процес експериментальних організаційно-педагогічних умов. Зокрема, поєднанням професійних проб з тематичними завданнями навчальних програм “Композиція” та “Комп’ютерна графіка”. У творчих роботах учнів експериментальних класів виявляється більш розширені та поглибленні знання про можливості художніх спеціальностей задовольнити естетичні потреби людей, що виражається у більшій різноманітності тематики художніх робіт. Тобто сюжетно-тематичний зміст робіт учнів експериментальних класів відрізняється охопленням більшої кількості сфер життя та діяльності

людей, що свідчить про розширення обізнаності про світ художніх спеціальностей. Цей висновок підтверджують художні роботи учнів за відповідними тематичними завданнями, які стосуються оформлення житлових та громадянських приміщень як зовні, так і у середині, а також дизайну різноманітних промислових товарів, реклами, поліграфії, театру, мультиплікації тощо.

Аналіз професії, написаний учнями, також надає змогу стверджувати про підвищення знань змісту художніх спеціальностей. Для наочного порівняння та чіткого визначення позитивних зрушень розглянемо аналіз професії, проведений ученицею 11 класу Інною Р., (виділено курсивом) тому що її опис професії вже розглядався у констатувальному експерименті (сторінка 96). *На мою думку, професія “художник” поширена, але й потрібна. Тип підприємства чи організації: художні майстерні, фабрики, будівельні компанії та інше. Але, на жаль, у нашому місті існують невеликі перспективи розширення свого художнього вміння, працевлаштування, підвищення кваліфікації. Я прибічниця бригадної форми організації праці, якщо це тип первинного колективу. Зі знарядь праці віддаю перевагу різноманітним матеріалам, в особливості декоративно-ужиткового мистецтва. Місце роботи для мене не має великого значення: чи то це буде у різних приміщеннях, чи поза приміщенням. Головне, щоб вона була постійною та прибутковою. Метою своєї праці я вважаю: позитивний вплив на духовний світ людини. Донести до громади високе мистецтво, щоб люди в ньому розбиралися і цінували. Для цієї професії потрібні професійні знання: знання теорії образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва і скульптури і вільне володіння різноманітними техніками, комп’ютерними технологіями. Основні виробничі операції: створення творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, конструкція і моделювання різноманітних ескізів. Обмеженості за віком і статтю у цій професії не існує. Режим праці та відпочинку – в залежності від*

характеру виробництва. Несприятливі фактори у цій професії звичайно існують, як і у всіх інших. На мою думку, це – контакти із хімічними речовинами, якщо вони використовуються у великій кількості і з позначкою “шкідливо для здоров’я”. Риси характеру, які повинні бути притаманні художнику, це – самодисципліна, самовіддача, старанність, витримка, працелюбність, фантазія, акуратність, посидючість, відповідальність. Повинні бути добре розвинуті пам’ять, в особливості зорова, та уважність.

У здійсненому аналізі професії відсутній загальноприйнятий зразок тлумачення сутності професії художник, що було головним недоліком першого вимірювання. Натомість у цьому зразку присутнє чітке знання змісту та особливостей сучасних художніх спеціальностей. Метод анкетування, при порівнянні відповідей учнів експериментальних та контрольних класів на початку та кінці експерименту, теж надає свідчення про розширення знань старшокласників про світ художніх спеціальностей, а також їхній зміст, мету, технічні засоби тощо. Так, на запитання № 27 анкети 1 додаток Б. (Які, на Ваш погляд, знання та вміння будуть потрібні у Вашій майбутній професії) учні навели більш розширений та обґрунтований перелік необхідних вимог до фахівця. На запитання № 17 цієї анкети учні також дали розширені та поглиблені відповіді стосовно необхідних заходів для її опанування. Проведення бесід з учнями в свою чергу підтверджують збільшену обізнаність про світ художніх спеціальностей та теоретичних основ цієї діяльності. Зокрема, старшокласники експериментальних класів дали більш розширені та поглиблені відповіді стосовно використання художніх засобів на теперішньому ринку праці та творчих методів сучасних професійних художників.

Про вплив комп’ютерних вправ на збільшення обізнаності учнів про світ сучасних художніх спеціальностей та окремих особливостей їхнього змісту, а також знання основ образотворчого мистецтва свідчить: а)

перенос учнями вдалих творчих рішень, знайдених при виконанні вправ у тематичні роботи; б) в учнівських роботах експериментальних класів присутні у більшій кількості та є більш вдалими спроби зв'язати художні властивості об'єктів з їх цільовим призначенням, шляхом врахування композиційних закономірностей у конструктивній побудові та колірно-тонових співвідношеннях; в) намагання відобразити сучасні промислові матеріали та відповідні художні стилі (що паралельно вивчалися на уроках “Художньої культури”) у творчій роботі, користуючись технічними прийомами фахівців.

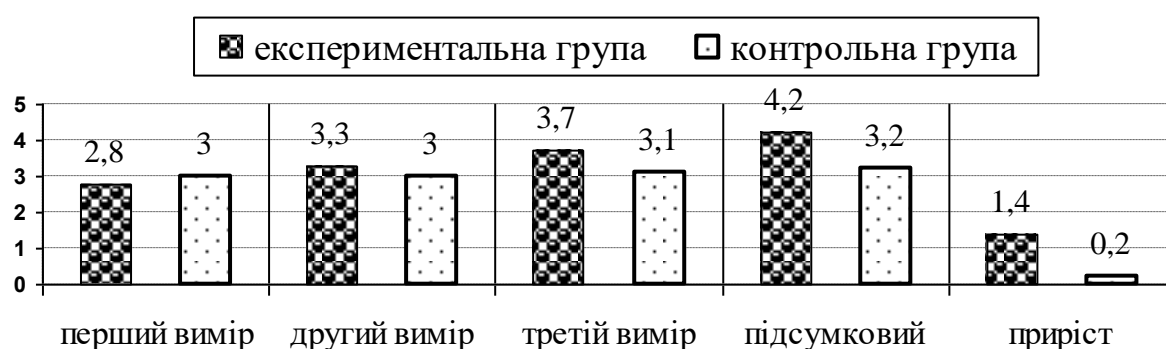

Рис. 3.15. Динаміка формування знання старшокласниками змісту та особливостей спеціальностей художнього профілю (середній бал з ГС ПС).

При аналізі практичних робіт яскравим показником збільшення знань теоретичних основ художньої діяльності слугують визначені раніше зрушення (критерій інтерес), що свідчили про підвищення зацікавленості. Це надійне свідчення позитивних змін тому, що ці якості навчальних робіт вказують на покращення знань саме сучасних завдань художників, які ставить сьогоденний ринок праці.

Завдяки активному та цілеспрямованому використанню штучних середовищ засобами комп'ютерної графіки, показники когнітивного компоненту свідчать про збільшену обізнаність учнями змісту та особливостей художніх спеціальностей. Зокрема, про такі висновки свідчать чітке усвідомлення учнями залежності якісних характеристик інтер'єру, архітектури та ландшафту від середовища, а також у яких художніх спеціальностях створення середовища має одне з вирішальних

значень. Виявлено поглиблені знання засобів комп'ютерної графіки, які спрямовані на створення потрібного штучного середовища, що відповідає творчому замислу учня. Також є позитивні зрушення показників, що проявляється у вигляді збільшених знань про технічні засоби створення та комбінування окремих об'єктів та середовищ та більш чітке усвідомлення учнями завдань та можливостей таких комбінацій при вирішенні сучасних професійних завдань.

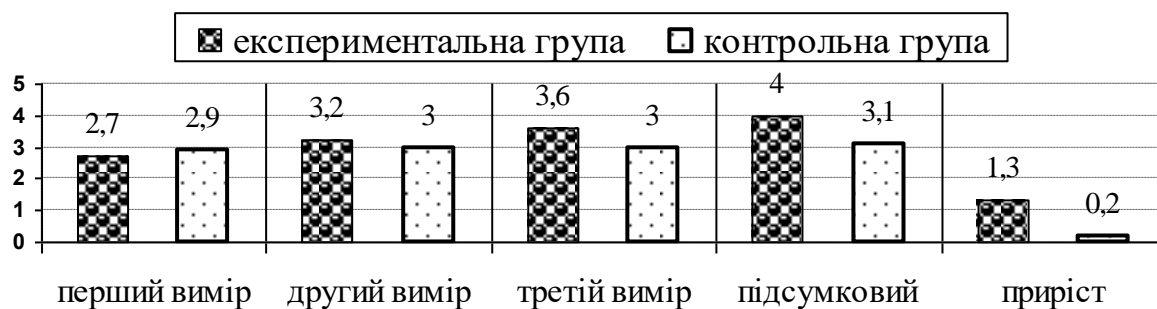

Рис. 3.16. Динаміка формування знання старшокласниками теоретичних основ художньої діяльності (середній бал групи з ГС ПС)

Самооцінка старшокласниками особистісних професійно важливих якостей при порівнянні їх із сучасними вимогами у сфері художньої діяльності наближається до об'єктивного рівня. Виявлено збільшення впевненості учнів у власних творчих силах, якщо вони були занижені та навпаки спостерігається явище, коли завищена самооцінка теж наближається до об'єктивного рівня, за рахунок додаткових можливостей зіставити реальні результати професійних випробувань у вигляді творчих робіт із сучасними професійними вимогами. Ці висновки підтверджуються результатами порівняння написаної учнями самооцінки відповідності власних професійно важливих якостей на початку та кінці експерименту. Означений висновок чітко простежується при порівнянні зразків написаної самооцінки при констатувальному (сторінка 95) та підсумковому (виділеному нижче курсивом) вимірюванні учениці 10 класу Наталії Л., де завищена самооцінка виказується вже не так категорично: *Незважаючи на те, що я впевнена у своїх силах щодо вибору професії, намагаюсь все більше і більше оволодівати знаннями, особливо мені потрібно підігнати*

знання з тривимірних комп'ютерних графічних програм. Зразок самооцінки учениці 10 класу Вікторії М. свідчить про певне підвищення впевненості у власних творчих силах при порівнянні з першим вимірюванням (сторінка 98). Так, у підсумковому вимірюванні вона пише: *На шляху оволодіння майбутньою професією мені потрібно оволодіти спеціальними знаннями з комп'ютерної графіки та законами образотворчого мистецтва. Мені потрібно не зупинятися на досягнутому, а продовжувати рухатися уперед тому, що художник повинен багато знати та вміти для того, щоб досягти своєї мети.* У даному зразку самооцінки учениця вже чітко усвідомлює свої певні успіхи та реальну можливість підвищити свій професійний рівень. Проведені бесіди дають змогу стверджувати, що професійні випробування змушують учнів із завищеною самооцінкою більш стримано висловлюватись про можливість порівняно легко засвоїти основи професії та ефективно працювати. Спостерігається також зворотне явище, коли учні з дещо заниженою самооцінкою дають більш впевнені відповіді стосовно власних можливостей отримати знання, навички та працювати за художньою спеціальністю. Крім того, методи спостереження та аналіз художніх робіт дозволяють стверджувати про наближення самооцінки у бік адекватного стану, де показником самооцінки власних професійних якостей слугує рівень складності творчої роботи, який для себе обирає учень. Тобто якщо учень із заниженою самооцінкою у наступній роботі обрав більш складні завдання, це є показником збільшення впевненості у власних творчих можливостях, а про зниження зайвої самовпевненості свідчить те, що учень із завищеним рівнем самооцінки обирає для себе спрощені завдання порівняно з його минулою роботою.

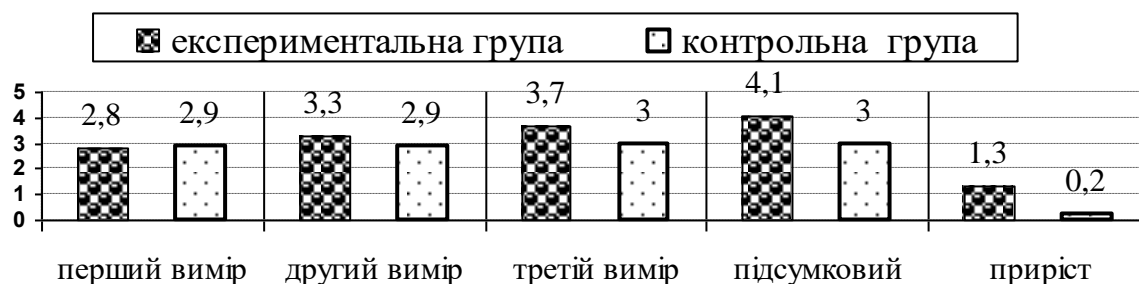

Рис. 3.17. Динаміка формування об'єктивної самооцінки старшокласників при порівнянні ними власних професійно важливих якостей та можливостей з вимогами професії (середній бал групи)

Перейдемо тепер до розгляду змін, які відбулися у *практично-дійовому компоненті*. У процесі формувального експерименту виявлено, що наближення тематичних завдань до професійних випробувань, які враховують сучасні професійні вимоги, відповідає традиційним навчально-виховним завданням образотворчого мистецтва. Такий висновок підтверджується методом порівняння, за допомогою якого визначено спільні завдання із пошуку колірно-тонових, композиційних, просторових та інших питань при практичному створенні як звичайних художніх робіт, так і робіт, які є професійною пробою. Завдяки означеній узгодженості між традиційними навчально-виховними методами образотворчого мистецтва та експериментальними організаційно-педагогічними умовами, які спрямовані на проведення професійних випробувань, зберігається можливість ефективного формування ГС ПС без перекосу у суто професійний бік. Але за рахунок ознайомлення учнів із сучасними професійними вимогами та відповідними творчими методами професійних художників виявлено також позитивний вплив і на практично-дійовий компонент структури ГС ПС. Це виявляється у збільшенні кількості робіт у експериментальних класах, де є практичні спроби вирішити окремі сучасні професійні завдання. Показники практично-дійового компоненту свідчать про збільшення кількості учнів експериментальних класів, при порівнянні з контрольними, у яких покращено практичні вміння виконувати сучасні професійні завдання. Про вплив комп'ютерних вправ

та штучних середовищ на такий результат свідчать покращені вміння, що отримані під час виконання відповідних вправ, які перенесено учнями на створення тематичних робіт у вигляді відпрацьованих технічних прийомів зі створення об'єктів композиції. Означені вміння спостерігаються на фоні покращення швидкості створення окремих елементів або композиційної структури твору, що свідчить про наявність певних навиків при подоланні суто технічних перепон та зосередження на творчому процесі.

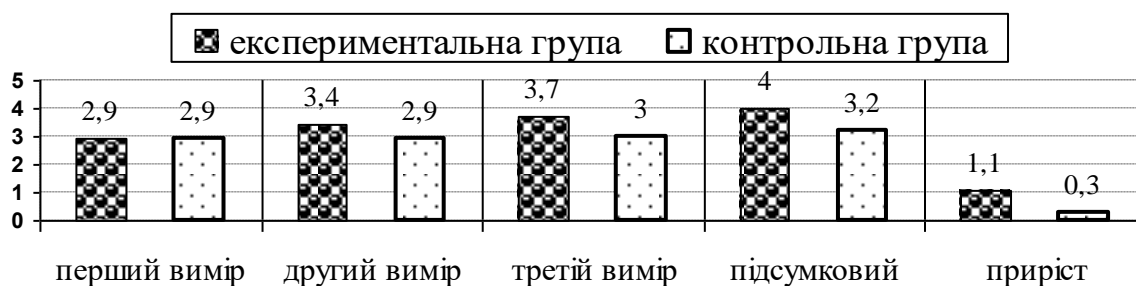

Рис. 3.18. Динаміка формування практичних вмінь в учнів створювати художні роботи

Виявлено збільшення практичних заходів з метою вирішити поставлені у особистісному професійному плані завдання. Зокрема, спостерігається намагання самостійного вивчення поза школою додаткових технічних прийомів створення об'єктів у певному оточуючому середовищі для підвищення знань та практичних умінь. Особистісний професійний план відрізняється наявністю більш широкого кола художніх спеціальностей, які для себе обирають старшокласники, і це розширення співпадає саме із отриманими вміннями та навиками створення штучних середовищ засобами комп'ютерної графіки (простір в інтер'єрі, ландшафтна та архітектурна композиція).

У практично-дійовому компоненті, завдяки тематичній узгодженості комп'ютерної графіки та традиційного мистецтва виявлено зростання якості показників. Зокрема, спостерігаються практичні спроби вирішити комп'ютерними технологіями проблемні питання класичного мистецтва і навпаки за допомогою класичних художніх прийомів спростити та надати ефективності комп'ютерній графіці. Завдяки розширенню знань про світ

художніх спеціальностей учні експериментальних класів склали розширений та обґрунтований особистісний професійний план, який розрахований на тривалий відрізок часу, відрізняється більшою реалістичністю, у якому більш насичений образ “Я-професіонал”. Підтвердженням цього висновку є результати порівняння зразку професійного плану учениці 11 класу Олександри К., написаного на початку та кінці експерименту (стор. 97; 154), а також анкетних даних та проведення відповідних бесід з учнями, відповіді яких свідчать про пошук оптимального шляху опанування професією, можливості удосконалення у подальшому фаху та різні варіанти розвитку майбутньої професійної кар’єри. Крім того, за рахунок цілеспрямованого розширення інформації про світ художніх спеціальностей виявлено збільшення практичних заходів щодо втілення особистісного професійного плану у життя з метою самовиховання професійно важливих якостей (зацікавленість спеціалізованою літературою, новітніми комп’ютерними програмами, намагання дізнатися деталі професії та практичні спроби поза школою виконати окремі завдання, що зацікавили учня).

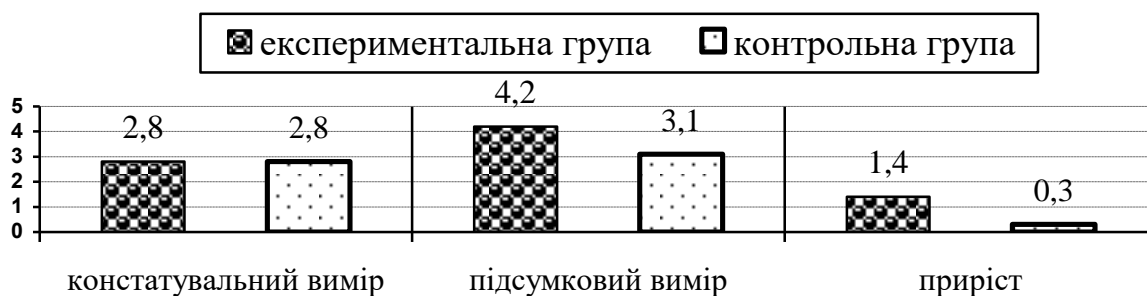

Рис. 3.19. Динаміка формування в учнів вміння складати особистісний професійний план

Аналіз результатів впливу експериментальних організаційно-педагогічних умов на креативний компонент дають можливість навести наступні дані. Учні експериментальних класів мають кращі показники стосовно розкриття та подальшого розвитку професійно важливих якостей особистості. При виконанні учнем професійних випробувань спостерігається коливання у якості створення робіт та творчого ставлення

до них, що свідчить про неоднакову прихильність та здібність до різних художніх спеціальностей. Тобто прихильність учнів до виконання окремих типів комп'ютерних вправ або створення певного оточуючого середовища (інтер'єр, архітектура, пейзаж), вказують на можливу наявність здібності до відповідної художньої спеціальності, що допомагає педагогу зосередитись на їхньому виявленні та наступному розвитку. Поєднання комп'ютерних технологій та традиційного образотворчого мистецтва дозволило розширити можливості розкриття та подальшого розвитку професійно важливих якостей особистості. Так старшокласники, які були спрямовані переважно на опанування традиційного образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, виявили здібності до певних вузьких художніх спеціальностей саме за рахунок переносу знань та вмінь у засоби комп'ютерних технологій (через проведення аналогій, абстрагування, логічне мислення тощо). Про це свідчить прихильність учнів до виконання комп'ютерних вправ певного типу та їх вдале виконання, де найбільш яскраво проявились спеціальні здібності до конкретних вузьких спеціальностей.

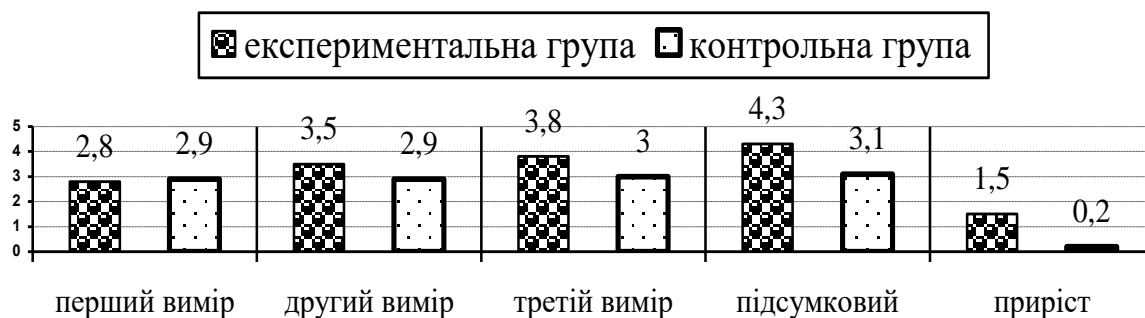

Рис. 3.20. Динаміка розкриття та розвитку природних здібностей особистості (середній бал групи)

Завдяки цілеспрямованому, систематичному вводу учнів у світ художніх спеціальностей та поглибленому вивченню їхнього змісту з виконанням відповідних професійних проб, виникла додаткова можливість ефективного формування творчого ставлення до виконання поставленого завдання. Такий висновок зроблено на підставі аналізу робіт учнів, де

виявлено збільшення практичних спроб у експериментальних класах знайти нестандартне рішення, яке відрізняється від наведених прикладів та має під собою певну реалістичну основу. Метод педагогічного спостереження показує, що для учнів можливість виконати реально існуючі завдання сучасних художників є стимулом для більш відповідального, творчого ставлення до тематичної роботи. Спостерігається також збільшення ініціативи та самостійності учня, що проявляється зокрема у відмові від допомоги оточуючих як з боку однокласників, так і викладачів, при практичних спробах відобразити власні уявлення про певне явище чи об'єкт. Проведення бесід та анкетування також показує збільшення відповідей, що свідчать про підвищення відповідальності та творчого ставлення при виконанні творчих робіт, які наближені до сучасних професійних завдань, існуючих на ринку праці (професійні випробування). Виявлено також більш відповідальне ставлення та творчий підхід учнів до навчального завдання завдяки зняттю технічних перешкод, які стримують прояв творчості. Підтвердженням тому є наявність більшої кількості несподіваних, творчих знахідок, які мають певну реалістичну основу, саме при виконанні комп'ютерних вправ та створенні штучних середовищ та їх наступному переносі у тематичні завдання. Збільшено кількість учнів експериментальної групи, у художніх роботах яких присутні несподівані рішення поставленого завдання, зокрема за рахунок саме взаємного переносу творчих знахідок як з класичного мистецтва у комп'ютерну графіку, так й навпаки.

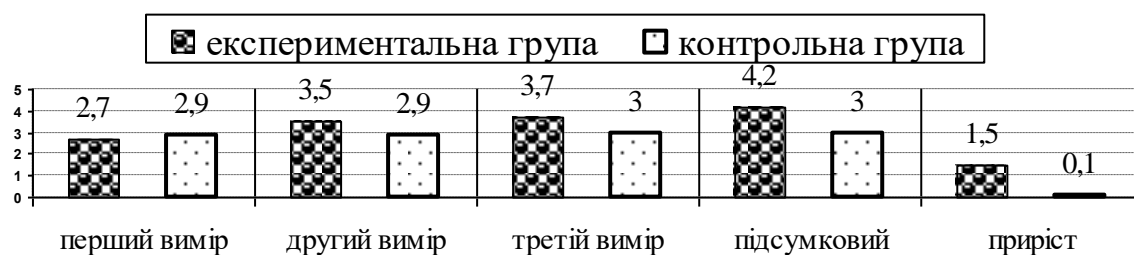

Рис. 3.21. Динаміка формування творчого підходу до виконання художньої роботи (середній бал групи)

Таким чином, проведений якісний та кількісний аналіз результатів формуючого експерименту з кожного критерію структури ГС ПС у сфері художньої діяльності свідчить про ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов. Тепер на основі підрахунку середньоарифметичного значення покажемо середній бал ГС ПС та його приріст у експериментальній та контрольній групах із кожного компоненту відповідно визначених підгруп.

Таблиця 3.4

Стан ГС ПС у сфері художньої діяльності

Підгрупи учнів		Експериментальна група						Контрольна група							
		Кількість учнів	Компоненти				Середній бал за компонентами	Приріст	Кількість учнів	Компоненти				Середній бал за компонентами	Приріст
			мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний				мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний		
			Середній бал за компонентом							Середній бал за компонентом					
на початку експерименту															
1 підгрупа		11	2,6	2,9	3	2,8	2,8	-	14	2,8	3,1	3,1	3	3	-
2 підгрупа		4	2,4	2,8	2,7	2,6	2,6	-	4	2,6	3	2,9	2,8	2,8	-
3 підгрупа		7	2,4	2,9	3	2,9	2,8	-	8	2,5	3,1	3	3,2	2,9	-
4 підгрупа	А	9	2,2	2,8	2,8	2,9	2,6	-	9	2,3	3,1	2,9	3,1	2,8	-
	Б	10	2,1	2,7	2,8	2,9	2,6	-	5	2,2	2,8	2,9	3,1	2,7	-
	В	31	2	2,7	2,7	2,7	2,5	-	31	2	2,7	2,7	2,8	2,5	-
5 підгрупа	А	3	2	2,7	2,7	2,8	2,5	-	5	2,1	2,8	2,7	2,9	2,6	-
	Б	27	2	2,5	2,6	2,6	2,4	-	33	2	2,7	2,6	2,8	2,5	-
Загальний середній бал			2,2	2,7	2,8	2,7	2,6	-	-	2,3	2,9	2,8	2,9	2,7	-
Підгрупи учнів		Експериментальна група						Контрольна група							
		Кількість учнів	Компоненти				Середній бал за компонентами	Приріст	Кількість учнів	Компоненти				Середній бал за компонентами	Приріст
			мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	Креативний				мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний		
			Середній бал за компонентом							Середній бал за компонентом					
наприкінці експерименту															
1 підгрупа		11	4,3	4,6	4,5	4,6	4,5	1,7	14	2,9	3,3	3,4	3,2	3,2	0,2

Продовження таблиці 3.4

2 підгрупа	4	4,2	4,3	4,2	4,4	4,2	1,6	4	2,7	3,2	3,3	2,8	3	0,2	
3 підгрупа	7	4,2	4,4	4,3	4,6	4,3	1,5	9	2,8	3,4	3,3	3,3	3,2	0,3	
4 підгрупа	А	9	4,1	4,4	4,2	4,5	4,3	1,7	8	2,5	3,3	3,4	3,1	3	0,2
	Б	10	4	4,3	4,2	4,4	4,2	1,6	5	2,4	3,1	3,4	3,1	3	0,3
	В	31	3,4	3,7	3,7	3,8	3,6	1,1	31	2,1	2,8	2,9	2,9	2,6	0,1
5 підгрупа	А	3	3,9	4,1	4	4,1	4	1,5	5	2,1	3	3,1	3	2,8	0,2
	Б	27	3,4	3,7	3,6	3,8	3,6	1,2	33	2	2,8	2,8	2,8	2,6	0,1
Загальний середній бал		3,9	4,1	4	4,2	4	1,4	-	2,4	3,1	3,2	2,9	2,9	0,2	

Далі наведемо характеристику процесу формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності відповідно до кожного вимірювання структури ГС ПС.

Таблиця 3.5

Динаміка формування ГС ПС у сфері художньої діяльності

Компоненти	Експериментальна група (середній бал за компонентом)				Пріріст	Контрольна група (середній бал за компонентом)				Пріріст
	1 вимір	2 вимір	3 вимір	4 вимір		1 вимір	2 вимір	3 вимір	4 вимір	
мотиваційний	2,2	2,9	3,5	3,9	1,7	2,3	2,3	2,4	2,4	0,2
когнітивний	2,7	3,2	3,6	4,1	1,4	2,9	2,9	3,1	3,1	0,2
практично-дійовий	2,8	3,3	3,6	4	1,2	2,8	3	3,1	3,2	0,4
креативний	2,7	3,5	3,7	4,2	1,5	2,9	2,9	3	3	0,1
Середній бал групи з ГС ПС	2,6	3,2	3,6	4	1,4	2,7	2,7	2,9	2,9	0,2

У додатку В.2 наведено діаграму, у якій графічно відображено результати формувального експерименту згідно кожного критерію та показано динаміку їх зростання.

Особливості методики проведення формувального експерименту та його головні результати наведено у періодичних фахових виданнях.

Висновки до третього розділу

Організаційно-педагогічні умови, які відповідають сучасним професійним вимогам ринку праці, а також його перспективі розвитку та зумовлюють ефективну підготовку старшокласників до ПС у сфері

художньої діяльності визначено такими: 1) розробка навчальних програм із предметів “Композиція” і “Комп’ютерна графіка”, зміст яких узгоджено між собою, а також “Художньою культурою” з урахуванням професійної орієнтації старшокласників; 2) поєднання тематичних завдань предметів “Композиція”, “Комп’ютерна графіка”, “Художня культура” з професійними випробуваннями (які враховують сучасні вимоги до фахівців художніх спеціальностей); 3) організація і координація взаємодії педагогічного колективу, спрямованої на забезпечення ефективного процесу професійного самовизначення старшокласників (поінформування, діагностика і розвиток спеціальних здібностей і професійно важливих якостей особистості, аналіз професії, самоаналіз, професійні випробування).

Теоретичне обґрунтування вказаних організаційно-педагогічних умов спирається на інтегруючу роль композиції в образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтві та застосування в навчально-виховному процесі окремих розвивальних вправ. Для ефективної підготовки старшокласників до ПК у сфері художньої діяльності було створено навчальну програму “Композиція”, у якій тематичні завдання підібрано таким чином, щоб, крім традиційного художнього навчання особистості, здійснювалося виконання професійних випробувань, що враховують сучасні вимоги ринку праці. Добір таких завдань ґрунтувався на тому, що для їхнього виконання необхідно ознайомити учнів з особливостями певної художньої спеціальності та творчими методами, які застосовують художники, а також сучасним обладнанням, матеріалами, художніми стилями, ринковий попит на цей вид робіт тощо.

За аналогією з програмою “Композиція” було створено програму “Комп’ютерна графіка” з узгодженими між ними темами, що зумовило її профорієнтаційну спрямованість та дало змогу об’єднати традиційне образотворче мистецтво і комп’ютерні технології.

Вказані дві програми були тематично узгоджені із програмою “Художня культура”. Це дало змогу за рахунок одночасного вивчення схожих навчальних тем додатково розширити поінформованість учнів стосовно світу художніх спеціальностей та збагатити емоційно-мотиваційну та когнітивну сфери учня через його різнобічне ознайомлення з видами, стилями та напрямками мистецтв, що відповідно розширяє коло вибору художньої діяльності.

Формуючий експеримент підтвердив, що запропоновані умови забезпечують можливість цілеспрямовано та систематично ознайомлювати старшокласників із сучасними художніми спеціальностями, виявляти, розвивати та зіставляти професійно важливі якості учнів з існуючими вимогами ринку праці та зумовлюють взаємозв'язок між комп'ютерними технологіями і класичним образотворчим мистецтвом.

Аналіз результатів експерименту на основі методів математичної статистики свідчить, що приріст середнього балу експериментальної групи складає 1,4 бала (за п'ятибальною системою) проти 0,2 бала у контрольній, що в свою чергу доводить ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. На підґрунті теоретичного аналізу відповідних наукових розробок та узагальнення педагогічного досвіду визначено сутність поняття “професійне самовизначення” у сфері художньої діяльності і поняття “готовності старшокласника до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності”. Отже, з'ясовано, що для успішної підготовки старшокласника до професійного самовизначення у цій сфері необхідним є наявність певних загальних та спеціальних здібностей особистості та їх відповідний розвиток, а також позитивне ставлення до художньої праці.

Відповідно до сучасних професійних вимог ринку праці необхідними є такі корективи у формулі професії “художник”: 1) володіння комп'ютерними технологіями та вміння поєднувати їх із теорією та

практикою традиційного образотворчого мистецтва; 2) наявність добре розвинутого логічного мислення поряд з образним та розвинутою пам'ять (насамперед з метою оволодіння комп'ютерними технологіями).

Специфіка опанування основами образотворчого мистецтва зумовлює певну особливість формування ГС ПС у сфері художньої діяльності. Зокрема, на формування ГС ПС впливає: тривалість навчання і залежність цього процесу від багатьох факторів як соціального, так і особистісного характеру; складність виявлення та розвитку художніх здібностей особистості; необхідність індивідуального підходу до учня у навчально-виховному процесі та диференціація відповідних завдань; емоційність учня та його ставлення до мистецтва.

2. Структуру поняття ГС ПС у сфері художньої діяльності складають такі компоненти: *мотиваційний*, де його складниками є професійні інтереси, наміри та мотив вибору професії; *когнітивний* складають знання змісту художніх спеціальностей, знання теоретичних основ художньої діяльності та самооцінка учнем власних професійно-важливих якостей та можливостей; *практично-дійовий* складається з практичного вміння та навичок виконання художніх робіт, а також особистісного професійного плану та практичних заходів щодо його реалізації; *креативний*, який містить творчий підхід до вирішення поставлених завдань, а також розкриття та розвиток природних здібностей. Ця структура лягла в основу критеріїв, які є повністю ідентичними визначеним структурним складникам компонентів.

Визначено такі показники критеріїв: *інтерес* – ступінь зацікавлення змістом професії, наявність уваги, ініціативності та самостійності; *намір* – стан визначеності з вибором майбутньої професії; *мотив* – місце у мотиваційній ієрархічній структурі особистості тих мотивів, які відносяться до змісту професії, а також відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання художньої роботи; *знання змісту професії* – знання про значимість професії для суспільства, знарядь праці, трудових дій, умов

праці, можливість працевлаштування та перспективи професійного розвитку, професійні вимоги до особистісних якостей та вміння аналізувати професію; *знання теоретичних основ художньої діяльності* – знання основ теорії образотворчого мистецтва та декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури; *самооцінка* – адекватність самооцінки та аналізу власних художніх робіт; ступінь об'єктивності висновків при зіставленні власних особистісних якостей та можливостей з професійними вимогами; *практичне вміння та навички виконання художніх робіт* – оцінки за художні роботи, участь у виставках, конкурсах; *професійний план та заходи щодо його реалізації* – вміння складати реалістичний професійний план, розрахований на тривалий період життя та наявність заходів щодо втілення його у життя; *творчий підхід до вирішення поставлених завдань* – ініціатива та нестандартність виконання художньої роботи, а також ставлення до наданого завдання; *виявлення та розвиток природних здібностей* – рівень розвитку провідних та опорних художніх здібностей; характеристика процесу розвитку здібностей; ставлення до наполегливої, тривалої праці щодо розвитку природних здібностей.

Якісна шкала вказаних показників, що визначає ступінь готовності старшокласників до професійного самовизначення за певним критерієм містить у собі п'ять рівнів за аналогією п'ятибальної системи оцінювання знань та вмінь (тобто високий рівень прояву якості показників – п'ять балів; вище середнього рівня – чотири бала; середній рівень – три бала; нижче середнього рівня – два бала; низький рівень – один бал).

1) високий рівень – характеризується відповідно до специфіки кожного критерію наявністю відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків; загальних і спеціальних здібностей; стійких інтересів і мотивів, які належать до безпосереднього змісту професії “художник”, а також сформованих основних і резервних професійних намірів і чіткого, реалістичного особистісного професійного плану, що розрахований на тривалий період життя; адекватної самооцінки; вільного володіння

базовими прийомами композиції, живопису, графіки, скульптури, комп'ютерної графіки; 2) вище середнього – переважаючими є інтереси та мотиви, що відносяться до безпосереднього змісту професії, основні професійні наміри сформовані, але резервні обмежені, існує також певне коливання щодо інших сфер діяльності, особистісний професійний план існує лише на найближче майбутнє; спостерігаються незначні утруднення в практичному володінні прийомами створення художніх робіт; 3) середній рівень – переважаючими є інтереси та мотиви, які відносяться до зовнішніх ознак професії, існує намір обрати професію, але вибір ускладнено невизначеністю в області вузької спеціалізації, відповідно особистісний професійний план існує в нечіткому вигляді; володіння базовими прийомами створення художніх робіт виявляється лише в декількох видах образотворчого мистецтва. 4) нижче середнього – інтереси та мотиви проявляються лише до зовнішніх ознак професії, професійні наміри формуються лише під зовнішнім впливом, резервні наміри відсутні, самооцінка власних можливостей завищена або занижена; знання змісту професії випадкові, обмежені теоретичні знання та практичні вміння в усіх видах мистецтва; 5) низький рівень – професію не обрано, професійні інтереси мають випадковий характер і пов'язані з нагальною віковою необхідністю здійснити вибір професії, ставлення до праці негативне, ієрархія мотивів до професійної діяльності відсутня, низькі теоретичні знання та практичні вміння створювати художні роботи.

Забезпечують отримання означених показників методи наукового дослідження: педагогічне спостереження; аналіз творчих робіт учнів; проведення анкетування, бесід, тестів, експертних оцінок.

3. Наведений у цьому посібнику приклад дослідження стану підготовки старшокласників до ПС у сфері художньої діяльності у СЗНЗХП виявив суперечність між відповідними педагогічними умовами, що існують та сучасними професійними вимогами. Суперечність викликана тим, що в навчально-виховному процесі невраховані зміни, які

пов'язані із розвитком науки, техніки та суспільних відношень. Тому поінформування учнів про зміст та особливості сучасних спеціальностей художнього профілю, професійні вимоги, а також визначення, розвиток та зіставлення їх професійно важливих якостей є неадекватними сучасному ринку праці, що зумовлює неможливість старшокласників здійснити об'єктивну самооцінку власних можливостей. Завдяки вказаній суперечності результати вимірювання стану сформованості ГС ПС у сфері художньої діяльності в означених навчальних закладах показують переважно низький рівень прояву якості показників, де середній бал складає лише – 2,6 (за п'ятибальною шкалою).

4. Підґрунтям створення авторських організаційно-педагогічних умов слугує можливість проведення необхідних професійних випробувань у сфері художньої діяльності без залучення виробничих підприємств з їх співробітниками та їхньої технічною базою. Така можливість зумовлена специфікою образотворчого мистецтва, яка дозволяє проводити ознайомлення учнів із змістом сучасних художніх спеціальностей та здійснювати відповідні професійні випробування безпосередньо під час навчально-виховного процесу у межах школи. Для практичного здійснення такої можливості створено програми “Композиція” та “Комп'ютерна графіка”, де між ними узгоджено теми з метою паралельного викладання та поєднано їх тематичні завдання з професійними випробуваннями, які враховують саме сучасні вимоги до фахівців художніх спеціальностей. Одна з головних особливостей запропонованих організаційно-педагогічних умов (взаємна узгодженість програм “Композиція”, “Комп'ютерна графіка”, “Художня культура” та поєднання їх тематичних завдань з професійними випробуваннями) полягає у їхній універсальності тому, що їх можна використати у будь-якій навчальній програмі з предметів “Композиція” та “Комп'ютерна графіка”, причому у різній варіативності в залежності від наявності відповідних можливостей навчального закладу.

5. Визначені організаційно-педагогічні умови спираються на:

- 1) поєднання навчально-виховного процесу з профорієнтаційною роботою на основі предметів “Композиція”, “Комп’ютерна графіка” (завдяки добору традиційних навчальних завдань, вправ, які одночасно ефективно вирішують профорієнтаційну мету відповідно сучасним вимогам ринку праці);
- 2) естетичний розвиток особистості, що слугує поглибленню поінформованості старшокласників про художню діяльність (зокрема, за рахунок наведення аналогій з навчальним матеріалом предмету “Художня культура”, через різнобічне ознайомлення учнів з видами, стилями та напрямками мистецтв);
- 3) евристичні методи, що зумовлюють створення відповідних вправ для опанування учнями знань та навиків з пошуку нестандартного рішення поставленого завдання, зокрема засобами комп’ютерної графіки, які є одночасно ефективними професійними випробуваннями;
- 4) методи саморегулювання та самоконтролю особистістю власного емоційного стану, що сприяє підвищенню в учнів впевненості у власних творчих силах (завдяки підтримки оточення та усвідомлення своїх реальних творчих успіхів, які досягаються усуненням за допомогою комп’ютерної графіки суто технологічних складнощів при створенні художніх робіт);
- 5) прийоми трансформації зорового образу, які дають змогу створювати навчальні завдання до професійних випробувань з певних художніх спеціальностей.

Це забезпечило проведення профорієнтаційної роботи через моделювання необхідних навчально-виховних ситуацій, що зумовлює ефективне формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності адекватно сучасним вимогам ринку праці.

Розмежування визначених умов на організаційні та педагогічні виявляється лише певною мірою в силу їх тісного взаємозв’язку. Так організаційними умовами слід вважати організацію та координацію взаємодії педагогів, психолога, адміністрації школи для забезпечення

ефективного процесу професійного самовизначення старшокласників через організацію відповідного навчально-виховного процесу з паралельного викладання вказаних предметів та їх методичне й технічне забезпечення. Педагогічними умовами є означений вище зміст спеціально організованого навчання старшокласників, який забезпечує систематичне, цілеспрямоване проведення професійних випробувань (адекватних сучасному ринку художньої праці) безпосередньо на уроках “Композиції” та “Комп’ютерної графіки”, де поєднано комп’ютерні технології та теорія й практика традиційного образотворчого мистецтва.

Наведені у цьому посібнику приклади застосування запропонованої авторської методики дозволили констатувати ефективність визначених організаційно-педагогічних умов з формування ГС ПС у сфері художньої діяльності в спеціалізованих школах з різними навчально-виховним процесом та технічною базою. Завдяки цим організаційно-педагогічним умовам забезпечується необхідне ознайомлення учнів із змістом сучасних художніх спеціальностей, а також визначення, розвиток та зіставлення особистісних якостей з професійними вимогами. Підвищується зацікавленість учнів саме змістом спеціальностей художнього профілю, а не лише їх зовнішніми ознаками. Мотиви вибору професії також зрушуються у бік її безпосереднього змісту завдяки зміцненню впевненості учня у власній здатності опанувати необхідні знання та навички, ґрунтуючись на усвідомленні своїх реальних творчих успіхів, та формування насиченого образу “Я – професіонал”. За такого підходу визначені організаційно-педагогічні умови є ефективним засобом, що сприяє вирішенню актуальної проблеми теорії та методики виховання в аспекті підготування старшокласників до професійного самовизначення.

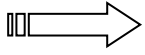

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнена характеристика змісту та структури поняття професійне самовизначення в останніх наукових дослідженнях

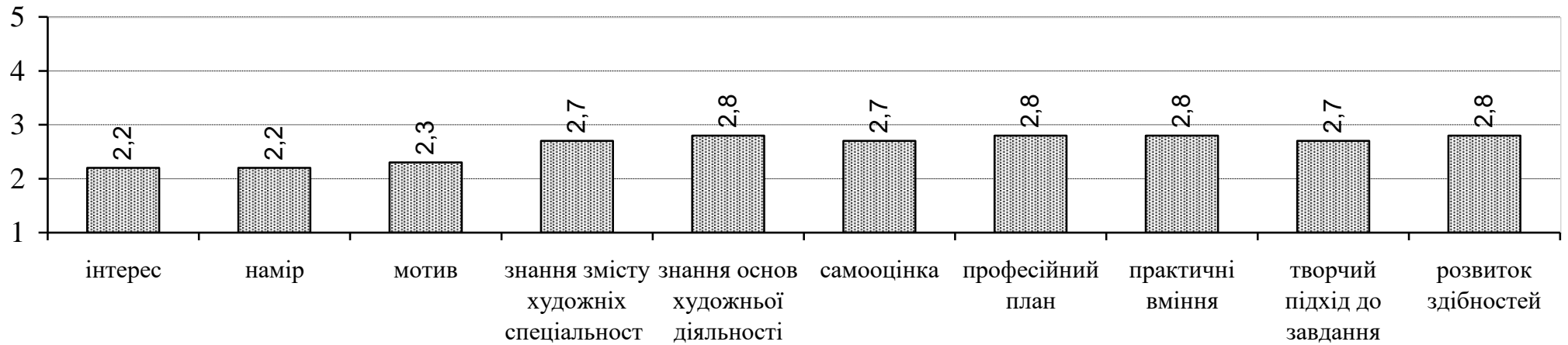
Прізвище автора дослідження	Характеристика поняття ПС вказаних авторів	Структура поняття ПС у дослідженнях даних авторів
О. Щотка [234, 60]		мотиваційно-смісловий, когнітивний; рефлексивний, саморегулятивний
О. Вітковська [28, 59]		проблема самореалізації; проблема вибору; проблема адаптації
З. Становських [187, 54-55]		Рефлексивні компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний, цілеутворюючий результативний
Н. Ковальська [81, 161]		мотиваційно-ціннісний; професійно-відповідний; професійно-практичний; та самооцінювальний компоненти
Л. Куліненко [97, 163]		мотиваційний; інформаційно-змістовий; діагностико-коректувальний та проектувальний компоненти [97, 160]
О. Мельник [117, 150]		мотиваційний; когнітивний; практичний; “Я” компонент [117. 88]
В. Романчук [160, 101]		мотиваційний, когнітивний та практичний компоненти [160, 45-47]
Л. Ткачук [196, 161]		мотиваційно-потребуючий, система цінностей, Я – концепція [197, 6]
О.Капустіна [заг. висн.]		мотиваційний, когнітивний та практичний компоненти [загальні висновки]

І.Жерноклеєв [46, 29, 86]	 Якість	три головних компонента: “хочу” – “можу” – “потрібно” [46, 29]
В.Семиченко [177, 99-100]	 Психічний стан	операційна готовність; функціональна готовність; особистісна готовність
В. Мачуський [115, 38]	 Інтегральне особистісне утворення	мотиваційний, когнітивний, креативний, психологічний, практично-дійовий та самооціночний компоненти [115, 39]
Т.Пазюченко [135, 55]	Суб’єктивна активність	аспекти вибору професії; професійний план учня; індивідуальна профорієнтаційна робота [135, 169]
І. Уличний [206, 91]	Самоусвідомлення	мотиваційний, когнітивний, поведінковий компонент [206, 92]

Додаток А. 2

Результати констатувального вимірювання ГС ПС у сфері художньої діяльності

Мал. А. 2. Графічне та числове відображення ГС ПС згідно кожного критерію

Додаток Б
Анкета 1. Схема-картка дослідження особистості

1. Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)
2. Домашня адреса(телефон).
3. Число, місяць, рік народження.
4. Стать(підкреслити): чол. жін.
5. Час і місце заповнення анкети.
6. У якому класі ви навчаєтесь?
7. Батьки(прізвище, ім'я, по батькові, освіта, професія, де працює).
Мати
Батько
Яку професію пропонує обрати мати?
Яку професію пропонує обрати батько?
8. Які ваші улюблені предмети, факультативи, гуртки (в порядку значущості)?
9. Які предмети цікавлять Вас найбільше?
10. Які предмети даються Вам найлегше?
11. Які предмети не подобаються?
12. Які предмети даються важко?
13. Чи обрали Ви майбутню професію?
14. Чому Ви хочете вибрати саме цю професію?
15. Чи давно Ви вирішили вибрати саме цю професію?
16. Що змусило Вас вибрати цю професію (думка батьків, друзів, книги, кінофільм, радіопередачі, поради вчителів, заняття в гуртках тощо), (підкресліть). Що ще допишіть.
17. Що Ви робите для оволодіння майбутньої професією?
18. Які професії, крім обраної, Вам подобаються ще?
19. Як Ви оцінюєте своє здоров'я взагалі і в зв'язку з обраною професією?

Продовження додатку Б

20. Яку професію Вам пропонують обрати: друзі.....
знайомі... _____
вчителі.....
класний керівник... _____
дідусь.....
бабуся..._____ хто ще (допишіть).....

21. Скільки часу Ви втрачаєте на виконання домашнього завдання?
22. Чи подобається Вам займатись у вільний час?
23. Які риси характеру ви цінуєте в товаришів?
24. Які риси характеру Ви можете відмітити в себе?
25. Який Ваш профіль навчання (класі з поглибленим вивченням окремих предметів)?
26. Які, на Ваш погляд , знання та вміння будуть потрібні у Вашій майбутній професії?
27. Що найголовніше для вас у майбутній професії?(в порядку значущості пронумеруйте до десяти пунктів): <u>№</u> у мене є здібності до цієї професії; <u>№</u> можливості професійного зростання; <u>№</u> висока оплата праці; <u>№</u> творчий характер праці; <u>№</u> сучасна професія; <u>№</u> цікава професія; <u>№</u> дає можливість спілкуватися з людьми; <u>№</u> престижна професія; <u>№</u> почесна професія(всі поважають людину цієї професії); <u>№</u> існує можливість розвивати розумові здібності; <u>№</u> не викликає фізичної перевтоми; <u>№</u> професія подобається, але не знаю, чому; <u>№</u> професія близька до улюбленого предмета; <u>№</u> мені подобається професія, але обставини склалися...; <u>№</u> мені байдуже, за якою професією працюватиму в майбутньому; <u>№</u> можливість самостійно приймати рішення; <u>№</u> спокійна робота; <u>№</u> підвищена відповідальність; <u>№</u> незалежність у роботі; <u>№</u> часті поїздки, відрядження; <u>№</u> що ще (допишіть).

Додаток Б. 1

Анкета 2. Методика вивчення сфери інтересів особистості стосовно до професії “художник” (В. Туляєв)

Прізвище, ім'я, по

батькові:.....

Навчальний заклад..... клас.....

дата.....

Інструкція: Що найголовніше для вас у професії художника?
(пронумеруйте, будь ласка, в порядку значущості).

- .....працювати з різноманітними видами художніх матеріалів, створюючи за їх допомогою художні образи;
..... здійснювати на оточуючих людей враження та бути у центрі уваги;
- .....за допомогою комп'ютерної графіки створювати мультфільми, ігри, незвичайні інтер'єри, різноманітні предмети, архітектурні будівлі тощо;
.....знаходити в художній роботі пропорційні та колірно-тонові відношення, що дозволяють достовірно відобразити будь-які об'єкти;
- .....створювати висококласні художні роботи та отримувати великі кошти;
- .....використовувати комп'ютерні графічні програми для створення оригінальних художніх робіт;
- .....створювати роботи на високому художньому рівні та виставляти їх у престижних вітчизняних та закордонних виставкових залах, музеях та галереях;
- .....власною творчістю впливати на внутрішній світ людей, змусити замислитися над важливими питаннями;
- .....бути відомим художником та користуватись загальною популярністю;
- .....власними художніми творами покращувати навколишню дійсність;
- .....вміти досконало відобразити на папері або полотні оточуючий світ, а також власні враження та уявлення.
- .....спілкуватись та дружити із популярними особистостями мистецтва та відомими представниками інших професій.

Додаток Б. 2

Тест-опитувальник виміру мотивації досягнення

Прізвище, ім'я, по батькові:.....

Навчальний заклад.....дата..... клас.....

Тест-опитувальник для виміру мотивації досягнення, у модифікації А.Мехрабіана та М.Магомед-Емінова, призначений для діагностики двох узагальнених мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. Тест являє собою опитувальник, що має чоловічу (форма „А”) і жіночу (форма „Б”) форми, які спрямовані на визначення домінуючого з поміж двох мотиву діяльності особистості.

Інструкція. Тест складається з ряду тверджень, які характеризують окремі сторони характеру особистості, думки й почуття щодо певних життєвих ситуацій. Щоб оцінити рівень Вашої згоди або незгоди з кожним із запропонованих тверджень, використовуйте таку шкалу:

- +3 – цілком погоджуюсь;
- +2 – погоджуюсь;
- +1 – скоріше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь;
- 0 – нейтральне ставлення;
- 1 – скоріше не погоджуюсь, ніж погоджуюсь;
- 2 – не погоджуюсь;
- 3 – цілком не погоджуюсь;

Прочитайте будь-ласка твердження тесту й оцініть рівень своєї згоди (або незгоди). Крім того на бланку для відповідей проти номера твердження поставте цифру, що відповідає рівню Вашої згоди (+3, +2, +1, 0, -1, -2, -3.). Під час опрацювання результатів проводиться підрахунок балів по визначеній системі, а не аналіз окремих відповідей. Тому давайте ту відповідь, яка перша приходить Вам на думку. Не витрачайте часу на її обмірковування. Якщо у Вас виникли запитання, задайте їх перед виконанням тесту. Тепер приступайте до роботи!

Текст опитувальник (форма „А”):

1. Я більше думаю про отримання гарної оцінки, ніж побоююся отримання поганої.
2. Якби я мав виконати складне, незнайоме мені завдання, то хотів би зробити його разом з кимось, ніж трудитися над ним наодинці.
3. Я частіше беруся за важкі задачі, навіть якщо не впевнений, що зможу їх розв'язати, ніж за легкі, які розв'язу.
4. Захоплююсь більше тією справою, яка не потребує зусиль і в успіхові якої я впевнений, ніж важкою справою, в якій можливі несподіванки.
5. Якби в мене щось не виходило, я скоріше приклав би всі сили, щоб з цим справитися, ніж виконував те, що в мене може добре виходити.
6. Я обрав би роботу, в якій чітко визначені мої функції і оплата вище середньої, ніж роботу із середньою зарплатнею, де я маю сам визначати свою роль.

7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, ніж художньої.
8. Я віддав би перевагу важливій важкій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, ніж достатньо важливій, але не важкій.
9. Я скоріше вивчу розважальні ігри, які відомі для більшості людей, ніж рідкісні ігри, що потребують майстерності і відомі не всім.
10. Для мене важливо виконувати свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це виникають непорозуміння з товаришами.
11. Якби я зібрався грати в карти, то обрав би розважальну гру, ніж важку, що потребує розмірковувань.
12. Я віддаю перевагу таким змаганням, в яких я сильніший за інших, а не таким, де всі учасники приблизно рівні за силою.
13. У вільний від роботи час я краще оволодію грою для розвитку своїх вмінь, ніж для відпочинку та розваг.
14. Я краще зроблю будь-яку справу по-своєму, нехай навіть ризик складе 50%, ніж робити її, як мені радять інші.
15. Якби я мав вибір, то скоріше обрав би таку роботу, початкова зарплатня якої 100 грн. і може залишитися в такому розмірі невизначений час, ніж роботу, початкова зарплатня якої дорівнює 80 грн. і є гарантія, що не пізніше як через 5 років я буду отримувати більше 180 грн.
16. Я віддав би перевагу грі в команді, ніж змаганням один на один.
17. Я краще буду працювати віддаючи всі сили, поки цілком не отримаю задоволення від результату, ніж ринуся закінчити справу нашвидкуруч, не прикладаючи зусиль.
18. На іспиті я віддав би перевагу конкретним питанням з пройденого матеріалу, ніж питанням, що потребують для відповіді висловлення своєї думки.
19. Я скоріше вибрав би справу, в якій є деяка ймовірність невдачі, але є і можливість досягти більшого, ніж таку, в котрій моє положення не погіршиться, але й істотно не поліпшиться.
20. Після успішної відповіді на іспиті я скоріше з полегшенням зітхну („пронесло!”), ніж зрадію гарній оцінці.
21. Якби я зміг повернутися до однієї з двох незавершених справ, то обрав би важчу, ніж легку.
22. При виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як не допустити помилку, ніж думаю про те, як правильно його розв'язати.
23. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж сам продовжу шукати вихід.
24. Після невдачі я скоріше стаю більш зібраним і енергійним, ніж втрачаю бажання продовжувати справу.
25. Якщо є сумнів в успіхові якогось починання, то я скоріше не стану ризикувати, ніж все-таки візьму в ньому активну участь.
26. Коли я беруся за важку справу, я скоріше побоююся, що не подолаю його, ніж сподіваюся, що воно вдасться.

27. Я працюю ефективніше під керівництвом когось, ніж, коли несу за свою роботу особисту відповідальність.
28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж завдання знайоме, в успіхові якого я впевнений.
29. Я працюю продуктивніше над завданням, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, ніж коли переді мною ставлять задачу лише в загальному.
30. Якби я успішно вирішив якусь задачу, то з великим задоволенням взявся би ще раз вирішити аналогічну задачу, ніж перейшов би до задачі іншого типу.
31. Коли потрібно змагатися, у мене скоріше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.
32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Текст опитувальник (форма „Б”):

1. Я більше думаю про отримання хорошої оцінки, ніж побоююсь отримати погану.
2. Я частіше берусь за важкі задачі, навіть якщо не впевнена, що зможу їх розв'язати, ніж за легкі, які знаю, що розв'яжу.
3. Мене більше приваблює справа, яка не потребує зусиль і, в успіхові якої я впевнена, ніж важка справа, в якій можливі несподіванки.
4. Якби в мене щось не виходило, я скоріше приклала би всі сили, щоб з цим справитися, ніж виконувала те, що в мене може добре виходити.
5. Я обрала би роботу, в якій чітко визначені мої функції і оплата вище середньої, ніж роботу із середньою зарплатнею, де я маю сама визначати свою роль.
6. Більш сильніші переживання у мене викликані страхом невдачі, ніж надією на успіх.
7. Науково-популярну літературу я читаю частіше, ніж літературу розважального жанру.
8. Я віддала би перевагу важливій важкій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, ніж достатньо важливій, але не важкій.
9. Я скоріше вивчу розважальні ігри, які відомі для більшості людей, ніж рідкісні ігри, що потребують майстерності і відомі окремим.
10. Для мене важливо виконувати свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це виникають непорозуміння з товаришами.
11. Після успішної відповіді на іспиті я скоріше з полегшенням зітхну („пронесло!”), ніж зрадію гарній оцінці.
12. Якби я зібралася грати в карти, то обрала б розважальну гру, ніж важку, що потребує розмірковувань.
13. Я віддаю перевагу таким змаганням, в яких я сильніша за інших, а не таким, де всі учасники приблизно рівні за силою.
14. Після невдачі я скоріше стаю більш зібраною і енергійною, ніж втрачаю бажання продовжувати справу.

15. Невдачі отруюють моє життя більше, ніж приносять радість, успіхи.
16. В нових, невідомих ситуаціях у мене скоріше виникає хвилювання і тривога, ніж інтерес і цікавість.
17. Я скоріше постараюсь приготувати нову цікаву страву, хоча вона може погано вийти, ніж буду готувати звичну страву, яка завжди добре виходила.
18. Я скоріше займуся більш приємним і необтяжливим, ніж буду виконувати щось, як мені здається, що варте, але не дуже захоплююче.
19. Я скоріше затратчу весь свій час на виконання однієї справи, ніж постараюсь виконати швидко за цей час дві-три справи.
20. Якщо я захворіла і змушена залишитися вдома, то я використаю час скоріше для того, щоб розслабитися і відпочити, ніж почитати і попрацювати.
21. Якщо б я жила з декількома дівчатами в одній кімнаті і ми вирішили влаштувати вечірку, я віддала б перевагу самій організувати її, ніж це зроблять інші.
22. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж буду сама продовжувати шукати вихід.
23. Коли потрібно змагатися, в мене скоріше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.
24. Коли я беруся за важку справу, я скоріше переживаю, що не справлюсь з нею, ніж сподіваюсь, що вона вдасться.
25. Я працюю ефективніше під керівництвом когось, ніж, коли несу за свою роботу особисту відповідальність.
26. Мені більше подобається виконувати важке незнайоме завдання, ніж завдання знайоме, в успіхові якого я впевнена.
27. Якби я успішно вирішила якусь задачу, то з великим задоволенням взялася би ще раз вирішити аналогічну задачу, ніж перейшла б до задачі іншого типу.
28. Я працюю продуктивніше над завданням, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, ніж коли переді мною ставлять задачу лише в загальному.
29. Якщо при виконанні важливої справи я припускаю помилку, то частіше я гублюся і впадаю у відчай, ніж швидко беру себе в руки і намагаюся виправити становище.
30. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Процедура підрахунку сумарного бала.

Для визначення сумарного бала необхідно користуватися наступною процедурою. Відповідям досліджуваних на прямих пунктах опитувальника (відмічені знаком „+” в ключі) відповідають бали на основі наступного співвідношення:

$$\oplus = \frac{-3 - 2 - 1 - 0123}{1234567}$$

Відповідям досліджених на обернені пункти опитувальника (відмічені в ключі знаком “-”) приписуються бали на основі співвідношення:

$$\oplus = \frac{-3-2-1-0123}{1234567}$$

Ключ до чоловічої форми:

+1, -2, +3, -4, +5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, +13, +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, -23, +24, -25, -26, -27, +28, -29, -30, +31, -32.

Ключ до жіночої форми:

+1, +2, -3, +4, -5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, -13, +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, +23, -24, -25, +26, -27, +28, -29, -30.

На основі підрахунку сумарного бала визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у дослідженого. Бали всієї вибірки досліджених, які приймають участь в експерименті оброблюють і виділяють дві контрастні групи: верхні 27% вибірки характеризуються мотивом прагнення до успіху, а нижні 27% - мотивом уникнення невдач.

Додаток Б. 4

Зведена таблиця результатів анкетних даних Навчальний заклад..... Клас.....

Дата.....

Прізвище учня	Напрями вивчення особистості																									
	Соціальні умови учня: запитання 1-7, 15,21			Інтереси учня: 1) запитання: 8,9,11,14,18,26,28; 2) анкета №2			Наміри учня: 1) написання професійного плану; 2) запитання: 13,15,17,29,26			Емоційно-мотиваційна сфера учня: 1) запитання: № 14,28,24,25; 2) анкета № 2; 3) тест А.Мехраб'ян			Знання змісту професії - 1) складання формули професії; 2) відповіді (№ 27,28);			Самооцінка – 1) написання самооцінки; 2) відповіді на запитання: 20,25;			Практичне втілення професійного наміру: 1) складання особистісного професійного плану; 2) запитання №17			Здібності учня – 1) запитання №10,12,22); 2) експертна оцінка			Ставлення до мистецтва та виконання художніх робіт – 1) запитання № 23,28,25; 2) анкета № 2	
	1)	2)	с	1)	2)	с	1)	2)	3)	с	1)	2)	с	1)	2)	с	1)	2)	с	1)	2)	с	1)	2)	с	

С – середній бал учня за напрямом дослідження		
Якісна шкала показників	Кількість учнів	Відсоткове співвідношення учнів за рівнями
високий рівень прояву якості показників		
вище середнього рівень прояву якості показників		
середній рівень прояву якості показників		
нижче середнього рівень прояву якості		
низький рівень прояву якості показників		

Додаток Б. 6

Експертний аналіз творчих робіт учнів з різних навчальних дисциплін художнього циклу (за п'ятибальною системою). Навчальний заклад.....Дата..... Клас.....

Прізвище учня	Напрямом оцінювання																																		
	Практичні вміння та теоретичні знання з малюнку					Практичні вміння та теоретичні знання з живопису					Практичні вміння та теорія з декоративно-ужиткового мистецтва					Практичні вміння та теоретичні знання з ліплення					Практичні вміння та теоретичні знання з створення жанрових композицій					Творче ставлення до виконання роботи					Практичні вміння та теоретичні знання з комп'ютерної графіки				
Числове позначення експерта	1	2	3	4	с	1	2	3	4	с	1	2	3	4	с	1	2	3	4	с	1	2	3	4	с	1	2	3	4	с	5	6	с		

1	Перший експерт: посада та підпис
2	Другий експерт: посада та підпис
3	Третій експерт: посада та підпис
4	Четвертий експерт: посада та підпис
С	Середній бал за напрямом дослідження

Якісна шкала показників	Кількість учнів	Відсоткове співвідношення учнів за рівнями
високий рівень прояву		
вище середнього рівень		
середній рівень прояву		
нижче середнього рівень		
низький рівень прояву		

Додаток В
Характеристика стану ГС ПС в досліджуваних школах за
результатами констатувального експерименту

Таблиця 1

Розподіл учнів стосовно визначених підгруп та їх середній бал з ГС ПС

місцезнаходження школи	кількість учнів 10-11 класів в школі	Підгрупи учнів		кількість учнів в підгрупі	Компоненти структури ГС ПС				середній бал за компонентами
					мотиваційний	когнітивний	практично - дійовий	креативний	
					середній бал за компонентом				
Місто	110	1 підгрупа		14	2,7	3	3	2,9	2,9
		2 підгрупа		3	2,6	2,8	2,7	2,7	2,7
		3 підгрупа		9	2,5	3	3	3,1	2,9
		4 підгрупа	A	9	2,4	2,9	2,8	3	2,7
			B	7	2,2	2,8	2,8	3	2,7
			B	36	2	2,6	2,6	2,8	2,5
		5 підгрупа	A	3	2	2,7	2,6	2,9	2,5
			B	29	2	2,6	2,6	2,7	2,4
загальний середній бал з ГС ПС			2,3	2,8	2,7	2,8	2,6		
Місто.....	101	1 підгрупа		11	2,6	3,1	3,1	2,9	2,9
		2 підгрупа		5	2,4	3	2,9	2,7	2,7
		3 підгрупа		6	2,4	3,1	3	3	2,8
		4 підгрупа	A	9	2,2	3	2,9	2,9	2,7
			B	8	2,1	2,8	2,8	3	2,6
			B	26	2	2,6	2,7	2,7	2,5
		5 підгрупа	A	5	2	2,7	2,8	2,8	2,5
			B	31	2	2,6	2,7	2,7	2,5
загальний середній бал з ГС ПС			2,2	2,8	2,8	2,8	2,6		
Місто.....	104	1 підгрупа		9	2,8	3,2	3,1	3,1	3
		2 підгрупа		2	2,7	3	2,8	2,9	2,8
		3 підгрупа		6	2,7	3,1	3	3,3	3
		4 підгрупа	A	8	2,4	3	2,9	3,2	2,8
			B	22	2,3	3,1	2,8	3,2	2,8
			B	25	2	2,9	2,6	2,9	2,6
		5 підгрупа	A	2	2,2	2,9	2,7	3	2,7
			B	30	2	2,7	2,5	2,8	2,5
загальний середній бал з ГС ПС			2,3	2,9	2,8	3	2,7		

Додаток В.1

Таблиця 1

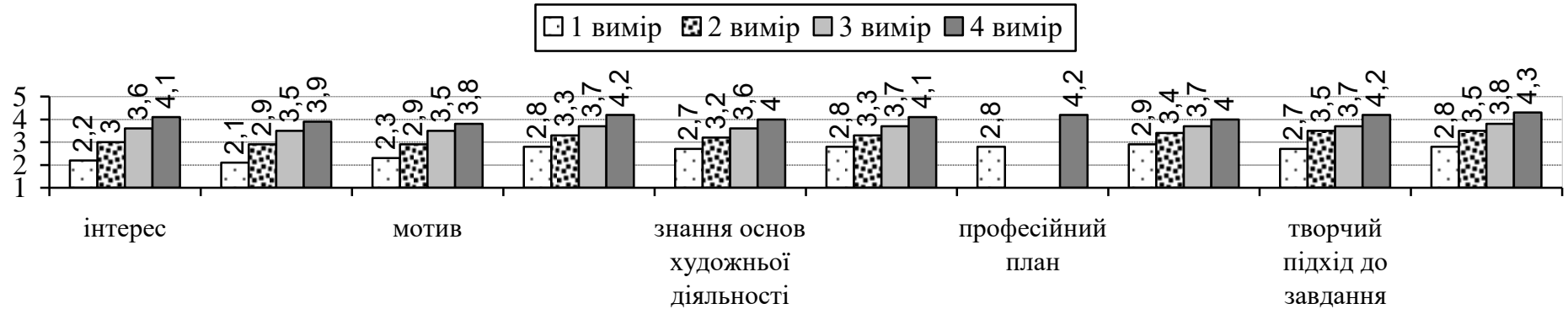
Характеристика стану ГС ПС в учнівських класах тих шкіл, що відібрані до формувального експерименту

Розподіл класів на експериментальну та контрольну групи за результатами констатувального експерименту

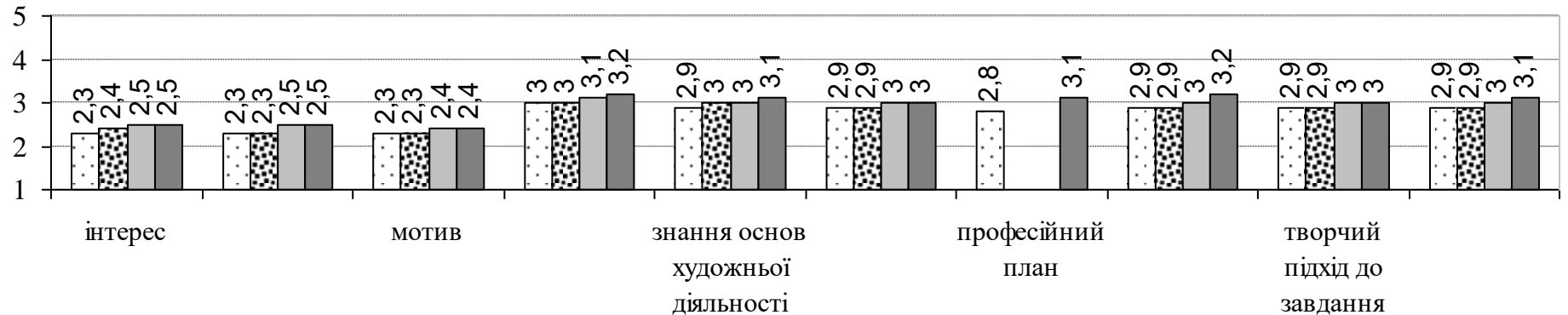
Сірим кольором позначено ті класи, що відібрані до експериментальної групи

місцезнаходження школи	Підгрупи учнів	одна паралель 10 класів (А)						друга паралель 10 класів (Б)						одна паралель 11 класів (А)						друга паралель 11 класів (Б)						
		кількість учнів	Компоненти				середній бал за компонентами	кількість учнів	Компоненти				середній бал за компонентами	кількість учнів	Компоненти				середній бал за компонентами	кількість учнів	Компоненти				середній бал за компонентами	
			мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний			мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний			мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний			мотиваційний	когнітивний	практично-дійовий	креативний		
			середній бал за компонентом						середній бал за компонентом						середній бал за компонентом						середній бал за компонентом					
Школа 1	1 підгрупа	2	2,5	2,9	3	2,7	2,7	2	2,7	3,1	3,2	2,9	2,9	4	2,9	3,4	3,2	3,2	3,1	3	2,6	3,1	3,1	3	2,9	2,9
	2 підгрупа	1	2,3	2,8	2,7	2,5	2,5	2	2,6	3	3	2,6	2,8	-	2,7	3,2	3,1	3	3	1	2,3	3	3	2,9	2,8	
	3 підгрупа	2	2,3	2,9	3	2,7	2,7	1	2,4	3,1	3,2	2,9	2,9	3	2,6	3,4	3,1	3,4	3,1	2	2,4	3,1	3	3,2	2,9	
	4 підгрупа	А	1	2,1	2,8	2,9	2,8	2,6	2	2,2	3,1	3	2,8	2,7	2	2,4	3,4	3	3,3	3	3	2,2	2,9	2,9	3	2,7
		Б	3	2,1	2,7	2,9	2,8	2,6	1	2,2	2,9	2,8	2,9	2,7	1	2,3	2,9	3	3,4	2,9	2	2,1	2,9	2,8	3,1	2,7
	5 підгрупа	А	1	2	2,6	2,8	2,6	2,5	1	2,1	2,8	2,8	2,9	2,6	7	2,1	2,8	2,8	2,9	2,6	8	2	2,7	2,8	2,9	2,6
		Б	8	2	2,5	2,6	2,5	2,4	9	2	2,6	2,7	2,7	2,5	1	2,1	2,9	3	3	2,7	-	2	2,7	2,9	2,9	2,6
загальний бал		2,1	2,7	2,8	2,6	2,5	-	2,2	2,9	2,9	2,8	2,7	-	2,3	3,1	3	3,1	2,8	-	2,2	2,8	2,9	2,9	2,7	2,7	
Школа 2	1 підгрупа	3	2,6	3	2,9	3	2,8	3	2,5	2,8	2,8	2,7	2,7	5	3	3,2	3,1	3,1	3,1	3	2,8	3	3,2	2,8	2,9	
	2 підгрупа	1	2,6	2,9	2,7	2,8	2,7	2	2,4	2,7	2,5	2,6	2,5	1	2,8	3,1	2,9	2,9	2,9	-	2,6	2,8	2,9	2,7	2,7	
	3 підгрупа	2	2,5	3	2,9	3,2	2,9	2,9	1	2,5	2,8	2,8	2,9	2,7	2	2,7	3,2	3,1	3,4	3,1	2	2,6	3	3,2	2,9	2,9
	4 підгрупа	А	2	2,3	2,9	2,7	2,9	2,7	3	2,3	2,8	2,7	3	2,7	3	2,6	3,2	3	3,4	3	2	2,5	2,8	3	3	2,8
		Б	3	2,1	2,8	2,8	3	2,6	2	2,2	2,7	2,8	2,9	2,6	-	2,4	2,9	3	3,2	2,8	3	2,3	2,8	2,9	3	2,7
	5 підгрупа	А	8	2	2,6	2,5	2,9	2,5	9	2	2,6	2,5	2,7	2,4	7	2,1	2,8	2,8	2,9	2,6	7	2	2,7	2,8	2,8	2,5
		Б	8	2	2,6	2,5	2,8	2,4	1	2,1	2,7	2,5	2,9	2,5	1	2,1	2,8	2,7	3,2	2,7	1	2	2,8	2,9	2,9	2,6
загальний бал		2,2	2,8	2,7	2,9	2,6	-	2,2	2,7	2,6	2,7	2,5	-	2,4	3	2,9	3,1	2,8	-	2,3	2,8	2,9	2,8	2,7	2,5	

Додаток В. 2
Показ динаміки формування ГС ПС у сфері художньої діяльності відповідно кожного критерію

Ріс. В.1. Динаміка формування ГС ПС в експериментальній групі

Ріс. В.2. Динаміка формування ГС ПС в контрольній групі

Додаток Д. 1

Програма “Комп’ютерна графіка” для спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художнього профілю (10 - 12 класи)

Туляєв В. В.

Пояснювальна записка

Стрімкий науково-технічний і соціальний розвиток сучасного суспільства привів до виникнення нової техніки, матеріалів і умов праці та відповідних змін у традиційному переліку професій художнього спрямування. Це обумовило появу абсолютно нових вимог до особистості фахівця, який працює у сфері художньої діяльності. У цьому плані перспективним є розвиток низки нових або модифікованих художніх професій, зокрема пов’язаних з різновидами дизайну – поліграфічного, ландшафтного, комп’ютерного, промислового, інтер’єру, рекламного тощо та видами декоративно-ужиткового мистецтва – кераміки, деревообробки, ювелірного, моделювання одягу тощо. Ці професії розглядаються у тісному взаємозв’язку високих технологій і основ класичного мистецтва. Наслідком появи таких вимог є нагальна потреба у фахівцях, які володіють сучасними технологіями та здатні знайти творчі нестандартні рішення. У таких умовах одним із ефективних шляхів вирішення сучасних завдань професійного самовизначення старшокласників у сфері художньої діяльності є використання комп’ютерних технологій у процесі профільного навчання у спеціалізованих навчальних закладах художнього профілю.

Мета і завдання програми

Мета – ознайомити учнів з комп’ютерними графічними програмами, як тривимірними, так і двовимірними: 3D Studio MAX, ZBrush, Adobe Photoshop, Corel Painter, CorelDRAW, Adobe Illustrator. Опанування вказаними програмами, навіть на початковому рівні, за допомогою розроблених тематичних завдань дозволить виконувати складні художні композиції, дизайнерські проекти, які наближаються до професійного рівня.

Завдання:

- забезпечення взаємозв’язку технічних можливостей комп’ютерних графічних програм і основ теорії образотворчого мистецтва;
- розвиток особистості учня та розширення його світогляду в мистецтві за допомогою комп’ютерних технологій;
- формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності за допомогою тематичних завдань, які, крім вирішення проблем надання знань, навичок та розвитку особистості, спрямовують на ознайомлення і оволодіння основами художніх професій.

Методичні принципи програми

Програма з комп'ютерної графіки тематично узгоджена з програмою з композиції, адже у разі паралельного впровадження двох програм ефективність засвоєння навчального матеріалу буде вищою, тому що додаткове виконання творчих робіт за допомогою комп'ютерної графіки має значний потенціал для розвитку особистості.

10 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Композиція інтер'єру з мозаїкою (8 год.)</p> <p>Створення стін, підлоги, стелі кімнати.</p> <p>Створення вікон, дверей, сходинок (відповідні кнопки 3D Studio MAX).</p> <p>Моделювання меблів інтер'єру засобами пересування, поворотів, масштабування геометричних фігур (куб, циліндр, конус, сфера тощо).</p> <p>Зміна кольору та тону створених об'єктів та призначення їм матеріалів, що імітують різні породи деревини, каміння, металу, скла, тканин, керамічної плитки тощо.</p> <p>Створення вихідних модулів мозаїки методом витискування площини.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: пошук пропорційних співвідношень частин меблів та їх колірно-тонових характеристик.</p> <p>За вибором учнів створити інтер'єр (школи, бібліотеки, музею, театру, житлової кімнати тощо).</p>	<p>Учні</p> <p>мають уявлення про можливості графічної програми 3D Studio MAX створити інтер'єр;</p> <p>наводять приклади застосування тривимірної комп'ютерної графіки в діяльності людини;</p> <p>порівнюють технологію створення інтер'єру традиційними художніми матеріалами та за допомогою комп'ютерних графічних програм;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок між традиційним мистецтвом та комп'ютерною графікою;</p> <p>знають технічні засоби комп'ютерної тривимірної графічної програми 3D Studio MAX для створення інтер'єру та мозаїки;</p> <p>уміють створити цілісний інтер'єр з мозаїкою засобами 3D Studio MAX;</p> <p>називають, за допомогою яких технічних можливостей програми 3D Studio MAX здійснюється поєднання усіх об'єктів композиції;</p> <p>характеризують можливості комп'ютерної графіки створити емоційний стан композиції.</p>
<p>Тема 2. Плакат у зовнішній та внутрішній рекламі (8 год.)</p> <p>Технічні засоби програми CorelDRAW для створення плакатів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - контурні малюнки; - геометричні фігури; - модифікування, пересування 	<p>Учні</p> <p>знають основні технічні прийоми створення зображення у двовимірній графічній програмі CorelDRAW для виконання рекламного плаката;</p> <p>пояснюють, які композиційні та інші художньо-виражальні засоби</p>

<p>та призначення ефектів, текстур;</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосування шарів; - робота з текстом; - набір пензлів. <p>Взаємозв'язок між традиційним мистецтвом та комп'ютерною графікою.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконати декілька ескізів плаката.</p> <p>За вибором учнів, створити зовнішній або внутрішній рекламний плакат (магазин, підприємство, кінотеатр, театр тощо).</p>	<p>за допомогою графічної програми потрібно задіяти при створенні плаката зовнішньої та внутрішньої реклами;</p> <p>називають, яким чином поєднуються об'єкти композиції плаката у цілісну структуру за допомогою програми CorelDRAW;</p> <p>уміють створити засобами комп'ютерної графіки плакат для внутрішньої або для зовнішньої реклами, знайти рівновагу, композиційний центр та визначити колірно-тонові відношення;</p> <p>розпізнають різні види плаката та якими засобами досягнуто передання головної ідеї автора.</p>
<p>Тема 3. Вітраж в інтер'єрі (9 год.)</p> <p>Створення конструкції вітража за допомогою лінії засобами програми 3D Studio MAX.</p> <p>Створення прозорості та кольору скла.</p> <p>Композиційна єдність інтер'єру з вітражами.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: пошук конструктивних та колірно-тонових характеристик вітража.</p> <p>За вибором учнів створити інтер'єр та ввести у композицію вітражі (громадські або житлові приміщення).</p>	<p>Учні</p> <p>знають технічні засоби створення інтер'єру та конструкції вітража за допомогою 3D Studio MAX ;</p> <p>називають технічні прийоми надання прозорості та кольору скла вітража;</p> <p>пояснюють засоби поєднання усіх об'єктів інтер'єру з вітражами у цілісну композицію;</p> <p>вміють створити композицію інтер'єру з вітражами;</p> <p>порівнюють між собою засоби створення в тривимірної та двомірної графіки та з традиційними художньо-виражальними можливостями.</p>
<p>Тема 4. Художнє оформлення літературного твору (8 год.)</p> <p>Технічні засоби графічної програми Adobe Illustrator для створення ілюстрації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - різноманітні пензлі, олівці, ластик; - корегування розміру, форми, ступеня прозорості мазків та 	<p>Учні</p> <p>знають технічні прийоми створення художнього оформлення книги за допомогою програми Adobe Illustrator;</p> <p>пояснюють, яким чином застосовуються художньо-</p>

<p>штрихів; - виділення об'єктів, пересування та трансформування їх в аркуші; - робота з шарами; - різноманітні художні ефекти.</p> <p>Досягнення цілісності композиції книги за допомогою взаємозв'язку традиційного мистецтва та можливостей комп'ютерної графіки.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання композиційних варіантів до ілюстрації літературного твору.</p> <p>Створити декілька елементів композиції улюбленого літературного твору (заставка, кінцівка, ілюстрація, суперобкладинка).</p>	<p>виражальні засоби у комп'ютерній графічній програмі Adobe Illustrator;</p> <p>уміють створити художнє оформлення книги на основі взаємозв'язку традиційного мистецтва та комп'ютерної графіки;</p> <p>наводять приклади сучасних друкованих видань, де застосована комп'ютерна графіка;</p> <p>характеризують технічні можливості комп'ютерної графіки для створення художнього образу ілюстрації.</p>
---	--

11 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Фасад або інтер'єр будинку з фрескою (8 год.)</p> <p>Створення архітектурних елементів будинку технічними засобами програми Corel Painter:</p> <ul style="list-style-type: none"> - набір пензлів, що імітують різноманітні художні матеріали (акварель, олію, гуаш, пастель, сангіну, вугілля тощо); - різноманітні ефекти у ручному та автоматичному режимі; - шари та засоби виділення об'єктів. <p>Взаємозв'язок комп'ютерної графіки та художньо-виражальних засобів традиційного образотворчого мистецтва.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання декількох варіантів сполучення фрески із</p>	<p>Учні</p> <p>знають засоби створення композиції фасаду будинку, інтер'єру та фрески за допомогою комп'ютерної графічної програми Corel Painter;</p> <p>називають художньо-виражальні та комп'ютерні засоби поєднання фрески з архітектурними елементами в цілісну композицію;</p> <p>вміють створити ескіз фасаду будівлі або інтер'єру з фрескою засобами комп'ютерної графіки;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок між класичним образотворчим мистецтвом та засобами комп'ютерної графіки;</p> <p>характеризують можливості комп'ютерної графіки створити художній образ архітектурного</p>

<p>середовищем. За вибором учня створити інтер'єр або фасад будинку з фрескою.</p>	<p>фасаду або інтер'єру.</p>
<p>Тема 2. Композиція театральних декорацій (8 год.) Технічні засоби створення ескізу театральних декорацій в об'ємі за допомогою 3D Studio MAX:</p> <ul style="list-style-type: none"> - засоби освітлення прожекторами, регулювання їх інтенсивності і кольору; - параметри тіней, що падають, та їх різноманітні види. <p>Перевід об'єктів з тривимірних програм у двовимірні з подальшою деталізацією.</p> <p>Технічні засоби двовимірної програми Adobe Photoshop:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пензлі, олівець, ластик та можливість корегування їх розміру, ступеня прозорості; - виділення об'єктів, пересування та трансформування їх; - робота з шарами, порядок нашарування, ступінь прозорості. <p>Взаємозв'язок художньо-виражальних засобів та технічних можливостей графічних програм.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання варіантів композиції декорацій. Створити ескіз декорацій до будь-якого спектаклю, можливо, за власним сценарієм учня.</p>	<p>Учні знають засоби створення ескізу театральних декорацій за допомогою комп'ютерних програм Adobe Photoshop, 3D Studio MAX;</p> <p>пояснюють взаємодію композиційних та інших художньо-виражальних засобів створення ескізу театральних декорацій;</p> <p>уміють створити ескіз театральних декорацій засобами комп'ютерних графічних програм;</p> <p>називають засоби комп'ютерних графічних програм для створення цілісності композиції декорацій;</p> <p>характеризують засоби перекладу творчої роботи з тривимірних у двовимірні.</p>
<p>Тема 3. Композиція скульптури у середовищі (8 год.) Засоби створення зображення скульптурних форм за допомогою ZBrush:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пензлі нарощування та набування об'єму об'єкта; - характер впливу пензлів на 	<p>Учні знають технічні можливості комп'ютерних графічних програм ZBrush, 3D Studio MAX при створенні композиції із скульптурними формами;</p> <p>називають художньо-виражальні</p>

<p>об'єкт; - нанесення кольору та матеріалів; - маски; Перевід зображення з ZBrush у 3D Studio MAX та пошук взаємозв'язку середовища та скульптурних форм. <i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання декількох варіантів скульптури та її зв'язок з навколишнім середовищем. Створити ескіз композиції архітектурно-ландшафтного комплексу або інтер'єру з уведенням окремої скульптури або скульптурної групи.</p>	<p>засоби створення зображення скульптур у комп'ютерній графіці; наводять приклади можливості графічних програм при створенні художнього образу; уміють створити засобами комп'ютерної графіки скульптурні зображення та зв'язати їх в єдину композицію з навколишнім простором; порівнюють між собою технічні засоби створення програми ZBrush та програми 3D Studio MAX.</p>
<p>Тема 4. Комп'ютерна графіка та мультиплікація (9 год.) Технічні можливості 3D Studio MAX створити об'єкт та здійснити найпростішу анімацію об'єкта. Фігура в обсязі за допомогою низько полігонального моделювання. Засоби надання руху: - ключі анімації; номери кадрів та номер активного кадру; - кнопки управління анімацією; - пряма та зворотна кінематика; - ієрархічний ланцюг; - анімація матеріалів, кольору, фактури. <i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання елементів композиції та надання їм руху. Створити персонажі мультиплікаційного фільму за власним сценарієм учня. Здійснити найпростіші рухи у просторі створених персонажів.</p>	<p>Учні знають технічні можливості 3D Studio MAX, за допомогою яких створюються тривимірні моделі та найпростіша анімація об'єктів у просторі; пояснюють способи низько полігонального моделювання об'єктів для створення персонажів мультфільму; називають технічні можливості створення відчуття цілісності композиції мультфільму; уміють створювати персонажі для мультиплікаційних фільмів за допомогою низько полігонального моделювання та здійснювати елементарну анімацію об'єкта; наводять приклади мультиплікаційних фільмів, де застосована комп'ютерна графіка та порівнюють з мальованим фільмом або ляльковим.</p>

12 клас

70 годин на рік (2 години на тиждень), 4 години резерву

Зміст навчального матеріалу	Вимоги
<p>Тема 1. Композиція з художньо-декоративними творами з металу (8 год.)</p> <p>Технічні можливості зображення 3D Studio MAX:</p> <ul style="list-style-type: none"> - модифікатори витискування, обертання, кручення, скосу, згинання та зміни форми об'єкту на низько полігональному рівні; - створення об'єктів типу (boolean); - призначення об'єктам матеріалів, що імітують різноманітні метали (мідь, бронза, сталь, золото тощо); <p>Прийоми створення зображення декоративних металевих виробів за допомогою ZBrush.</p> <p>Поєднання художніх металевих виробів з навколишнім інтер'єром, ландшафтом, архітектурою за допомогою композиційних та колірно-тонових співвідношень.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання варіантів окремих об'єктів та пошук композиційної цілісності.</p> <p>За вибором учня, створити зображення (металевих меблів, як для інтер'єру так і для ландшафту, ювелірних виробів, карбування, свічників, столових сервізів, люстр, декоративних ґрат, парканів, сходинок, ліхтарів освітлення, брам, дверей тощо).</p>	<p>Учні</p> <p>Знають, за допомогою яких технічних можливостей комп'ютерної графіки виконується зображення декоративних металевих виробів та здійснюється зв'язок між усіма об'єктами композиції;</p> <p>пояснюють можливість створення зображення металевих виробів за допомогою великої кількості модифікаторів та низько полігонального моделювання;</p> <p>вміють створити зображення художніх металевих виробів різноманітними засобами та за допомогою різних графічних програм;</p> <p>наводять приклади відомих художніх творів, де поєднано зображення художніх виробів з металу з навколишнім середовищем;</p> <p>називають засоби поєднання усіх об'єктів в цілісну композицію;</p>
<p>Тема 2. Композиція одягу (9 год.)</p> <p>Моделювання одягу засобами комп'ютерних графічних програм:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання шарів; - зміна варіантів одягу за 	<p>Учні</p> <p>знають засоби моделювання одягу за допомогою комп'ютерної графіки;</p> <p>пояснюють особливості художньо-виражальних засобів, таких як ритм,</p>

<p>стислий відрізок часу; - створення об'ємних моделей; - призначення матеріалів. Взаємозв'язок комп'ютерних та класичних художньо-виражальних засобів. <i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання варіантів одягу з пошуком колірно-тонових та композиційних співвідношень. Створити моделі одягу за бажанням учнів (чоловічий, жіночий, дитячий, святковий, буденний, спеціальний одяг для певних професій або старовинний).</p>	<p>динаміка, композиційний центр, симетрія, колірні та тонові відношення у процесі моделювання одягу за допомогою графічних програм; уміють створити модель одягу для різних людей за допомогою комп'ютерних графічних програм, як тривимірних, так і двовимірних, а також створити цілісний вигляд композиції костюму та розставити акценти; називають характерні риси одягу, за якими можливо вказати на професію людини, його звички тощо, а також якими засобами комп'ютерної графіки це можливо здійснити.</p>
<p>Тема 3. Композиція з предметами художньо - декоративної деревообробки (8 год.) Технічні засоби 3D Studio MAX і ZBrush зображення творів з деревини та зв'язку з інтер'єром, ландшафтом, архітектурою: - модифікатори витискування, обертання, скосу; - зміна форми предмета на рівні вершини, грані та полігону; - імітація різьблення та шорсткості дерев'яного предмета; - завдання матеріалів об'єктам. Взаємозв'язок традиційного мистецтва з комп'ютерною графікою. <i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання декількох варіантів композиційної побудови об'єкту та його зв'язок із середовищем. За вибором учня, створити зображення декоративного твору з деревини (дерев'яний будинок з відповідним інтер'єром або виконання ландшафтної композиції з</p>	<p>Учні знають технічні засоби комп'ютерних графічних програм, за допомогою яких можна здійснити моделювання дерев'яних конструкцій та зв'язати все у єдину композицію; пояснюють вибір художньо-виразних засобів для створення зображень декоративних дерев'яних виробів засобами комп'ютерної графіки; уміють створити зображення дерев'яних виробів за допомогою комп'ютерних графічних програм і здійснити зв'язок між усіма об'єктами композиції; називають технічні засоби поєднання усіх елементів композиції в єдине ціле; характеризують залежність побудови композиції творів від характеристик деревини та</p>

<p>декоративними дерев'яними конструкціями, скульптурами дитячого майданчику).</p>	<p>особливостей його обробки.</p>
<p>Тема 4. Композиція кераміки (8 год.)</p> <p>Технічні можливості комп'ютерних графічних програм створення композиції інтер'єру або натюрморту з керамічними виробами:</p> <ul style="list-style-type: none"> - призначення матеріалів у програмі 3D Studio MAX; - модифікатори кручення, розтягування, скосу для збагачення пластики предмета; - моделювання форми різноманітних декоративних елементів; - використання шарів. <p>Композиційні та інші художньо-зображувальні засоби підпорядкування другорядних деталей композиційному центру та створити відчуття цілісності творчої роботи в умовах комп'ютерної графіки.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконати різноманітні варіанти керамічних виробів та сполучення їх з середовищем.</p> <p>Створити інтер'єр або натюрморт за вибором учня з керамічними виробами.</p>	<p>Учні</p> <p>знають, як за допомогою графічних програм створюються зображення предметів художньої кераміки та засоби поєднання їх у цілісну композицію;</p> <p>пояснюють, як засобами комп'ютерної графіки формується композиційний центр, у якому знаходиться кераміка;</p> <p>уміють створити засобами комп'ютерної графіки зображення керамічних виробів та організувати цілісність композиції;</p> <p>називають характерні засоби поєднання інтер'єру з керамікою за допомогою кольору, тону, композиційних закономірностей;</p> <p>характеризують значення кераміки у створенні емоційного настрою в інтер'єрі.</p>
<p>Тема 5. Ландшафтна композиція (11 год.)</p> <p>Технічні прийоми створення ландшафтної композиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - рослини, стіни, загорожі та їх модифікування у 3D Studio MAX, ZBrush; - освітлення об'єктів різноманітними видами ламп, прожекторів або сонячним світлом; - тіні, що падають від об'єктів, 	<p>Учні</p> <p>знають технічні засоби програми 3D Studio MAX, ZBrush, Corel Painter для створення дерев, кущів, листя та їх модифікацію;</p> <p>уміють створити об'єкти ландшафту засобами переміщення, повороту, масштабування рівномірного і нерівномірного, розташовувати в просторі у цілісну</p>

<p>та вибір параметрів тіні; - імітація природних явищ. Засоби композиції і закономірності колірних та тонових відношень у ландшафті. <i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання різноманітних об'єктів ландшафту в різних варіантах. За вибором учня виконати ландшафтну композицію міського парку, скверу, алеї, дитячого майданчику, власного подвір'я або саду.</p>	<p>композицію; пояснюють засоби колірно-тонових співвідношень при створенні ландшафту у тривимірних та двовимірних графічних програмах; характеризують засоби тривимірної та двовимірної графіки з точки зору можливості створення композиційної єдності.</p>
<p>Тема 6. Дизайн промислових товарів (11 год.) Надання промисловим товарам естетичності за допомогою: - моделювання з геометричних фігур; - методу лофтіngu; - зміни кольору; - призначення матеріалів. Вплив закономірностей класичного мистецтва та створенням конструкції, кольору, тону промислового товару. <i>Орієнтовні практичні завдання</i> Вправи: виконання промислових товарів у різних варіантах колірно-тонового, конструктивного та композиційного співвідношення. Створення ескізу промислового товару за бажанням учня (автомобіль, яхта, літак, дитяча іграшка, побутові речі тощо).</p>	<p>Учні знають технічні засоби створення тривимірних моделей та двовимірних зображень у відповідних програмах; пояснюють зв'язок між основами теорії образотворчого мистецтва та створенням промислового товару; називають технічні засоби створення тривимірного та двовимірного об'єкту; уміють користуватись засобами двовимірної і тривимірної комп'ютерної графіки для створення дизайну предмета, поєднуючи функціональність з естетичністю товару; наводять приклади товарів промислового виробництва, де втілені теоретичні основи образотворчого мистецтва.</p>
<p>Тема 7. Дизайн рекламної поліграфії (12 год.) Засоби створення дизайну рекламної продукції (різноманітні рекламні буклети, упаковки, етикетки, візитки, календарі тощо): - фільтри в програмі Adobe Photoshop;</p>	<p>Учні знають технічні можливості графічних програм, як тривимірних, так і двовимірних, для створення ескізу поліграфічної продукції; пояснюють, у яких випадках застосовуються тривимірні моделі; називають засоби гармонійного</p>

<p>- створювання тексту і варіантів його модифікації; - засоби освітлення;</p> <p>Основи закономірностей образотворчого мистецтва при створенні ескізу поліграфічної продукції.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання варіантів колірно-тонової та композиційної характеристики рекламної продукції.</p> <p>За бажанням учня, виконати ескіз поліграфічної продукції (різноманітні рекламні буклети, упаковки, етикетки, візитки, календарі тощо).</p>	<p>поєднання тексту з рештою елементів композиції; уміють створити ескіз майже до будь-якої поліграфічної продукції; наводять приклади поліграфічної продукції і пояснюють, якими засобами комп'ютерної графіки отримано цільність композиції; характеризують технічні засоби тривимірної і двовимірної графіки з точки зору ефективності створення зображень для поліграфічної продукції.</p>
---	---

Додаток Д. 2

Програма “Композиція” для спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладів художнього профілю (5 - 12 класи)

Туляєв В. В.

Пояснювальна записка

У сучасному суспільстві з'явилися новітні технології, матеріали та техніка, які привели до появи неочікуваних вимог до особистості фахівців, які працюють у сфері художньої діяльності. Результатом цього є гостра необхідність у підготовці учнів спеціалізованих шкіл художнього профілю до оволодіння основами композиції на сучасному рівні, виховання творчої особистості, здатної знаходити нестандартні рішення, підготовленої до праці у ринкових умовах.

Специфічність багатопланового поняття “композиція” та засобів її створення обумовлює актуальність подальшого розвитку структурованої системи викладання теоретичних основ цього предмета з урахуванням універсальності використання засобів композиції у всіх видах мистецтва та дизайнерських розробках.

Програма побудована на основі специфіки шкіл художнього профілю, в яких зазвичай навчаються обдаровані учні, що мають попередню підготовку. Вказана обставина зумовлює необхідність поглибленого вивчення основ композиції. Також взято до уваги факт існування у таких школах розподілу всіх видів візуальних мистецтв за окремими навчальними дисциплінами, що дає змогу всю увагу сконцентрувати на вивченні теоретичних основ композиції, знання яких потрібні для вивчення всіх інших предметів художнього циклу.

Поряд із набуттям знань і вмінь з композиції важливо при викладанні цього предмету у спеціалізованих школах формувати в учнів готовність до професійного самовизначення у сфері художньої діяльності, знайомити їх з різноманітними професіями і надати можливість спробувати власні сили у вирішенні творчих завдань, наближених до професійного рівня. Тому розроблена програма передбачає введення у старших класах такої тематики, яка спрямована на професійну орієнтацію учнів, поступове введення їх у світ художніх професій.

Крім того, програма передбачає можливість паралельного викладання двох предметів – композиції і комп'ютерної графіки, що відкриває нові перспективи у навчанні та розвитку особистості учнів.

Мета

Предмет “Композиція” є по суті універсальним засобом, який інтегрує всі види мистецтва, здатним гармонійно поєднувати різноманітні навчальні цілі й завдання. Відповідно мета навчання композиції полягає у формуванні в учнів знань теоретичних основ композиції та вмінь

застосовувати їх на практиці у різних видах мистецтва, вихованні у них особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва та навколишнього світу, розвитку художньо-образного мислення, художніх смаків та здібностей, творчого потенціалу, сприянні у самореалізації й професійному самовизначенні.

Завдання

- послідовне й систематичне засвоєння теоретичних основ композиції;
- опанування навичок втілення композиційними засобами творчих ідей в художній роботі;
- розвиток умінь чітко визначати композиційні засоби та виділяти їх з решти художніх можливостей, раціонально та ефективно поєднувати між собою композиційні засоби для найбільш повного передання творчого замислу у художній роботі;
- формування усвідомленого уявлення про аналогічність застосування композиційних основ у всіх видах мистецтва;
- ознайомлення з основними спеціальностями художнього профілю та професійними вимогами, які висуваються до особистості художника.

Методичні принципи програми

1. Викладання матеріалу з достатньо складними теоретичними поняттями за допомогою дохідливих пояснень і простих прикладів відповідно до вікового рівня.

2. При опануванні практичних засобів побудови композиції передбачена можливість диференційованого відбору завдань відповідно до особистісних властивостей учнів.

3. Акцентування уваги на універсальності та єдності всіх засобів композиції, взаємозв'язку між композиційними засобами та іншими художньо-зображувальними можливостями, спрямованими на створення художнього образу і передання головної ідеї творчої роботи.

4. У старших класах, зберігаючи пріоритет художньо-естетичного виховання, здійснювати професійну орієнтацію учнів на художні спеціальності та створювати відповідні умови для професійного самовизначення учнів.

5. За умов наявності відповідної технічної бази використовувати сучасні комп'ютерні технології.

5 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Поняття композиції та вибір формату картини (7 год.) Поняття композиції. Специфіка вибору формату картини. Особливості сприйняття формату картини:</p>	<p>Учні знають формулювання поняття композиції та зв'язок між форматом і змістом картини; вміють на практиці користуватись отриманими знаннями;</p>

<p>- відчуття “важкого” низу і ”легкого” верху; - наближеність об’єкту до краю картини, чи до її середини.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Виконання вправ у вигляді ескізів, спрямованих на пошук відповідності форми і розміру формату картини її композиційному змісту.</p> <p>Відображення своїх літніх вражень.</p> <p>Створення пейзажу чи інтер’єру, де в залежності від сюжету вводиться одна або декілька фігур людей, тварин. Формат картини у вигляді прямокутника, розташованого вертикально чи горизонтально, або кола, овалу, квадрата.</p> <p>Художні матеріали та спосіб виконання художньої роботи за вибором учня (реалістичний, декоративний, абстрактний).</p>	<p>наводять приклади художніх творів, де чітко виражено взаємозв’язок між форматом та змістом картини; мають уявлення про вплив формату на передачу творчого замислу; порівнюють художні роботи з точки зору відповідності формату картини та її композиційного змісту; називають основні різновиди формату та варіанти їх пропорцій; характеризують художню роботу з точки зору емоційного впливу формату на глядача; пояснюють способи досягнення гармонійного сполучення формату і сюжету власної художньої роботи та робіт однокласників.</p>
<p>Тема 2. Контраст у природі та мистецтві (7 год.)</p> <p>Контрасти – засіб відображення творчого задуму.</p> <p>Взаємозв’язок живописних, графічних та композиційних контрастів та аналогії з природою.</p> <p>Універсальність композиційних контрастів у різних видах мистецтва.</p> <p>Особливості контрасту:</p> <ul style="list-style-type: none"> - співвідношення розмірів та форм об’єктів; - колірні та світлотіньові; - психологічні, становищ; <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: передача творчої ідеї за допомогою контрастних співвідношень (начерки, ескізи).</p> <p>Відображення свята Різдва.</p>	<p>Учні знають основні види контрастів; вміють практично застосовувати отримані знання; наводять приклади художніх творів, де композиція побудована за допомогою контрастів; розуміють значення контрастів при створенні художньої роботи; орієнтуються у практичному застосуванні різних видів контрастів; обґрунтовують вибір провідного виду контрасту для відображення творчої ідеї;</p>

<p>Пейзаж або інтер'єр з однією або декількома фігурами людей, архітектурні споруди, натюрморт тощо.</p> <p>Художні матеріали та спосіб виконання роботи за вибором учнів (реалістичний, декоративний, абстрактний).</p>	<p>називають способи створення композиційних контрастів.</p>
<p>Тема 3. Рівновага в композиції (7 год.)</p> <p>Особливості створення рівноваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розташування об'єктів композиції у форматі з урахуванням їх форми, розміру та колірно-тонових співвідношень; - рівновага за допомогою одного або декількох центрів, навколо яких урівноважуються всі елементи композиції; - одна або декілька осей симетрії, за допомогою яких урівноважуються між собою об'єкти композиції; - урівноваження між собою декількох груп об'єктів; <p>Рівновага усіх об'єктів у картині – засіб виділення головного в композиції.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: врівноваження композиції та виділення головного (начерки та ескізи).</p> <p>Відображення в художній роботі вражень від прочитаного літературного твору.</p> <p>Художні матеріали та спосіб виконання роботи за вибором учня.</p>	<p>Учні знають особливості створення композиційної рівноваги;</p> <p>уміють урівноважити композицію власної художньої роботи;</p> <p>мають уявлення про виділення головного об'єкта картини за допомогою врівноваженості;</p> <p>наводять приклади художніх творів, де засобами врівноваження підкреслено творчий замисел;</p> <p>порівнюють між собою засоби створення композиційної рівноваги;</p> <p>характеризують засоби композиційної рівноваги при створенні емоційного стану художньої роботи;</p> <p>пояснюють свій вибір провідного способу врівноваження в композиції.</p>
<p>Тема 4. Художній образ та композиційні засоби його створення (6 год.)</p> <p>Сприйняття художніх творів через розуміння сутності художнього образу.</p>	<p>Учні мають уявлення про художній образ як засіб створення творів мистецтва;</p> <p>знають значення художнього</p>

<p>Особливості створення художнього образу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - добір, розташування та перевтілювання яскравих рис об'єкта; - передача у поодинокому загальних ознак та, навпаки, передача в узагальненому особистісних рис та якостей; - знаходження нового на основі уявлення та асоціації. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: короточасні ескізи та начерки з метою створення художнього образу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - обрати із запропонованих один або декілька предметів і знайти їхній художній образ на основі власної фантазії; - знайти художній образ за уявленням з відомих учню предметів, тварин, архітектурних споруд, людини; - відобразити художній образ явища природи, музичного твору, вірша. <p>Створення тематичної роботи на основі попередніх вправ.</p> <p>Художні матеріали та спосіб виконання за вибором за учня, (реалістичний, декоративний, абстрактний).</p>	<p>образу для творчої роботи;</p> <p>уміють на простішому рівні відображати свої думки та емоційне ставлення у вигляді художнього образу;</p> <p>наводять приклади творів мистецтва з яскраво переданим художнім образом;</p> <p>обґрунтовують свій вибір творчих засобів для створення в роботі художнього образу;</p> <p>спостерігають за навколишнім світом з точки зору можливості створити художній образ у творчій роботі;</p> <p>аналізують власну роботу та роботи однокласників з точки зору створення художнього образу;</p> <p>називають способи створення художнього образу.</p>
<p>Тема 5. Ритм в природі та мистецтві (6 год.)</p> <p>Ритмічність у природі та аналогії з мистецтвом.</p> <p>Ритм – універсальний засіб для різних видів мистецтва.</p> <p>Колірно-тоновий ритм та внутрішня напруженість картини.</p> <p>Особливості ритму в композиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - чергування елементів композиції, спрямованих по прямій лінії; - рух об'єктів уздовж зігнутої лінії з різними інтервалами. 	<p>Учні</p> <p>мають уявлення про універсальність ритму у різних видах мистецтва;</p> <p>порівнюють ритми природи з ритмом у мистецтві;</p> <p>знають особливості створення композиційного ритму та його значення в мистецтві;</p> <p>уміють на практиці втілювати отримані знання;</p> <p>наводять приклади художніх</p>

<p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення ритму у композиції (начерки та ескізи).</p> <p>Створити пейзаж на основі уяви та прикладів відомих творів, можливо, під впливом ритмічного ладу музики або віршів.</p>	<p>творів, у яких яскраво відображено ритмічність;</p> <p>розпізнають види ритму в роботах художників;</p> <p>обґрунтовують свій вибір художніх засобів для створення ритмічності;</p> <p>характеризують вплив ритмічності на створення художнього образу.</p>
---	---

6 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Сюжетно-композиційний центр в композиції (7 год.)</p> <p>Сюжетно-композиційний центр і геометричний центр картини.</p> <p>Особливості створення сюжетно-композиційного центру:</p> <ul style="list-style-type: none"> - взаємозв'язок усіх об'єктів композиції, підпорядкованих одній меті; - розташування сюжетно-композиційного центру на другому плані. <p>Світлотіньові та колірні засоби створення композиційного центру.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виділення композиційного центру (начерки, ескізи).</p> <p>Створити за вибором учня: інтер'єр школи, класу, спортзалу або пейзаж з шкільним двором та ввести одну або декілька фігур людини.</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості створення сюжетно-композиційного центру;</p> <p>уміють на практиці користуватись отриманими знаннями;</p> <p>мають уявлення про значення сюжетно-композиційного центру при створенні художнього образу картини;</p> <p>порівнюють художні твори з точки зору обраного засобу виділення сюжетно-композиційного центру;</p> <p>називають засоби створення композиційного центру;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок композиційних та колірно-тонових засобів при виділенні сюжетно-композиційного центру;</p> <p>характеризують художні засоби створення композиційного центру.</p>
<p>Тема 2. Види та типи композиції (7 год.)</p> <p>Фронтальний вид композиції (плоске зображення об'єктів).</p> <p>Об'ємний вид композиції (тривимірність об'єктів).</p> <p>Глибинно-просторовий вид</p>	<p>Учні</p> <p>знають специфіку розподілу композиції на типи і види;</p> <p>уміють практично виконати побудову композиції з обраного типу;</p> <p>мають уявлення про вплив</p>

<p>композиції (архітектура, інтер'єр, ландшафт).</p> <p>Відкритий та закритий тип побудови композиції.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та кольорових ескізів за певним типом композиції.</p> <p>Відобразити в художній роботі своє ставлення до батьківщини. Створення багатопланового пейзажу або інтер'єру з введенням однієї чи декількох фігур людей. Художні матеріали та спосіб виконання за вибором учня.</p>	<p>певного типу або виду композиції на створення художнього образу;</p> <p>розпізнають різноманітні види та типи композиції в творах мистецтва;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок типів та видів композиції;</p> <p>характеризують види та типи композиції;</p> <p>називають види та типи композиції та художні засоби їх створення;</p> <p>обґрунтовують свій вибір виду та типу композиції з точки зору втілення творчої ідеї.</p>
<p>Тема 3. Симетрія в композиції (7 год.)</p> <p>Симетрія в природі та в мистецтві.</p> <p>Повна та неповна симетрія.</p> <p>Взаємозв'язок симетрії та асиметрії.</p> <p>Особливості побудови симетрії у композиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вісь симетрії (вертикальна, горизонтальна, нахилена або зігнута); - декілька осей симетрії; - точка як центр симетрії, де точкою може бути певний об'єкт композиції; - декілька точок симетрії; - комбінування декількох засобів створення симетричності у композиції. <p>Колірно-тонові співвідношення та симетрія.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення симетричності в композиції (начерки та ескізи).</p> <p>Відобразити свої мрії про мандри у далекі країни. Художні матеріали та спосіб виконання творчої роботи за вибором учня.</p>	<p>Учні</p> <p>мають уявлення про можливості симетрії у створенні гармонічної композиції та передання художнього образу;</p> <p>знають особливості створення симетричності в композиції;</p> <p>уміють створити симетричну композицію, повну та неповну;</p> <p>наводять приклади художніх творів, де чітко виражена симетрія в композиції;</p> <p>розпізнають різноманітні види побудови симетричності в композиції;</p> <p>пояснюють залежність симетрії в композиції від контрастності, ритму, рівноваги;</p> <p>спостерігають у природі приклади повної та неповної симетрії;</p>

<p>Тема 4. Статика в композиції (6 год.)</p> <p>Значення статичності при створенні художнього образу тиші, постійності, сталості, спокою, величності.</p> <p>Специфіка побудови статичності в композиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - добір об'єктів; - колірно-тонові співвідношення; - урівноваженість об'єктів; - симетричність об'єктів; <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення різними художніми засобами статичності (начерки та ескізи).</p> <p>Відобразити історичну епоху, країну, подію з однією або декількома фігурами людей.</p>	<p>Учні</p> <p>мають уявлення про можливість статичності при переданні певного художнього образу;</p> <p>знають особливості створення статичності в композиції;</p> <p>уміють досягти відчуття статичності в творчій роботі;</p> <p>наводять приклади художніх творів з чітко вираженою статичністю, що підкреслює художній образ;</p> <p>пояснюють залежність статичності від інших композиційних засобів;</p> <p>розпізнають композиційні засоби створення статичності.</p>
<p>Тема 5. Динаміка в композиції (6 год.)</p> <p>Динаміка в композиції та створення художнього образу.</p> <p>Особливості створення динаміки в композиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - стан об'єктів композиції, що виражає зовнішню та внутрішню енергетику; - ритмічність, контрастність об'єктів; - формат картини та колірно-тонові співвідношення. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення динамічного стану композиції за допомогою різних засобів (начерки та ескізи).</p> <p>Створити в роботі емоційну напруженість спортивного змагання на фоні пейзажу або інтер'єру спортзалу.</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості створення динаміки в композиції;</p> <p>уміють створити роботу з відчуттям динамічності;</p> <p>мають уявлення про можливості динамічності впливати на художній образ;</p> <p>розпізнають, якими композиційними засобами була створена динамічність;</p> <p>пояснюють вплив колірно-тонових співвідношень на створення динаміки;</p> <p>характеризують взаємодію контрасту, ритму, формату картини при створенні динаміки;</p>

7 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Нюанс в композиції (7 год.)</p> <p>Особливості нюансу в композиції.</p> <p>Нюанс як протилежність контрасту.</p> <p>Нюанс у взаємозв'язку з усіма елементами композиції.</p> <p>Індивідуальність у композиції за допомогою нюансів.</p> <p>Нюанс як засіб деталізації об'єктів.</p> <p>Нюанс та гармонізація композиції.</p> <p>Зв'язок колірно-тонових та композиційних нюансів.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення начерків та ескізів з використанням тонких композиційних співвідношень.</p> <p>Пейзаж рідного краю (сільський, міський, морський, лісний, гірський). Спосіб виконання та художні матеріали за вибором учня.</p>	<p>Учні мають уявлення про значення нюансу в композиції;</p> <p>знають основні засоби досягнення тонких відношень в композиції;</p> <p>уміють застосувати композиційні засоби при знаходженні нюансів;</p> <p>називають, якими художніми засобами знайдені нюанси в композиції;</p> <p>розпізнають нюанси в картинах митців;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок між композиційними та колірно-тоновими засобами.</p>
<p>Тема 2. Цілісність в композиції (7 год.)</p> <p>Специфіка створення цілісності в композиції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пропорційні співвідношення та просторове розташування загальних форм об'єктів; - об'єднання усіх об'єктів композиції в єдину структуру. - виділення композиційного центру з урахуванням колірно-тонових співвідношень; - неможливість нічого додати чи усунути без порушення цілісності художньої роботи. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p>	<p>Учні мають уявлення про значення цілісності в композиції для сприйняття творчої роботи;</p> <p>знають специфіку створення цілісності в композиції;</p> <p>уміють створити цілісність в композиції;</p> <p>наводять приклади художніх творів, де чітко виражена цілісність усіх елементів композиції;</p> <p>розпізнають засоби досягнення цілісності композиції;</p>

<p>Вправи: створення цілісності композиційної структури за допомогою різних художніх засобів (начерки та ескізи). Відобразити в творчій роботі свої уявлення про майбутню професію.</p>	<p>пояснюють взаємозв'язок між усіма композиційними засобами при створенні цілісності.</p>
<p>Тема 3. Композиція в декоративно-ужитковому мистецтві (6 год.)</p> <p>Роль декоративно-ужиткового мистецтва в житті людини. Особливість побудови композиції декоративно-ужиткового твору:</p> <ul style="list-style-type: none"> - взаємозв'язок художнього образу декоративної роботи, з призначенням певного предмету; - узагальнення об'єктів композиції; - відбір головних рис об'єкта; - відсутність в фризі композиційного центру; - вплив матеріалу предметів на побудову композиції; - взаємозв'язок композиційних засобів. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів до декоративно-ужиткових робіт з урахуванням композиційних особливостей. Створення за вибором учня геометричного, рослинного або змішаного орнаменту.</p>	<p>Учні мають уявлення про можливості композиції в декоративно-ужитковому мистецтві; знають, як користуватися композиційними засобами при створенні декоративно-ужиткових робіт; уміють у практичних завданнях втілювати свої творчі ідеї; порівнюють між собою засоби створення композиції декоративно-ужиткових творів; називають різноманітні види декоративно-ужиткового мистецтва та композиційні засоби їх створення; пояснюють взаємозв'язок між композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні декоративно-ужиткових робіт; характеризують декоративно-ужиткові предмети навколишнього середовища з точки зору застосування композиційних засобів при їх створенні.</p>
<p>Тема 4. Категорії естетики в композиції (7 год.)</p> <p>Відображення категорій естетики (прекрасне, піднесене, трагічне, комічне) через:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розповідний (прозаїчний) характер художньої роботи за аналогією з повістю, оповіданням; - поетичний характер за аналогією з віршем, казкою, легендою, міфом, гімном; - таємничість, невимовність як 	<p>Учні мають уявлення про втілення категорій естетики в композицію; знають особливості застосування композиційних засобів при відображенні основних категорій естетики; уміють передати в композиції естетичні категорії; наводять приклади художніх творів, де композиційними засобами передані певні категорії естетики;</p>

<p>засіб створення емоційності художнього образу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - колірно-тонові співвідношення в композиції; - комічне і драматичне в композиції за допомогою контрастів. Аналогія з гумористичними оповіданнями, анекдотами, драматичними творами. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення начерків та ескізів композиції, що відображають різні категорії естетики.</p> <p>Відображення в роботі свята Великодня. Створення пейзажу або інтер'єру з натюрмортом, введення в композицію однієї або декількох фігур людини.</p>	<p>розпізнають композиційні засоби, що застосовані в художній роботі для передання категорій естетики;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок між композиційними та колірно-тоновими засобами при відображенні категорій естетики в художній роботі.</p>
<p>Тема 5. Підпорядкування усіх композиційних засобів творчому задуму (6 год.)</p> <p>Особливості взаємозв'язку композиційних засобів.</p> <p>Відповідність формату картини ідеї обраного сюжету.</p> <p>Урівноваження всіх елементів композиції для виділення головного.</p> <p>Ритм композиції та розкриття творчого замислу.</p> <p>Контрастні співвідношення з метою передачі задуму.</p> <p>Симетрія та асиметрія у відображенні головної творчої ідеї.</p> <p>Динамічний та статичний стан композиції та головна думка творчої роботи.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виділення творчого задуму композиційними засобами (начерки та ескізи).</p> <p>Передати емоційне ставлення до своїх друзів, знайти їх художній образ. Відобразити свого кращого друга або друзів. За вибором учнів</p>	<p>Учні знають особливості підпорядкування всіх композиційних засобів головної ідеї художньої роботи;</p> <p>уміють засобами композиції виразити головну ідею роботи;</p> <p>наводять приклади художніх творів, де за допомогою композиційних засобів чітко виражена головна ідея роботи;</p> <p>розпізнають, яким чином досягнуто підпорядкування всіх композиційних засобів для передачі головної ідеї твору;</p> <p>пояснюють, що зроблено в їхній роботі неправильно з точки зору завдання виділення головної ідеї;</p> <p>обґрунтовують взаємозалежність композиційних та колірно-тонових засобів при виділенні творчого задуму;</p> <p>порівнюють між собою композиційні засоби для ефективного відображення головної ідеї.</p>

виконання портрета або фігури.

8 клас**35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву.**

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Композиція в натюрморті (7 год.)</p> <p>Натюрморт – самостійний твір мистецтва та складова частина жанрової картини, портрета, інтер'єра тощо.</p> <p>Натюрморт з натури та за уявою, побутовий, історичний, ліричний, монументальний, героїчний.</p> <p>Взаємозв'язок між усіма композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні натюрморту.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів натюрморту з різних точок зору з метою пошуку оптимальних співвідношень форм, розмірів, колірних та тонових характеристик предметів натюрморту.</p> <p>За бажанням учня, створити натюрморт або сюжетну композицію, де натюрморт пов'язано з інтер'єром або фігурою людини чи тварини.</p>	<p>Учні</p> <p>знають різновиди натюрморту;</p> <p>називають композиційні та інші художні засоби сполучення натюрморту з пейзажем, інтер'єром, портретом тощо;</p> <p>пояснюють вплив композиційних, колірних та тонових засобів на створення художнього образу різних видів натюрморту;</p> <p>уміють урівноважити композицію натюрморту, знайти пропорції предметів, виділити композиційний центр;</p> <p>наводять приклади творів мистецтва, де натюрморт виступає як доповнення художнього образу;</p> <p>характеризують художні засоби підпорядкування другорядних деталей сюжетно-композиційному центру натюрморту.</p>
<p>Тема 2. Композиція у пейзажі (6 год.)</p> <p>Пейзаж – самостійний художній твір та складова частина сюжетної композиції, портрета, натюрморту, інтер'єру тощо.</p> <p>Види пейзажу – морський, міський, гірський, лісний тощо.</p> <p>Взаємозв'язок між усіма композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні пейзажу.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: ескізи та начерки пейзажу за уявою, які спрямовані на</p>	<p>Учні</p> <p>знають види та особливості побудови композиції пейзажу;</p> <p>пояснюють взаємозалежність композиційних та колірно-тонових засобів при створенні художнього образу пейзажу;</p> <p>уміють створити цілісну композицію пейзажу та відобразити стан природи;</p> <p>наводять приклади творів мистецтва, де у пейзажі знайдено чітку композиційну структуру та художній образ природи;</p> <p>називають особливості побудови</p>

<p>пошук композиційної структури пейзажу.</p> <p>За бажанням учнів, створення морського, лісного, міського, екзотичного або пейзажу рідної місцевості.</p>	<p>композиції пейзажу як самостійного твору та як допоміжного засобу; характеризують пейзаж як засіб передання характерних ознак місцевості, країни тощо;</p>
<p>Тема 3. Композиція портрету (6 год.)</p> <p>Особливості створення композиції індивідуального, парного, групового портрету.</p> <p>Композиційне сполучення портрета з пейзажем, інтер'єром, натюрмортом, архітектурою.</p> <p>Геометричний та композиційний центр в портреті.</p> <p>Монументальність або камерність портрету композиційними засобами.</p> <p>Взаємозв'язок між усіма композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні портрета.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: начерки у різних поворотах та нахилах голови людини.</p> <p>За вибором учня, зображення парного чи групового портрета з введенням пейзажу, інтер'єру або натюрморту.</p>	<p>Учні знають види та особливості побудови портрету; пояснюють можливості композиційних засобів при створенні зв'язку у груповому портреті; називають засоби підпорядкування другорядних елементів композиції при поєднанні портрета з пейзажем, натюрмортом, інтер'єром тощо; уміють визначити пропорційні співвідношення та колірно-тонові характеристики портрета; наводять приклади художніх творів, де композиційними та іншими художніми засобами передано характер і психологічний стан людини; характеризують можливість портретного жанру відобразити, крім зовнішності, характер, стан людини, звички, професію тощо.</p>
<p>Тема 4. Композиція графічних творів (7 год.)</p> <p>Вплив графічних матеріалів на побудову композиції.</p> <p>Специфічність побудови композиції гравюри, книжкової графіки, плаката, поліграфічного дизайну.</p> <p>Взаємозв'язок між усіма композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні графічних творів.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p>	<p>Учні знають залежність побудови композиції графічного твору від художнього матеріалу; пояснюють вплив композиційних закономірностей на створення цілісності графічного твору; називають композиційні особливості гравюри, плаката, книжкової графіки тощо; уміють за допомогою графічних матеріалів створити художній образ;</p>

<p>Вправи: начерки та ескізи в різних графічних техніках.</p> <p>За вибором учня, створення графічними засобами пейзажу, натюрморту, інтер'єру, портрета тощо.</p>	<p>наводять приклади графічних творів, де композиційними та тоновими засобами створено художній образ;</p> <p>характеризують композиційні можливості кольорової графіки.</p>
<p>Тема 5. Композиція сюжетно-тематичної картини (7 год.)</p> <p>Особливості історичної, побутової та батальної композиції.</p> <p>Взаємозв'язок між фігурами людей та інтер'єром, пейзажем, архітектурними спорудами або натюрмортом.</p> <p>Часові ознаки епохи, країни, місцевості, звичаїв суспільства.</p> <p>Відбір другорядних деталей та підпорядкування їх сюжетно-композиційному центру.</p> <p>Взаємозв'язок між усіма композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні сюжетно-тематичної картини.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів у відповідності до творчого задуму і художньої виразності композиції.</p> <p>Створення сюжетно-тематичної роботи в історичному, батальному та побутовому жанрі за вибором учнів.</p>	<p>Учні</p> <p>знають відповідні композиційні особливості сюжетно-тематичних картин різних жанрів;</p> <p>називають композиційні та колірно-тонові засоби підпорядкування другорядних деталей сюжетно-композиційному центру.</p> <p>пояснюють взаємозалежність між фігурами людей та навколишнім середовищем;</p> <p>наводять приклади сюжетно-тематичних картин, де засоби композиції сприяли знаходженню художнього образу;</p> <p>уміють побудувати композицію сюжетно-тематичної картини з урівноваженням великої кількості об'єктів та виділити композиційний центр;</p> <p>характеризують композиційні можливості сюжетно-тематичної картини відобразити історичні події, особливості країн, суспільства тощо.</p>

9 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Композиція інтер'єру (8 год.)</p> <p>Зв'язок композиції інтер'єру з призначенням будівлі.</p> <p>Композиція промислових, суспільних та житлових інтер'єрів.</p> <p>Колірно-тонові співвідношення в композиції інтер'єрів.</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості композиційної побудови інтер'єру різних за призначенням архітектурних споруд;</p> <p>називають види інтер'єрів та особливості застосування композиційних засобів при їх</p>

<p>Взаємозв'язок між усіма композиційними та колірно-тоновими засобами при створенні інтер'єру.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів композиції інтер'єру різного призначення.</p> <p>За вибором учня, створити інтер'єр до будь-якого за призначенням приміщення з однією або декількома фігурами людей.</p>	<p>створенні;</p> <p>уміють композиційними та колірно-тоновими засобами створити цілісний інтер'єр, де взаємозв'язані художні якості та функціональне призначення;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок між колірно-тоновими та композиційними засобами при створенні інтер'єру;</p> <p>характеризують твори мистецтва, де інтер'єр створює певний художній образ.</p>
<p>Тема 2. Композиція в архітектурі (9 год.)</p> <p>Особливості побудови композиції житлових, адміністративних, громадських та промислових архітектурних споруд.</p> <p>Композиційне розташування будівлі в міському, сільському середовищі або окремо розташованого в умовах природи.</p> <p>Відповідність усіх елементів споруди відносно людини.</p> <p>Взаємозв'язок між естетикою будівлі та її функціональністю.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів пошуку відповідності художніх якостей та функціональності архітектурних споруд та навколишнього середовища.</p> <p>За допомогою композиційних засобів створити цілісну композицію архітектурної споруди (старовинні замки, фортеці, палаци, сучасні споруди, власний будинок).</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості побудови композиції архітектурних споруд у залежності від їх призначення;</p> <p>називають основні види архітектурних споруд та їх характерні особливості;</p> <p>уміють засобами композиції створити цілісне зображення архітектурної будівлі;</p> <p>пояснюють завдання, що стоять перед побудовою композиції архітектурного характеру;</p> <p>характеризують архітектурну композицію з точки зору знаходження художнього образу;</p> <p>порівнюють застосування композиційних засобів при створенні архітектурних споруд різних епох.</p>
<p>Тема 3. Композиція ландшафту (8 год.)</p> <p>Розподіл ландшафтних композицій на типи:</p> <p>- тераси на різних рівнях, що об'єднані між собою комплексом</p>	<p>Учні</p> <p>знають про особливості застосування композиційних засобів у ландшафтах різного типу;</p> <p>називають характерні ознаки кожного типу ландшафту та</p>

<p>архітектурних елементів в сполученні з рослинами;</p> <ul style="list-style-type: none"> - регулярний (геометричний) тип побудови композиції; - пейзажний тип (живописний); - мініатюрний тип композиції ландшафту. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів різних типів ландшафту.</p> <p>Виконання ескізу ландшафту, тип якого вибирає учень. Знайти засобами композиції цілісність і головний композиційний центр ландшафту та поєднати естетику з функціональністю. Можливе введення архітектурних споруд, у тому числі малих форм, а також зображення людей або тварин.</p>	<p>особливості побудови його композиції;</p> <p>уміють знайти гармонійне сполучення усіх елементів ландшафту за допомогою композиційних засобів;</p> <p>пояснюють залежність вибору композиційних засобів створення ландшафту від характеру архітектурних споруд;</p> <p>порівнюють між собою типи ландшафтів та визначають різницю в засобах побудови композиції;</p> <p>спостерігають за навколишнім середовищем з метою створення ландшафту певного типу.</p>
<p>Тема 4. Композиція в дизайні (8 год.)</p> <p>Особливості застосування композиційних засобів у різновидах дизайну: поліграфічного, рекламного (зовнішнього і внутрішнього), комп'ютерного, промислового, ландшафтного, архітектурного та інтер'єру.</p> <p>Композиційні закономірності як засіб надання естетичності продукції виробництва.</p> <p>Функціональність та естетика.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: створення ескізів у різних видах дизайну.</p> <p>За бажанням учнів, створення дизайнерської розробки (літак, корабель, яхта, автомобіль, побутові товари, меблі, іграшки тощо).</p>	<p>Учні</p> <p>мають уявлення про можливості композиційних засобів у дизайнерських роботах;</p> <p>знають особливості використання композиційних засобів при створенні певної дизайнерської розробки;</p> <p>уміють застосовувати композиційні засоби для поєднання функціональності і естетичності;</p> <p>називають різновиди дизайну та характерні особливості створення їх композиційної структури;</p> <p>характеризують композиційні можливості з точки зору знаходження художнього образу в дизайнерських розробках.</p>

10 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

Зміст навчального матеріалу	Вимоги
<p>Тема 1. Композиція мозаїки (8 год.)</p> <p>Класична італійська, флорентійська та російська мозаїка.</p> <p>Монументальність та декоративність (узагальненість форм, симетрія, ритмічність, контрасти, співвідношення великих обсягів і дрібних деталей).</p> <p>Особливості побудови композиції мозаїки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вплив призначення інтер'єру чи будівлі; - вплив матеріалу, з якого планується виконати мозаїку; <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків композиційної побудови мозаїки з урахуванням художніх матеріалів та призначення об'єкта.</p> <p>За вибором учнів, створення ескізу геометричної, рослинної або змішаної мозаїки інтер'єру (житло, театр, спортзал, кафе, будь-який магазин тощо).</p>	<p>Учні</p> <p>називають види мозаїки;</p> <p>розуміють залежність побудови композицій мозаїки від обраного матеріалу;</p> <p>знають особливості створення композиції мозаїки;</p> <p>уміють створити ескіз з додержанням особливостей побудови композиції мозаїки;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок між композицією мозаїки та середовищем;</p> <p>мають уявлення про різноманітність матеріалів, з яких виконується мозаїка, і засоби їх використання;</p> <p>характеризують особливості побудови композиції при створенні монументальності та декоративності мозаїки;</p> <p>порівнюють між собою різноманітні методи створення композиції мозаїки.</p>
<p>Тема 2. Композиція плаката (8 год.)</p> <p>Інформаційна та декоративна функція плаката.</p> <p>Взаємозв'язок композиції плаката та навколишнього середовища.</p> <p>Особливості побудови композиції плаката:</p> <ul style="list-style-type: none"> - лаконічність та чіткість сприйняття головного; - урахування відстані сприйняття плаката глядачем; - чітке сприйняття тексту. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів композиції плаката.</p>	<p>Учні</p> <p>знають призначення плаката;</p> <p>називають різноманітні види плакатів та особливості створення їх композиції;</p> <p>пояснюють залежність побудови композиції від відстані, з якої буде сприйматися плакат;</p> <p>спостерігають в приміщенні та на вулицях міста за різноманітними плакатами та оцінюють їх з точки зору створення композиції;</p> <p>уміють створити плакат, де другорядне підпорядковане головному;</p> <p>характеризують можливості</p>

<p>За вибором учнів, створити рекламний плакат для магазину, театру, музею, підприємства тощо.</p>	<p>композиційних засобів для створення художнього образу плаката.</p>
<p>Тема 3. Композиція вітража (9 год.)</p> <p>Залежність побудови композиції вітража від призначення архітектурної споруди.</p> <p>Особливість побудови композицій вітража:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сприйняття зображення на просвіт вікна, дверей, перегородки; - взаємозв'язок між вікнами та стінами за рахунок ефекту світла і кольору; - урахування форми та розмірів кріплень між окремими частинами скла. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків композиції вітража з урахуванням середовища.</p> <p>За вибором учня, створити ескіз вітража для бібліотеки, школи, театру, музею, житла, підприємства, магазину тощо.</p>	<p>Учні</p> <p>знають про залежність композиції вітража від призначення будівлі;</p> <p>називають характерні риси композиційної побудови вітража;</p> <p>пояснюють взаємозв'язок композиції вітража з інтер'єром приміщення;</p> <p>уміють створити ескіз вітража з урахуванням функціонального призначення будівлі;</p> <p>мають уявлення про різні види кріплення скла та його вплив на композицію вітража;</p> <p>характеризують композиційні засоби при створенні художнього образу вітража.</p> <p>наводять приклади взаємозв'язку між художнім образом вітража та навколишнім середовищем.</p>
<p>Тема 4. Композиція книжкової графіки (8 год.)</p> <p>Композиційна особливість побудови підручника, дитячої книжки, альбому з мистецтва, технічної літератури, оповідання, збірки віршів тощо.</p> <p>Органічний зв'язок між зображенням та текстом.</p> <p>Ілюстрація конкретних епізодів книги та доповнення зоровими образами побуту та культури епохи, яку описує письменник.</p> <p>Конструктивна організація книги: палітурка, форзац, титул, шмуцтитул, заставка, кінцівка, шрифт, буквиці.</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості побудови композиції від призначення книги;</p> <p>вміють передати зв'язок зображення з текстом;</p> <p>називають складові конструктивної організації книги;</p> <p>пояснюють використання композиційних засобів при створенні цілісності книги;</p> <p>розпізнають, якими композиційними засобами користувались при створенні художнього оформлення книги;</p> <p>характеризують особливість застосування композиційних засобів при створенні художнього образу</p>

<p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконати начерки та ескізи композиції літературного твору з урахуванням його змісту.</p> <p>За вибором учня, створити суперобкладинку або ілюстрацію до улюбленого літературного твору.</p>	<p>ілюстрації;</p> <p>порівнюють між собою композиційні засоби при створенні різних за призначенням книг.</p>
--	--

11 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Композиція фрески (8 год.)</p> <p>Фреска в оформленні інтер'єрів фасадів будівель, поєднання з скульптурою, декоративною ліпкою та іншими архітектурними елементами.</p> <p>Зв'язок композиції фрески з інтер'єром або архітектурою будівлі.</p> <p>Особливості композиційної побудови за рахунок монументальності та унікальності техніки виконання фрески.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків композиції фрески до різних за функціональним призначенням архітектурних споруд.</p> <p>За вибором учнів, створити композицію фрески до фасаду або інтер'єру (театру, бібліотеки, житлової кімнати, музею, виставкового залу, підприємства тощо).</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості побудови композиції фрески різних за функціональним призначенням архітектурних споруд;</p> <p>пояснюють дію композиційних та інших художніх засобів при створенні художнього образу фрески;</p> <p>уміють створити ескіз до фрески з урахуванням композиційних особливостей;</p> <p>наводять приклади фресок з переданим художнім образом, який пов'язаний з середовищем;</p> <p>характеризують композиційні засоби створення зв'язку фрески з інтер'єром чи фасадом будівлі;</p> <p>називають, які характерні ознаки має композиція фрески з точки зору технології матеріалів.</p>
<p>Тема 2. Композиція театральних декорацій (8 год.)</p> <p>Особливості композиції у театральній - декораційному мистецтві:</p> <ul style="list-style-type: none"> - єдність декорацій, костюмів, гриму, бутафорії, реквізиту; - взаємодія усіх складових з грою акторів та художнім образом 	<p>Учні</p> <p>мають уявлення про види театральних декорацій;</p> <p>знають особливості створення простору сцени композиційними засобами;</p> <p>уміють користуватись композиційними засобами для створення ескізу театральних</p>

<p>спектаклю;</p> <p>- простір сцени за допомогою декорацій, знаходження контрастів світла і тіні, розмірів декорацій, розподіл на плани і рівні.</p> <p>Композиційний стрій декорацій у драматичному та музикальному театрі.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання варіантів композиції декорацій.</p> <p>Створити ескіз театральних декорацій до будь-якого сценарію, можливо власного.</p>	<p>декорацій;</p> <p>називають композиційні відмінності драматичного театру та музикального;</p> <p>пояснюють головну мету створення декорацій;</p> <p>характеризують можливість композиційних засобів у створенні художнього образу декорацій;</p> <p>наводять приклади театральних декорацій, де передано художній образ спектаклю.</p>
<p>Тема 3. Композиція скульптури та сполучення її з середовищем (8 год.)</p> <p>Види скульптури та особливості їх композиційної побудови в залежності від призначення твору та специфіки матеріалу виготовлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - кругла (статуя, скульптурна група, торс, бюст тощо); - рельєф (високий, низький та середній); - монументальна (узагальненість форм і відбір другорядних деталей, силует скульптури та його зв'язок з навколишнім простором); - станкова (деталізація форм і зв'язок з навколишнім середовищем); - декоративна та скульптура малих форм. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків композиції скульптури та її зв'язок з середовищем.</p> <p>За вибором учня, створити інтер'єр, пейзаж з архітектурними спорудами та ввести в композицію скульптурні форми.</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості побудови композиції різних видів скульптури в залежності від матеріалу, з якого вони виконуються;</p> <p>уміють створити ескіз інтер'єру, архітектурної споруди з включенням у композицію скульптурних форм;</p> <p>наводять приклади творів мистецтва, де художній образ знайдено за допомогою зображення скульптури;</p> <p>пояснюють засоби створення цілісності композиції між скульптурними та іншими об'єктами;</p> <p>розпізнають особливості створення композиції зі скульптурними формами;</p> <p>характеризують особливості композиції живописної картини та дизайнерським проектом, де введено скульптурні зображення.</p>

<p>Тема 4. Композиція у мультиплікації (9 год.)</p> <p>Послідовний рух малюнків або ляльок – головний принцип мультиплікації.</p> <p>Необмеженість простору для фантазії художника.</p> <p>Зв'язок загальної побудови мультфільму та його частин в цілісну композицію, де кожен окремий кадр є частиною цілого.</p> <p>Взаємозв'язок композиційних та колірно-тонових засобів при створенні структури мультфільму.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання окремих кадрів мультфільму та пошук композиційної цілісності між ними.</p> <p>За вибором учня, створити художній образ персонажів до мультфільму за власним сюжетом.</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості побудови композиції мультиплікаційного фільму;</p> <p>уміють передати свої відчуття і творче бачення мультфільму з урахуванням особливостей композиції;</p> <p>пояснюють зв'язок усіх елементів композиції мультфільму;</p> <p>наводять приклади вітчизняних та закордонних мультфільмів, де чітко визначена композиційна структура;</p> <p>називають композиційні та інші художні засоби досягнення цілісності композиції мультфільму;</p> <p>порівнюють композиційні засоби створення мальованого, лялькового та комп'ютерного мультфільму.</p>
---	--

12 клас

35 годин на рік (1 година на тиждень), 2 години резерву

<i>Зміст навчального матеріалу</i>	<i>Вимоги</i>
<p>Тема 1. Композиція художньо-декоративних виробів з металу та зв'язок із середовищем (8 год.)</p> <p>Особливості побудови композиції ліхтаря освітлення, віконної решітки, паркана, брами, дверей, кованих меблів, побутових речей, ювелірних виробів, різноманітних декоративних конструкцій тощо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поєднання власного художнього образу металевого твору з навколишнім середовищем; - урахування специфіки металу та засобів його обробки; <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів композиції різноманітних металевих виробів та сполучення їх з</p>	<p>Учні</p> <p>знають про залежність засобів побудови композиції металевих художніх виробів від специфіки металу;</p> <p>пояснюють, якими художніми засобами досягається поєднання металевого виробу з інтер'єром, ландшафтом та архітектурними спорудами;</p> <p>уміють при виконанні творчої роботи, у якій є зображення художніх виробів з металу, створити цілісну композиційну структуру;</p> <p>наводять приклади відомих творів мистецтва, де чітко знайдено поєднання художнього образу металевого виробу з навколишнім середовищем;</p>

<p>середовищем.</p> <p>Створити ескіз інтер'єру або ландшафту з архітектурними спорудами та ввести в композицію художні вироби з металу. Можливе введення у композицію фігур людей або тварин.</p>	<p>характеризують композиційні засоби при створенні художнього образу декоративного виробу з металу.</p>
<p>Тема 2. Багатофігурна композиція з національним та сучасним одягом (9 год.)</p> <p>Особливості побудови багатофігурних композицій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - організація фігур у просторі картини з метою врівноваження композиції; - підпорядкування другорядних деталей сюжетно-композиційному центру картини; - єдність між зображеними людьми на принципі родинності або поєднання спільною дією. <p>Єдина композиція одягу – взуття, головний убір, костюм та прикраси.</p> <p>Функціональність та естетичність одягу.</p> <p>Національні традиції, кліматичні особливості, професія, побут та звички людини в одязі.</p> <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів багатофігурної композиції з переданням характерних особливостей в одязі.</p> <p>Створення багатофігурної композиції до свята Різдва з використанням національного та сучасного одягу.</p>	<p>Учні знають особливості побудови композиції при зображенні декількох людей;</p> <p>пояснюють художньо-виражальні можливості одягу у багатофігурній композиції;</p> <p>уміють створити цілісну багатофігурну композицію та передати за допомогою одягу художній образ та емоційні відчуття;</p> <p>називають художньо-виражальні засоби досягнення в картині єдності усіх елементів композиції;</p> <p>наводять приклади художніх творів, де підкреслено характер людей та сюжет картини за допомогою одягу;</p> <p>характеризують значення у композиції одягу людей для створення художнього образу картини.</p>
<p>Тема 3. Композиція творів художньо-декоративної деревообробки та зв'язок з середовищем (8 год.)</p>	<p>Учні знають про особливості побудови композиції художнього твору, де</p>

<p>Особливості побудови композиції образотворчого твору, де введено зображення декоративних виробів з деревини:</p> <ul style="list-style-type: none"> - урахування технічних засобів обробки та специфіки різних порід деревини; - поєднання власного художнього образу твору з деревини із загальною композиційною структурою картини; - співвідношення предметів з деревини з іншими елементами композиції. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів композиції з елементами декоративної деревообробки.</p> <p>За вибором учня, створити композицію з використанням зображення виробів з деревини (дерев'яний будинок з відповідним інтер'єром, створення натюрморту з окремими дерев'яними предметами тощо)</p>	<p>введено декоративні вироби з деревини;</p> <p>називають художньо-виражальні засоби створення взаємозв'язку між зображенням деревини та рештою об'єктів композиції;</p> <p>уміють поєднати у цілісну композицію власний художній образ твору з деревини та загальну структуру картини;</p> <p>наводять приклади творів мистецтва, де художній образ передано за допомогою декоративних творів з деревини;</p> <p>характеризують композиційні засоби при створенні художнього образу декоративного виробу з деревини;</p> <p>пояснюють відмінність художньо-виражальних засобів при створенні живописної картини з зображення художніх виробів з дерева та дизайнерським проектом.</p>
<p>Тема 4. Композиція творів кераміки, та зв'язок з інтер'єром (8 год.)</p> <p>Особливості побудови композиції з керамікою:</p> <ul style="list-style-type: none"> - врахування пластичності глини та кольорової емалі; - узгодження розмірів, форми, кольору керамічного твору з іншими об'єктами композиції; - створення акцентів. <p><i>Орієнтовні практичні завдання</i></p> <p>Вправи: виконання начерків та ескізів композиції з елементами кераміки.</p> <p>Створити ескіз інтер'єру з введенням у її структуру художньої кераміки (декоративних панно, дрібної об'ємної пластики, свічників, наземних ваз, сервізів тощо) .</p>	<p>Учні</p> <p>знають особливості побудови композиції при введенні художньої кераміки;</p> <p>уміють створити цілісну композиційну структуру інтер'єру з елементами художньої кераміки;</p> <p>пояснюють вплив кераміки на створення композиційного центру, ритму, контрастів, акцентів;</p> <p>називають композиційні засоби поєднання художньої кераміки з іншими об'єктами композиції;</p> <p>характеризують композиційні засоби при створенні художнього образу за допомогою введення елементів художньої кераміки.</p>

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. П. Освітня політика: навч. посіб. / В. П. Андрущенко – К : Видавництво ФОП Ямчинський О.В. 2020. – 492 с.
2. Андрущенко В. П. Філософія освіти: навч. посіб. / В. П. Андрущенко – К : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – 342 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
5. Бех І. Д. Модель професіонала у контексті сучасної соціокультурної ситуації / І. Д. Бех // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2001. – № 3. – С. 57–62.
6. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / Іван Дмитрович Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
7. Бех І. Д. Професійна спрямованість змісту навчально-трудової діяльності школярів / І. Д. Бех, М. П. Тищенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – 1999. – Серія: Педагогіка. – № 5. – С. 15–21.
8. Бех І. Д. Наукові засади проведення педагогічного експерименту / Іван Бех, Олена Кононко // Рідна школа. – 2001. – № 10. – С. 36–41.
9. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 5–15.

10. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні / І. Д. Бех // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – 2000. – № 2. – С. 331–351.
11. Бех І. Д. Образ “Я” як мета формування і розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 30–41.
12. Близнюк М. Як комп’ютеризувати художньо-мистецьку освіту ? / М. Близнюк // Освіта. – 2003. – № 34. – С. 3.
13. Булавина Н. Арт-ринок України: кожному по можливостям / Н. Булавина // Арт-лайн. – 1999. – № 5-6. – С. 42–43.
14. Вдовиченко В. Методика викладання образотворчого мистецтва і дизайну: навчальна програма / В. Вдовиченко, Є. Антонович, Т. Вдовиченко // Завуч (Шкільний світ). – 2006. – № 16. – С. 33–44.
15. **Виноградова Н. Інтерактивні методи на уроках образотворчого мистецтва / Н. Виноградова // Завуч (Шкільний світ). – 2004. – № 32. – С. 13–20.**
16. **Виноградова В. Г. Стили в искусстве: архитектура, графика, декоративно-прикладное искусство, живопись, скульптура / В. Г. Виноградова. – М. : Колька, 1995. – 680 с.**
17. Вітківська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О. І. Вітківська. – Київ, 2002. – 16 с.
18. Вітківська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: дис. ... кандидата психол. Наук : 19. 00. 07 / Вітківська Оксана Ігорівна. – К., 2002. – 221 с.
19. Волинець Л. Художньо-естетична освіта в Японії / Л. Волинець // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 1. – С. 28–38.
20. Гаркавенко Л. Психологія і мистецтво (розробка для 10-11 класів) / Л. Гаркавенко // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 3. – С. 53–55.

21. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К. : Наукова думка, 1988. – 144 с.
22. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
23. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження / Семен Устимович Гончаренко. – К. : АПН України, – 1995. – 45 с.
24. Горбенко С. Гуманізація художньої освіти / С. Горбенко // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 2. – С. 5.
25. Гребенюк Г. Е. Теоретичні і методичні основи безперервно професійної освіти будівельно-архітектурного профілю : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня д-ра. Пед. Наук : спец. 13.00.04. “Професійна педагогіка” / Г. Е. Гребенюк. – К., 1997. – 40 с.
26. Дональд А. Н. Дизайн звичних речей / Дональд А. Н. – Видавництво: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2019. – 320 с.
27. Жерноклеєв І. В. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів основної школи на уроках трудового навчання: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Жерноклеєв Ігор Васильович. – Тернопіль, 2002. – 212 с.
28. Жерноклеєв І. В. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення учнів основної школи на уроках трудового навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика трудового навчання” / І. В. Жерноклеєв. – Тернопіль, 2002. – 18 с.
29. Жупанюк А. Технічні прийоми в образотворчому мистецтві: поради педагогам / А. Жупанюк // Шкіл. світ. – 2006. – № 40. – С. 15–16.
30. Закатнов Д. О. Прогностично-профільна підготовка гімназистів до оволодіння майбутньою професією / Д. О. Закатнов // Рідна школа. – 2005. – № 3. – С. 7–9.

31. Закатнов Д. О. Технології активізації професійного самовизначення старшокласників / Д. О. Закатнов // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2001. – № 6. – С. 99–104.

32. Закатнов Д. О. Професійне самовизначення старшокласників / Д. О. Закатнов, О. В. Капустіна. – К. : КНЕУ, 2003. – 96 с.

33. Закатнов Д. О. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками / Закатнов Д. О., Мельник О. В., Федоришин Б. О. – К. : ПІВ АПН України, 2003. – 80 с.

34. Кайдановська О. О. Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Кайдановська Олена Олександрівна. – К., 2004. – 247 с.

35. Каленюк О. М. Дидактичні засади формування фахових знань у майбутніх учителів образотворчого мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / О. М. Каленюк. – Луцьк, – 2005. – 20 с.

36. Каплунович И. Я. О психологических различиях мышления двумерными и трехмерными образами / И. Я. Каплунович // Вопросы психологии. – 2003. – № 3. – С. 66–76.

37. Капустіна О. В. Педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності школи: дис. ... кандидата пед. наук : 13. 00. 07 / Капустіна Ольга Володимирівна. – К., 2004. – 221 с.

38. Капустіна О. В. Педагогічні умови активізації професійного самовизначення старшокласників у навчально-виховній діяльності школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 07 “Теорія і методика виховання” / Капустіна. О. В. – К., 2004. – 20 с.

39. Карцівадзе Г. М. Предметно-орієнтована художня освіта в США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01

“Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Г. М. Карцівадзе. – Луганськ, – 2000. – 20 с.

40. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження: навчальний посібник / О. В. Клименюк. – К. : “Мілеіум”, 2005. – 186 с.

41. Клименюк О. В. Технологія наукового дослідження: авторський підручник / О. В. Клименюк. – К. : – Ніжин : ТОВ “Видавництво” “Аспект – Поліграф”, 2006. – 308 с.

42. Коберник О. М. Проектування навчально-виховного процесу: управлінський аспект / О. М. Коберник // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1, – № 4. – С. 42–47.

43. Коберник О. М. Управління виховним процесом на засадах психолого-педагогічного проектування / О. М. Коберник // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 22–25.

44. Ковалев Ф. В. Золотое сечение в живописи / Ф. В. Ковалев. – К. : Вища школа, 1989. – 143 с.

45. Ковальська Н. М. Формування готовності старшокласників до вибору професії у сфері менеджменту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Н. М. Ковальська. – Херсон, 2003. – 16 с.

46. Ковальська Н.М. Формування готовності старшокласників до вибору професії у сфері менеджменту: дис. ... кандидата пед. наук : 13. 00. 01 / Ковальська Наталя Михайлівна. – Херсон, 2003. – 202 с.

47. Кондратова В. Уроки образотворчого мистецтва з використанням комп’ютерної графіки / В. Кондратова // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 2. – С. 57–60.

48. Кондратова В. Шевченко – художник і поет: розробка уроку з образотворчого мистецтва з використанням комп’ютерної графіки / В. Кондратова // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 1 – С. 40–42.

49. Коновець С. Образотворче мистецтво в практиці сучасної школи / С. Коновець // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 3. – С. 24–26.

50. Кошель О. Малюємо натюрморт: уроки-модулі з образотворчого мистецтва у 9-му класі / О. Кошель // Мистецтво та освіта. – 2005. – № 4. – С. 44–48.

51. Куліненко Л. Б. Формування готовності старшокласників до свідомого вибору майбутньої професії типу “людина-техніка” в процесі навчально-виховної роботи: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Куліненко Лілія Борисівна. – Ізмаїл, 2002. – 230 с.

52. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 5-7 класи / Любарська Л. М., Резніченко М. І., Протопопова О. М. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 160 с.

53. Малиновська Т. Комп'ютер на уроках образотворчого мистецтва / Т. Малиновська // Мистецтво та освіта. – 2005. – № 4. – С. 39–43.

54. Матвієнко О. Інтернет як технологія підтримки інформаційної діяльності в галузі мистецтва / О. Матвієнко // Мистецтво та освіта. – 1999. – № 4. – С. 49–52.

55. Мачуський В. В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 07 “Теорія і методика виховання” / В. В. Мачуський. – К., 2001. – 16 с.

56. Мачуський В. В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних закладах: дис. ... кандидата пед. Наук : 13. 00. 07 / Мачуський Валерій Віталійович. – К., 2001. – 184 с.

57. Мельник О. В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Мельник Олександр Васильович. – К., 2003. – 214 с.

58. Мельник О. В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / О. В. Мельник. – К., 2003. – 18 с.

59. Міхова Т. В. Підготовка майбутніх учителів до формування у школярів продуктивних способів образотворчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Т. В. Міхова. – Одеса, – 2003. – 18 с.

60. Моляко В. А. Психологические вопросы выявления одаренности / В. А. Моляко. – К. : Знание Украины, 1996. – 56 с.

61. Моляко В. А. Психологическая система творческого тренинга “Карус” / В. А. Моляко. – К. : Знание Украины, 1996. – 44 с.

62. Мохірева Ю. А. Художній розпис в змісті професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Пед. Наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Ю. А. Мохірева. – К., – 2007. – 20 с.

63. Мужикова І. М. Методика формування базових знань та вмінь з образотворчого мистецтва в майбутніх учителів початкових класів : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Пед. Наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання образотворчого мистецтва” / І. М. Мужикова. – К., 2004. – 20 с.

64. Ніколайчук Н. Композиція в системі підготовки юних художників / Н. Ніколайчук // Мистецтво та освіта. – 2006. – № 2. – С. 41–44.

65. Пазюченко Т. М. Індивідуалізація профорієнтаційної роботи зі старшокласниками: дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.07 / Пазюченко Тетяна Михайлівна. К., 2001. – 221 с.

66. Пазюченко Т. М. Індивідуалізація профорієнтаційної роботи зі старшокласниками : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Пед.

Наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна і вікова психологія” / Т. М. Пазюченко. – К., 2001. – 16 с.

67. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді: метод. посіб. / [Бех І. Д., Закатнов Д. О., Мадзігон В. М. та ін.] ; за ред. М.П.Тименка. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2001. – 153 с.

68. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання : метод. посіб. / [Д. О. Закатнов, О. В. Мельник, О. В. Осипов та ін.] ; за ред. Д. О. Закатнова. – К. : ІПВ АПН України, 2005. – 181 с.

69. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді : колективна монографія / [за ред. М. П. Тименка]. – К. : Інститут педагогіки України, 1996. – 268 с.

70. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Піддячий Микола Іванович. – К., 2002. – 292 с.

71. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / М. І. Піддячий. – К., 2002. – 19 с.

72. Пічкур М. О. Формування професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (на матеріалі композиції) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. О. Пічкур. – К., 2000. – 19 с.

73. Пічкур М. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів / М. Пічкур // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 4. – С. 14–19.

74. Покровщук Л. М. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах застосування комп'ютерних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. М. Покровщук. – Кіровоград, – 2006. – 20 с.

75. Поліщук А. А. Формування та розвиток дитячої дизайнерської творчості: Робоча програма з основ дизайну для шкіл та студій / А. А. Поліщук // Освітнянські відомості: науково-методичний популярний журнал. – К. – 2003. – № 3. – С. 19–24.

76. Поліщук А. А. Образотворче мистецтво і комп'ютерна графіка. Інтегрований курс: програма курсу за вибором для 5-8-х класів з поглибленим вивченням дисциплін художньо-естетичного циклу для загальноосвітніх навчальних закладів / А. А. Поліщук // Інформатика (Шкільний світ). – 2005. – № 35. – С. 3–13.

77. Психологічна енциклопедія / [упоряд. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

78. Рибалка В. В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників : [метод. рекомендації] / В. В. Рибалка. – К. : ІПППО АПН України, 2004. – 24 с.

79. Романенко В. П. Зміст і форми орієнтації школярів на педагогічні професії : [навч. посіб.] / Романенко В. П., Тименко М. П., Тезікова С. В. – К. : ІЗМН, 1997. – 64 с.

80. Романчук В. П. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії у навчально-трудова діяльності: дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.07 / Романчук Василь Прокопович. – К., 2002. – 201 с.

81. Романчук В. П. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії у навчально-трудова діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / В. П. Романчук. – К., 2002. – 20 с.

82. Руденченко А. А. Методика навчання декоративного розпису на уроках художньої праці та образотворчого мистецтва в основній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика трудового навчання” / А. А. Руденченко. – К., 2006. – 19 с.
83. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навч. посіб.] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
84. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “направленность” : [Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы] / Валентина Анатольевна Семиченко. – К. : Миллениум, 2004. – 521 с.
85. Семиченко В. А. Психологія особистості / Валентина Анатолівна Семиченко. – К. : Видавець Ешке О. М., 2001. – 427 с. – (Рос. мовою).
86. Семиченко В. А. Психічні стани / Семиченко В. А. – К. : “Магістр – S”, 1998. – 208 с. – (Рос мовою).
87. Сирота В. Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва в школі / В. Сирота // Мистецтво та освіта. – 2002. – № 4. – С. 13–15.
88. Становських З. Л. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників: дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.07 / Становських Зінаїда Ліландівна. – К., 2005. – 271 с.
89. Становських З. Л. Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 19.00.07 “ Педагогічна та вікова психологія ” / З. Л. Становських. – К., 2005. – 20 с.
90. Стась М. І. Методика формування творчих здібностей майбутніх вчителів образотворчого мистецтва : автореф. Дис. На здобуття

наук. Ступеня канд. Пед. Наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання образотворчого мистецтва” / М. І. Стась. – К., – 2007. – 20 с.

91. Твоя майбутня професія : [Довідник] / [Бортницький В., Закатнов Д., Жемера Н, Тименко М.]. – К. : “Українська книга”, 1999. – 312 с.

92. Тітінюк В. Імпровізація в кольорі: урок живопису в 10-му класі / В. Тітінюк // Мистецтво та освіта. – 2005. – № 2. – С. 42–43.

93. Ткачук Л. В. Професійне самовизначення та його емпатійні детермінанти у сучасного юнацтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Л. В. Ткачук. – Одеса, 2003. – 18 с.

94. Ткачук Л. В. Професійне самовизначення та його емпатійні детермінанти у сучасного юнацтва: дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.07 / Ткачук Лариса Василівна. – Одеса, 2003. – 186 с.

95. Ткачук О. В. Формування професійної здатності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до художнього навчання школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. В. Ткачук. – Одеса, – 2003. – 20 с.

96. Уличний І. Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Уличний Ігор Любомирович. – К., 2006. – 225 с.

97. Філософський енциклопедичний словник (ФЕС) / [уклад. В. І. Шинкарук та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 570 с.

98. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фібула. – [навч. посіб. для студ. вищ. навч. зал.]. – К. : Академвидав, 2006. – 559 с.

99. Філософія: терміни і поняття: навчальний енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів: «Новий Світ - 2000», 2020. – 506 с.

100. Ходій Т. Ньюансовий колір – основа мови живопису : урок образотворчого мистецтва / Т. Ходій // Завуч (перше вересня). – 2002. – № 25. – С. 10–12.

101. Цибрій О. Походження образотворчого мистецтва : урок / О. Цибрій // Все для вчителя. – 2005. – № 13-14. – С. 44–48.

102. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / Шапар В. Б. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.

103. Шкелебей І. І. Розвиток художньої освіти в школах Німеччини і України в 90-х роках ХХ століття (на матеріалах образотворчого мистецтва) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіка” / І. І. Шкелебей. – К., – 2005. – 20 с.

104. Щотка О. П. Розвиток, кар’єрної орієнтації «менеджмент» у магістранток / О. П. Щотка // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2017. - № 1. – С. 91-97.

105. Щотка О. П. Формування психологічної готовності студентів педагогічних університетів до професійно-управлінського самовизначення: дис. ... кандидата псих. Наук : 19.00.07 / Щотка Оксана Петрівна – К., 2003. – 198 с.

106. Щотка О. П. Формування психологічної готовності студентів педагогічних університетів до професійно-управлінського самовизначення : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Пед. Наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О. П. Щотка. – К., 2003. – 18 с.

107. Щербина В. Композиційні вправи як засіб формування спеціальних вмінь у майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / В. Щербина // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 4. – С. 48–55.

108. Щербина В. Г. Система композиционных упражнений в содержании подготовки будущих учителей изобразительного искусства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04

“Теорія і методика професійної освіти” / В. Г. Щербина. – Кривой рог, 1999. – 18 с.

109. Ёсмайылов М. З. Ориентация учащихся общеобразовательных школ на специальность “учитель изобразительного искусства” в совместной работе вуза и школы : автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика” / М. З. Ёсмайылов. – Бишкек, – 2002. – 19 с.

110. Юсов Б. Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з образотворчого мистецтва / Б. Юсов // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 3. – С. 40–41.

111. Яковлев М. Апробуємо метод подібностей : особливості використання комп’ютерно-інформаційних технологій у мистецько-художніх навчальних закладах / М. Яковлев // Освіта. – 2003. – № 34. – С. 4–7.

Іменний покажчик

Бех І. Д. – 8, 20

Вітковська О. І. – 8, 15

Гончаренко С. У. – 14, 35

Закатнов Д. О. – 127

Кайдановська О. О. – 116

Капустіна О. В. – 18

Клименюк О. В. – 87, 91

Любарська Л. М. – 32

Мачуський В. В. – 15

Мельник О. В. – 53

Міхова Т. В. – 116

Піддячий М. І. – 52

Пічкур М. О. – 24, 26

Романенко В. П. – 14

Романчук В. П. – 16

Семиченко В. А. – 14

Становських З. Л. – 8, 18

Уличний І. Л. – 19, 53

Шапар В. Б. – 15

Щербина В. Г. – 116

Предметний покажчик

Аналіз професії – 24

Професійне самовизначення старшокласників у художньої діяльності – 41
Готовність старшокласників до професійного самовизначення в сфері художньої діяльності – 41

Інтерес – 49

Композиція – 111, 112

Креативність – 54, 55

Мислення – 39

Мотив – 45

Образотворчі здібності – 29

Пам'ять – 37

Професійні наміри – 45

Професійне самовизначення – 41

Професія “художник” – 27

Самовизначення особистості – 6, 7

Самоефективність – 33

Самооцінка – 51

Самореалізація – 9

Спеціальність – 26

Формула професії – 24, 25

Я-концепція – 20